“SOMEONE ELSE’S JOB”

© Birgitta Hansson Olle Rimsten, 2005

Titel: "Someone else's job". Måluppfyllelse
av 1 kap. 9 § högskolelagen avseende studenters
informationskompetens
Andra upplagan
Utgivare: Örebro universitet, Universitetsbiblioteket, 2005
www.ub.oru.se
Skriftserieredaktör: Joanna Jansdotter
Redaktör: Intellecta DocuSys, V Frölunda 5/2005
ISBN 91-7668-444-x

Birgitta Hansson Olle Rimsten

“Someone else’s job”

Måluppfyllelse av 1 kap. 9 § högskolelagen avseende studenters informationskompetens

Sammanfattning

I *kapitel 1* beskrivs uppdraget. Högskolelagens bestämmelser i 1 kap. 9 § rörande mål för grundutbildningen trädde i kraft den 1 juli 2002. I sin nuvarande lydelse föreskriver den följande.

> ”Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna
> förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar
> förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt
> beredskap att möta förändringar i arbetslivet.
>
> Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att
> söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
> följa kunskapsutvecklingen, och
> utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området.”

Även om termen inte förekommer i lagtexten, har vi valt att sammanfatta delar av målbeskrivningen som avseende det som i dag vanligen betecknas som ”informationskompetens”. Vi tänker då främst på formuleringarna ”förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar”, ”förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem”, ”förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå” samt ”förmåga att följa kunskapsutvecklingen.”

Undersökningens övergripande frågeställning är om 1 kap. 9 § högskolelagen rörande informationskompetens uppfylls vid svenska universitet och högskolor. Hur tolkas och tillämpas föreskrifterna? Vi har velat

- skapa en bild av situationen vid landets lärosäten när det gäller implementeringen av 1 kap. 9 § högskolelagen i de delar som är av relevans för högskolebiblioteken och de-

ras samarbete med undervisningen för att förverkliga målet om informationskompetens
- om det visar sig att det finns brister, genom förslag till åtgärder, bidra till att situationen förbättras
- främja lärosätenas reflektion över implementering av ovanstående
- aktualisera frågor om behövlig kompetensutveckling av personal för att underlätta implementeringen
- aktualisera frågor om mötesplatser för bibliotekarier, lärare och andra berörda.

I *kapitel 2* lämnas ett antal förslag till åtgärder avsedda att främja studenternas informationskompetens. I åtgärdsförslagen tar vi upp frågor om en nationell strategi för utvecklingen av informationskompetens, lokala strategier, kompetensutveckling, pedagogik, samverkan och ansvarsfördelning.

I *kapitel 3* ges en bakgrund till uppdraget. Efter en diskussion om begreppen mål, implementering och måluppfyllelse behandlas informationskompetens och bibliotekens roll. Som ett av många förslag till definition av begreppet informationskompetens nämns det som innebär att man med en informationskompetent person avser den som

- är medveten om sina informationsbehov
- formulerar frågeställningar utifrån informationsbehovet
- identifierar lämpliga informationskällor
- utvecklar effektiva sökformuleringar
- använder olika typer av källor
- utvärderar information
- organiserar information för praktiskt användande
- integrerar ny information med befintlig kunskap
- använder information i kritiskt tänkande och vid problemlösning

Frågan om begreppets relation till 1 kap. 9 § högskolelagen utreds liksom något av bakgrunden till att det inte använts av lagstiftaren.

Informationskompetensens samband med det livslånga lärandet uppmärksammas. Uttrycket ”livslångt lärande” ses som en samlingsterm för ett sätt att se på utbildning där varje individs kapacitet att lära under hela livstiden (uttryckets livslånga dimension) och i alla de miljöer där hon eller han vistas (uttryckets livsvida dimension) betonas.
Uttrycket att ”söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå” diskuteras utifrån ståndpunkten att det kräver kunskap om hur information produceras, publiceras, sprids och organiseras. Informationslandskapet ändras ständigt.

Kapitel 4 innehåller resultatet av bearbetningen av undersökningens datainsamling. Den senare har genomförts på följande sätt.

- Genomgång av lärosätenas webbsidor.
- Enkät till samtliga lärosätens rektorer.
- Enkät till samtliga lärosätens bibliotekschefer.
- Enkät till samtliga lärosätens studentkårer samt till SFS.
- Besök vid 6 lärosäten för intervjuer.
- Intervju med Anders Fransson

Genomgången av webbsidorna visade en påtaglig brist på enhetlighet när det gäller språkbruk och valda lösningar. Möjligheterna att få klarhet i ett lärosätes syn på hur målen ska uppnås var ofta små.

Enkäterna till rektorer och bibliotekschefer bekräftade bilden av bristande enhetlighet. Ansvarsfördelningen när det gäller implementeringen blev tydlig: det är biblioteken som antingen pålagts ansvaret eller självmant axlat det. I svaren lyser lärarna i stort sett med sin frånvaro. Pedagogiska frågor diskuteras sparsamt i samband med informationskompetens.

De intervjuer som gjordes på 6 lärosäten var ostrukturerade. De frågor som kom upp rörde främst

- tolkning, implementering och dokumentation
- nyckelpersoner
- mötesplatser
- pedagogik
- framstegsstrategier
- hinder/problem

Lärosätets ledning har i många fall inte givit besked om hur lagen ska implementeras.

Såväl enkätsvar som samtal vid besöken visade att ansvarsfrågan inte klarlagts. Biblioteken har axlat ett stort, ofta frivilligt påtaget, ansvar och lärarna lyser med sin frånvaro. Många intressanta initiativ har tagits av biblioteken som dock efterlyser förståelse och strategier från ledningen och framförallt ökad samverkan med lärare.

Traditionell kompetensutveckling och arbetsgrupper där både lärare och bibliotekarier har mötts tycks inte i någon större utsträckning ha bidragit till att utveckla samverkan. Förhoppningen om ökad samverkan tycks hos flera bibliotek vara knutet till utveckling av lärandestöd i de kursplattformar som används.

När det gäller studenterna visade sig situationen intressant. Endast några få studentkårer besvarade enkäten. Vid våra besök visade emellertid de studenter som deltog i intervjuerna ett stort engagemang och bidrog med viktiga synpunkter.

I *kapitel 5* diskuteras resultaten. Rektorsenkäten gav intrycket att man i betydande utsträckning överlämnat ansvaret för frågor om informationskompetens till biblioteken. Svaren från bibliotekscheferna visade på medvetenhet om målet informationskompetens, en hög ambitionsnivå och en uttalad önskan om en utökad samverkan med ledning och lärare. In-

tresserade lärare och studenter har goda möjligheter till samverkan.

De på lärosätena genomförda intervjuerna visade på värdet av att samla olika kategorier deltagare i implementeringsprocessen. Många upplevde det som positivt att samtala över professionsgränserna. Olika perspektiv belyste varandra. Bibliotekens centrala roll framträdde ytterligare. Endast vid fyra av besöken fanns studenterna representerade. Det var påtagligt hur närvaro av studenter bidrog till att nyansera bilden. Personalen hade ofta en positiv bild när det gällde studenternas informationskompetens och de egna bidragen till att utveckla den. Studenterna kunde förmedla en helt annan – och mindre positiv – bild.

I kapitlet diskuteras också några frågor som framträtt som särskilt intressanta. Samverkan mellan lärare och bibliotekarier framhålls som avgörande för att målet om informationskompetenta studenter ska nås. Ämnesintegration tas upp och problematiseras. Olika grader av samarbete diskuteras i termer av koordination, kollaboration och integration. I ett avsnitt om mötesplatser poängteras vikten av sammanhang där lärare och bibliotekarier kan mötas informellt och formellt. Behovet av kompetensutveckling för både lärare och bibliotekarier behandlas. Olika former i vilka kompetensutvecklingen kan bedrivas diskuteras. I ett avslutande avsnitt diskuteras hur målet om informationskompetenta studenter kan (och bör) påverka sättet att undervisa. Utgångspunkten är tre olika, av Paul Ramsden formulerade, synsätt. Enligt det första ses undervisning som föreläsning eller överförande. Läraren ser som sin uppgift att överföra kunskap tillstudenterna. Enligt det andra synsättet är undervisning ett sätt att organisera studenternas aktivitet. Tyngdpunkten ligger på att motivera studenterna. Enligt det tredje synsättet ska undervisning möjliggöra lärande. Lärare och studenter samarbetar.

Innehåll

1. Uppdraget 13

2. Åtgärdsförslag 17
2.1 Inledning 17
2.2 Nationell strategi 18
2.3 Lokal strategi 20
2.4 Kompetensutveckling 22
2.5 Pedagogik 23
2.6 Samverkan 24
2.7 Ansvarsfördelning 25

3. Bakgrund 29
3.1 Om mål, implementering och måluppfyllelse 29
3.2 Allmänt om informationskompetens och bibliotekens roll 33
3.3 Informationskompetens och lagen 41
3.4 Informationskompetens och livslångt lärande 45
3.5 Att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå 48

4. Beskrivande del 51
4.1 Allmänt 51
4.2 Resultat av genomgången av webbsidor 53
4.3 Enkäter rektorer 57
4.3.1 Om enkäten 57
4.3.2 Resultat 58
4.4 Enkät bibliotekschefer 76
4.4.1 Om enkäten 76
4.4.2 Resultat 76
4.5 Enkät studentkårer 99
4.6 Intervjuer 100
4.6.1 Inledning 100
4.6.2 Tolkning, implementering och dokumentation ... 101

4.6.3 Nyckelpersoner 103
4.6.4 Mötesplatser 103
4.6.5 Pedagogik 104
4.6.6 Framgångsstrategier 107
4.6.7 Hinder 111

5 Diskussion 111
5.1 Inledning 111
5.2 Empiri 115
5.2.1 Strategier och centrala styrdokument 115
5.2.2 Webbsidorna 117
5.2.3 Rektorer 118
5.2.4 Bibliotekschefer 120
5.2.5 Intervjuer 120
5.3 Samverkan 121
5.3.1 Allmänt 121
5.3.2 Ämnesintegration 128
5.3.3 Mötesplatser 130
5.3.4 Kompetensutveckling 131
5.3.5 Pedagogik 134

Referenser 138
Bilagor 143

1 Uppdraget

I juni 2004 beslutade Kungliga biblioteket BIBSAM att tilldela Birgitta Hansson och Olle Rimsten medel för projektet *Mål och måluppfyllelse. Om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens*.

Vår övergripande frågeställning är om 1 kap. 9 § högskolelagen rörande informationskompetens uppfylls vid svenska universitet och högskolor. Hur tolkas och tillämpas föreskrifterna? Bland de centralt beslutade reglerna rörande högskoleverksamheten kan 1 kap. 9 § högskolelagen sägas inta en särställning genom att där formuleras målen för den grundläggande högskoleutbildningen och för forskarutbildningen. Vi talar i fortsättningen endast om grundutbildningen. De mål som gäller i dag tillkom genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2002 (lagändringen behandlas i 3.3 nedan). Bakgrunden till omformuleringen av målen för den grundläggande högskoleutbildningen var de ökade krav på olika färdigheter som ställs i dagens samhälle och arbetsliv och som inte tidigare uppmärksammats av lagstiftaren.

Vi vill

- skapa en bild av situationen vid landets lärosäten när det gäller implementeringen av 1 kap. 9 § högskolelagen i de delar som är av relevans för högskolebiblioteken och deras samarbete med undervisningen för att förverkliga målet om informationskompetens
- om det visar sig att det finns brister, genom förslag till åtgärder, bidra till att situationen förbättras
- främja lärosätenas reflektion över implementering av ovanstående
- aktualisera frågor om behövlig kompetensutveckling av personal för att underlätta implementeringen

- aktualisera frågor om mötesplatser för bibliotekarier, lärare och andra berörda.

Undersökningsobjektet är stort. Det omfattar 39 lärosäten. Vi har främst intresserat oss för den del av implementeringen som hänför sig till de av lärosätets ledning vidtagna åtgärderna för att genomföra reformen. Beskrivningar av lärares, bibliotekariers och studenters situation är i förekommande fall främst hämtade från tidigare forskning.

Den svenska högskolan är i dag mål- och resultatstyrd. Två tydliga inslag under senare år har varit avreglering (när det gäller centralt beslutade regler) och decentralisering. Ansvaret för hur verksamheten ska bedrivas har i viktiga avseenden delegerats till lärosätena. Högskolelagen (1992:1434) och högskoleförordningen (1993:100) ger det enskilda lärosätet en avsevärd frihet. Det ligger i målstyrningens idé att huvudmannen anger vart man ska komma, medan de lokala aktörerna har avsevärt utrymme när det gäller sätten att ta sig dit. Det innebär bl.a. att samma fråga när det gäller vägval kan få olika svar vid olika lärosäten. Den lokala friheten ska dock inte överdrivas. Det finns gränser manifesterade i nyss nämnda författningar samt i högskoleverkets uppdrag att granska kvaliteten på och utöva tillsyn över verksamheten. Med friheten följer ett ansvar. Styrsystemet kräver att målen tolkas, att insatser görs för att målen ska nås och att det sker en uppföljning (lämpligen dokumenterad) gentemot målen. Den planering och det genomförande som särskilt intresserar oss här avser bestämmelserna i högskolelagen rörande svenska studenters informationskompetens (se 1.5 nedan).

I en målstyrd verksamhet är det viktigt att målen tillåts styra. Det är viktigt för huvudmannen. Men det finns fler intressenter. Vi tänker i första hand på studenterna och på de kommande avnämarna på arbetsmarknaden. En av flera förutsättningar för att den avsedda styrningen ska inträffa är att målen

är kända i hela organisationen på alla nivåer. En annan är att de som har befogenheter när det gäller utbildningens utformning – efter att ha tolkat och förstått innebörden av målen – ställer sig lojala med och finner sin väg att uppnå målen. Här har varje lärosätes ledning ett stort ansvar, men även de lägre nivåerna ska naturligtvis känna till och eftersträva att målen uppnås. När det gäller informationskompetens är det den undervisning som genomförs som avgör om studenterna utvecklar de kunskaper och färdigheter som tillkommer dem. Då involveras ofrånkomligen den del av lärosätet som ansvarar för planering och genomförande av undervisningen (främst administration, lärare och bibliotekarier) på ett särskilt sätt. Det gäller att skapa en tydlig målbild så att alla vet vad som ska uppnås. Det kan finnas en risk att målbilden blir oklarare ju längre ner i organisationen man kommer. De som har mest att förlora på det är studenterna.

Som nämndes ovan innebär decentraliseringen både frihet och ansvar för de enskilda lärosätena. Den innebär också att det kan vara svårt att få en rättvisande nationell överblick över hur en viss fråga hanterats vid landets cirka 40 olika lärosäten. Sannolikheten för att olika lösningar valts vid olika lärosäten är stor. Det finns ett värde i att de olika tillvägagångssätten blir allmänt kända. Det ger underlag för debatt och – om så bedöms behövligt – åtgärder. Goda exempel kan vinna spridning.

2 Åtgärdsförslag

2.1 Inledning

Mot den bakgrund som ges i främst kapitel 3 nedan, ska vi i det närmast följande presentera några förslag till åtgärder som enligt vårt förmenande skulle kunna bidra till att förbättra situationen för studenterna när det gäller möjligheterna att uppnå högskolelagens mål om informationskompetens. Det kommer att framgå (kap. 4) att situationen vid landets lärosäten kan skilja sig åt i väsentliga avseenden. Som inledningsvis diskuterades kan en del av skillnaderna antas hänga samman med det målstyrningssystem som för närvarande tillämpas inom högskolesektorn. I det ligger ett avsevärt mått av decentralisering och därmed sammanhängande möjligheter för det enskilda lärosätet att självt välja vägar för att nå målen. I målstyrningen ligger emellertid inte att man får välja att avstå från att försöka nå målen. Ambitionsnivån när det gäller målet informationskompetenta studenter förefaller dock ojämn.

Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) tillsatte i december 2002 en arbetsgrupp för framtidsfrågor för högskolebiblioteken. Arbetsgruppen lämnade sin rapport i augusti 2003. Där fäste man bl.a. medlemmarnas uppmärksamhet på

> ”behovet av att på varje högskola ta fram en strategi och ett åtgärdsprogram för hur högskolelagens mål att varje student som lämnar högskolan skall behärska förmågan ’att söka och värdera kunskap på en vetenskaplig nivå’ och vara i stånd att ’följa kunskapsutvecklingen’ skall uppnås.”

Vid SUHFs förbundsförsamlings sammanträde i oktober 2003 presenterades utredningen och förbundsförsamlingen ställde sig bakom formuleringen. I november 2003 delgavs medlem-

marna brevledes innehållet och vad som beslutats. SUHF har även meddelat regeringen om sitt synsätt och pekat på behovet av "nya former av integrerade lärandemiljöer".

Det tycks alltså finnas en uppslutning kring målet informationskompetens bland de ansvariga för landets högskolor och universitet. Vi menar att det är viktigt att den högsta ledningen för lärosätet uppmärksammar frågan om konkretisering av 1 kap. 9 § högskolelagen. Det räcker inte att någon del av verksamheten, t.ex. biblioteket, säger sig vilja ansvara för målet rörande informationskompetens. Det räcker inte heller med att ledningen uppdrar åt någon del av verksamheten att ansvara för att studenterna och/eller lärarna blir informationskompetenta, än mindre att förlita sig på eldsjälar. Ambitionen måste genomsyra hela verksamheten.

Som kommer att framgå vilar i dag en stor del av ansvaret för frågan om informationskompetens på biblioteken. Vi tror att den stora utmaningen nu består i att engagera andra grupper inom högskolan, särskilt lärarna. En naturlig start är att varje lärosäte kartlägger tillståndet lokalt. Vad har gjorts? Vilka resurser finns? Finns det redan intresserade personer som är beredda att delta i ett utvecklingsarbete?

Tidpunkten för en rejäl satsning gynnas av att Bolognaprocessen nu pågår inom högskolan. Den innebär att åtskilliga ändringar inom snar framtid kommer att genomföras inom grundutbildningen.

2.2 Nationell strategi

Utvecklingen inom landets lärosäten bör ske inom ramen för en nationell strategi. Redan av propositionen till 2002 års ändring av högskolelagen framgår att informationskompetens "bör återspeglas i undervisning och examination". Där sägs också att hur det genomförs bör beaktas i de kvalitetsbedömningar som Högskoleverket gör (Prop. 2001/02:15, s 89). Frågan om implementering av informationskompetens i

utbildningarna är i hög grad en fråga om studenternas rättigheter – och rättssäkerhet. Högskoleverket ska svara för tillsyn av lärosätena genom att följa upp och granska hur de tillämpar rättsreglerna. I regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Högskoleverket talas om tillsyn av lärosätenas efterlevnad av lagar och förordningar. Vi anser att frågan om informationskompetens bör prioriteras.

Hur detaljerad en nationell strategi bör vara kan diskuteras. Målstyrningen förutsätter ett lokalt utrymme för egna idéer och vägval. Samtidigt kan det finnas ett värde i att försöka utforma riktlinjer som stöd för den lokala utvecklingen. Ett viktigt skäl är att det brådskar med implementeringen av reformen. SUHF har konstaterat behovet av strategier och åtgärdsprogram på de enskilda lärosätena. Förbundet bör följa upp sina tidigare uttalanden och verka för att implementeringen påskyndas.

Frågan om progression är ett sådant område som skulle kunna övervägas centralt. Det kunde vara av värde för dem som ska implementera bestämmelserna om informationskompetens att ha tillgång till vissa riktlinjer om vilka kunskaper och färdigheter som ska utvecklas inom ramen för en viss utbildning – och om hur ansvaret för att det sker ska fördelas inom lärosätet. Ett exempel på en central men ändå återhållsam styrning av samma fråga kan hämtas från Finland. Det man där intresserat sig för är frågor om ansvar, innehåll och progression.

Vi vill också nämna Rådet för högre utbildning. Enligt förordningen med instruktion för Högskoleverket (2003:7) ska Rådet bl.a. stödja pedagogiskt utvecklingsarbete vid lärosätena samt besluta om och fördela medel till vissa utvecklingsinsatser. I Rådets anvisningar för ansökan av medel till pedagogiskt utvecklingsarbete anges som ”legitim ansökare” av medel den som är ”direkt involverad” i undervisningen. Det sägs också att projekt ska vara en del av en institutions/fakultets/hög-

skolas strategi för pedagogisk utveckling. Det är oklart vad som avses med formuleringarna. Det bör tydligare framgå att även företrädare för biblioteken är välkomna med ansökningar. Biblioteksverksamhet är i dag en viktig del i det pedagogiska arbete som bedrivs vid ett lärosäte.

Nationella seminarier för lärare och bibliotekarier som fokuserar på metodfrågor (t.ex. hur man utvecklar undervisningen och examinationen för att främja informationskompetens) bör ordnas. Det är viktigt att frågan om informationskompetens inte framstår som en biblioteksangelägenhet. Arrangör för sådan verksamhet bör vara övergripande organ, t.ex. Högskoleverket.

Implementering av mål förutsätter adekvat utbildade chefer. Högskoleverket driver ett chefsutvecklingsprogram som syftar till att stödja lärosätenas chefer i deras arbete. Det är viktigt att frågan om tolkning och konkretisering av 1 kap. 9 § högskolelagen tas upp i sådana sammanhang.

2.3 Lokal strategi

Det är angeläget att ledningen för lärosätet ser till att de som är ansvariga för bibliotek och grundutbildning tillsammans utarbetar en strategi för den lokala implementeringen av målet om informationskompetens. Strategin bör anpassas till de lokala förhållandena. Det är dock viktigt att både lärare och bibliotekarier involveras i utvecklingsarbetet. Studenterna får inte heller glömmas bort. Deras synpunkter och idéer måste beaktas. Några exempel på frågor att behandla är följande.

- Tolkning av lagen. Olika aktörer inom organisationen deltar i arbetet. En för lärosätet gemensam uppfattning om lagens innebörd utarbetas. All berörd personal medvetandegörs om resultatet.
- Inventering av lämpliga åtgärder för en implementering av lagen.

- Klargörande av ansvar för genomförandet inom organisationen.
- Främjande och hindrande faktorer identifieras.
- Resurser inventeras. Frågor om personal, kompetensutveckling, organisatoriska förändringar (t.ex. mötesplatser) utreds.
- Styrdokument på alla berörda nivåer revideras. Viktigt att målen anpassas efter respektive ämnes metoder och teorier och återspeglas i undervisning och examination.
- Uppföljning.

Ett tänkande i linje med ovanstående finns i ett dokument från Chalmers ”Integration av utbildning i informationskompetens…”:

> ”Det är nödvändigt att utbildning för informationskompetens hanteras som varje annan del i en utbildning, det vill säga verksamheten inom informationskompetens behöver tilldelas ekonomiska resurser, ge poäng etc. i enlighet med reglerna för övriga kurser i en utbildning.”

Bibliotekens kunnande, erfarenheter och handlingsberedskap bör utnyttjas i implementeringen. En möjlighet är att ledningen för lärosätet ger biblioteket ett utbildninguppdrag – och tillräckliga resurser för att genomföra det. Syftet på lång sikt ska vara ämnesintegration där ansvaret successivt överförs på institutioner eller motsvarande.

Vid flera lärosäten pågår diskussioner och arbete som fått en vidare spridning i organisationen. Vid besök på Högskolan i Kristianstad fick vi intrycket att kännedomen om och diskussionen kring frågor rörande informationskompetens pågick på olika nivåer inom hela högskolan. Inom vissa utbildningar hade samarbetet mellan lärare och bibliotekarier utvecklats långt. Där fanns bl.a. en modell för utveckling av informations-

kompetens inom kurser utarbetad och bibliotekarier deltog i examinationen av informationskompetens.

Vid Högskolan Dalarna inleddes 2004 en diskussion om tolkning av 1 kap. 9 § högskolelagen. Flera remissomgångar riktade till personal och studenter har genomförts. Vid en heldag för all personal har man arbetat med att utarbeta handlingsplaner för implementering av högskolelagens mål och inventering av resursbehov.

Vi anser att en samverkan mellan lärare och bibliotekarier är en förutsättning för en lyckad implementering av föreskrifterna om informationskompetens. Arbetet med att finna former för samverkan måste noga övervägas. En möjlighet kan vara att en särskild resurs avsätts, t.ex. för en pedagogisk konsult, som har till uppgift att fungera som mellanhand.

I den lokala strategin bör också ingå att finna former för examination och dokumentation av studenternas informationskompetens.

2.4 Kompetensutveckling

Möjligheter till kompetensutveckling bör naturligtvis erbjudas lokalt, gärna inom ramen för det högskolepedagogiska utbud som ska finnas vid varje lärosäte.

Respektive ansvarig nivå identifierar behovet av kompetensutveckling inom området informationskompetens för den egna personalen. Vilket behovet är skiljer sig åt beroende på yrkeskategori och individ. En bibliotekarie kan tänkas behöva utveckla sig i sådant som utbildningssystemet (t.ex. mål- och styrdokument), kursadministration, vetenskaplig metod och ämneskunskaper. En lärare kan tänkas behöva utveckla sig i sådant som informationssökning, vetenskaplig publicering och kunskapsorganisation.

2.5 Pedagogik

Undervisningen ska främja utvecklingen av de i 1 kap. 9 § högskolelagen angivna målen. Det är viktigt att målen återspeglas i utbildningsplaner och kursplaner. Undervisningen i informationskompetens ska utgå från studentens kunskaper och erfarenheter. Examinationsformer, såsom seminarier, hemtentamina och uppsatser bör skapas med tydliga riktlinjer om hur informationskompetens examineras och dokumenteras.

Lärare och bibliotekarier bör samverka för att utveckla kursplaner med tydliga kursmål där informationskompetens ingår som ett integrerat mål och informationskompetens knytas direkt till ämnets innehåll, vetenskapliga metoder och problem (ämnesintegration). Tanken uttrycks på följande sätt av IFLA (International Federation of Library Associations).

> ”Information literacy should be woven into the content, structure and sequence of the curricula. Information literacy cannot be the product of a single course …” (Lau 2004, s 19).[1]

Utvecklingen mot informationskompetens bör ske stegvis (progression). På ett program är det lätt att uppnå. På enstaka kurser får man finna sig i att ambitionsnivån måste bli lägre. Det är viktigt att ta hänsyn till hur ämneskunnig studenten är. Det finns ett samband mellan ämneskompetens och förmåga att söka och använda information inom ämnesområdet. Viss information kan te sig meningslös för den som har för lite ämneskunskap inom ett visst område. Med mer kunskap blir informationen i stället meningsfull.

En annan aspekt av pedagogiken är utrustningen i de lokaler som används för undervisningsändamål. Vi anser att tillgång till nätuppkopplade datorer i undervisningssituationen

[1] En kraftfull argumentation till stöd för integration i ämnesundervisningen finns i Limberg/Hultgren/Jarneving, Informationssökning och lärande, en forskningsöversikt.

är en förutsättning för att läraren ska kunna utveckla sin undervisning på ett sätt som främjar lärarens egen och studenternas informationskompetens.

2.6 Samverkan

Policysamverkan, kursplanesamverkan och samverkan kring uppsatshandledning är viktiga delar av den samverkan som ska utvecklas mellan lärare och bibliotekarier.

I 5.3.1 behandlas tre olika typer av samverkan, koordination, kollaboration och integration. När det gäller samverkan mellan lärare och bibliotekarier för att utveckla studenters informationskompetens ser vi kollaboration som en framkomlig väg. De två yrkesgrupperna har sina egna ansvarsområden men träffas, planerar och samordnar sina respektive insatser och träffas återigen efter genomfört kursavsnitt för återkoppling. På så vis kommer bibliotekariens kunnande till sin rätt i det pedagogiska arbetet. Bibliotekariens arbete bör ligga på en sådan nivå att det blir meningsfullt att tala om en pedagogisk roll (se vidare 3.2 nedan om Kuhlthaus fem olika nivåer).

Ett exempel på samverkan mellan lärare och bibliotekarier där båda behåller sina yrkesroller men som skapar ett mervärde för studenten kan vara Mitt Kursbibliotek som skapats av Biblioteksdirektionen vid Lunds universitet. Det har som ett av sina mål att i förlängningen främja en ökad informationskompetens. Mitt Kursbibliotek administreras av biblioteket vilket gör att bibliotek inte måste påminna om sin existens och sitt intresse för samverkan. Läraren är ansvarig men har sin bibliotekarie som stöd kring struktur och innehåll. Studenten uppmärksammas på informationskällor av intresse för kurs eller delkurs. Läraren kan lättare ställa krav på studenternas användning av information/källor när de finns presenterade och tillgängliga. Liknande former av samverkan prövas vid en del andra lärosäten.

Ett annat exempel hämtar vi från Malmö högskola. Där har man beslutat att man ska inkludera utbildning i informationssökning i samband med utarbetande av nya utbildningsplaner.

2.7 Ansvarsfördelning

På flera ställen i rapporten talas om samverkan och ansvarsfördelning. Ansvarsfördelningen mellan lärare och bibliotekarier rörande informationskompetens kan utformas på olika sätt. En faktor av betydelse när det gäller fördelningen är det sätt på vilket utbildningen i informationskompetens läggs upp. Vi ska skissera tre olika förslag. Ett förslag innebär att informationskompetens integreras i ett ämnes eller utbildningsprograms samtliga kurser. Här kommer alla lärare att involveras. Biblioteket kommer att få en relativt undanskymd roll – om inte annat så på grund av otillräckliga resurser. Ett andra förslag innebär att informationskompetens ges som en separat kurs inom ett ämne eller ett utbildningsprogram. Här finns möjlighet att lägga huvudansvaret på en eller ett par lärare eller på biblioteket, t.ex. kontaktbibliotekarien eller motsvarande. Det förslaget ger tillfällen till ett närmare samarbete med biblioteket. Ett tredje förslag är den där informationskompetens ges som en från ämnen eller utbildningsprogram separat kurs. Här blir det naturligt med biblioteket som utbildningsanordnare.

Varje förslag har för- och nackdelar för studenter, lärare och bibliotekarier. Vid integration i ämnet ges möjligheter till koppling till det enskilda ämnets behov. Lärarens ämneskompetens sammanförs med informationskompetens – förutsatt att läraren utvecklat en sådan. Här är också möjligheterna till en progression av utbildningen i informationskompetens goda. I många fall kommer det att krävas kompetensutveckling. Kursinnehåll och arbetsformer måste övervägas. Ett problem är externa lärare med kortare engagemang inom

undervisningen. Separat(a) kurs(er) inom ämnet ger fortfarande kopplingen till ämnet. Den är lättare att genomföra eftersom inte alla lärare måste engageras. Den ger också möjligheter till en nära samverkan med biblioteket. Progression är möjlig genom återkommande kurser på olika nivåer. En nackdel kan vara att det blir separata kurser och att färdigheterna i informationskompetens inte knyts till ämnets eller programmets olika kurser. Här ställs inte heller samma krav på pedagogisk reflektion och nyorientering. Om informationskompetens ges som en fristående kurs kommer ämnet och dess behov i bakgrunden. I stället hamnar metoder för informationssökning och värdering av information i fokus. Biblioteket har kompetens och handlingsberedskap. Ett problem kan vara att nå alla studenter med utbildningen. Inte heller kommer färdigheterna i informationskompetens att knytas till ämnets eller programmets olika kurser.

Modell 1. Utveckling av informationskompetens

	Integrerat i ämnet	**Separat kurs inom ämnet**	**Fristående**
Ansvarsfördelning	Lärare	Lärare och bibliotekarie	Bibliotekarie
Kompetensbehov	Informations-kompetenta lärare	Informationskompetenta lärare Ämneskompetent bibliotekarie	Metodkompetens Pedagogisk kompetens
Det enskilda ämnets behov	Beaktas i hög grad	Beaktas	Beaktas ej
Progession	Goda möjligheter	Goda möjligheter	Sämre mögligheter
Pedagogisk utveckling	Nödvändig	Möjlig	Koppling saknas
Spridningseffekt	Alla studenter nås	Alla studenter nås	Beroende på obligatorium eller ej
Dokumentation	Integrerat i kurs-planerna	Seperat kursplan med poäng	Seperat kurs med poäng

Vid kursutveckling kan ansvaret fördelas enligt nedan. Lärarens som bibliotekariens skilda yrkeskompetens och yrkeserfarenheter kan då nyttjas och generera samverkansvinster.

Modell 2. Kursutveckling

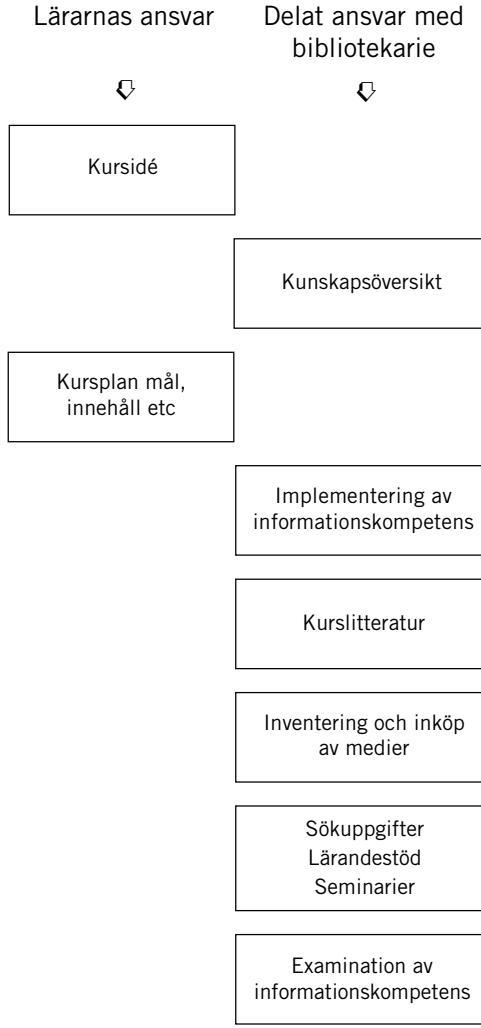

3 Bakgrund

3.1 Om mål, implementering och måluppfyllelse

Mål talar om vad vi ska åstadkomma, arbetsuppgifter talar om vad vi ska göra, instruktioner talar om hur vi ska göra det och genom organisationen anges vem som ansvarar för vad (Kylen 2000, s 10). Man kan skilja mellan verksamhetsmål, metodmål, strukturmål, kompetensmål, personliga mål och relationsmål. Kompetensmålen talar om vad personer eller grupper ska klara av. Det är fråga om såväl kunskaper som färdigheter och förhållningssätt. Kompetensutveckling diskuteras nedan (5.3.4) och vi intresserar oss därför särskilt för kompetensmålen. Kompetens utvecklas huvudsakligen genom utbildning, träning och erfarenhet (Kylen 2002, s 13–14). Kompetensmålen kan vara av olika slag. En indelning är följande.

- Kunskap (vad vi kan och vet – förstår, vad vi kan beskriva, känner till).
- Färdighet (hur snabbt och felfritt vi arbetar).
- Insikt i den egna rollen (min bild av mig själv och vad som förväntas av mig).
- Synsätt och förhållningssätt (hur vi ser på olika saker samt hur vi beter oss).
- Tillförsikt (min tro på mig själv och min förmåga).
- Tillit (förmåga att lita på andra, på regler, på utrustning).

Överordnade allmänna mål behövs som utgångspunkt för att man ska kunna enas om inriktning och avsikt. De uttrycks t.ex. i lagar. Överordnade mål bryts ner stegvis. Varje nivå eller enhet ställer sina insatser i relation till de överordnade målen. När alla formulerat målen för sina ansvarsområden kan ledningen pröva de nedbrutna målen för att se till att de tillsammans och i samverkan uppfyller verksamhetens överord-

nade mål. De överordnade målen visar genom nedbrytning vilka resurser som behövs (Kylen 2002, s 16–18).

Ibland kan det finnas anledning till och intresse av att diskutera om uppsatta mål är bra eller dåliga. När det gäller målen för den svenska högskolan är det naturligtvis viktigt att de diskuteras och löpande anpassas till utvecklingen av det samhälle högskolan är en del av. De mål som formulerats i 1 kap. 9 § högskolelagen rörande den grundläggande högskoleutbildningen är relativt nyligen formulerade. Vi har inte sett det som vår uppgift att värdera dem. Vi ser inte heller att det bör vara en prioriterad uppgift för lärosätena och deras anställda att värdera om målen är bra eller dåliga. Vår utgångspunkt är att den viktiga frågan rör implementeringen av målen, allt i linje med den i regeringsformen uttryckta föreskriften att den offentliga makten "utövas under lagarna". Frågan saknar inte praktisk betydelse – och laddning. Vi har flera gånger under arbetet med frågor rörande informationskompetens upplevt att det kan uppstå en spänning mellan å ena sidan uppfattningar i pedagogiska frågor och å andra sidan lojaliteten mot de av huvudmannen formulerade målen. Vad ska sitta i högsätet? Uppfattningen om hur undervisning bör bedrivas eller de i högskolelagen uttryckta målen? Det kan uppstå en spänning mellan å ena sidan egna uppfattningar och å andra sidan acceptans och lojalitet. Om man anser att överensstämmelse med de egna uppfattningarna är en förutsättning för acceptans och lojalitet, är risken stor att uppnåendet av målen äventyras. Vår uppfattning är att man som anställd inom högskolan är skyldig att delta i stävan att uppnå målen. Det behöver inte betyda en oreflekterad underkastelse under något som man anser sig inte ha rätt att ens diskutera. Det bör i stället – menar vi – innebära ett engagerat deltagande i arbetet med att finna väl underbyggda och i görligaste mån lustfyllda sätt att nå målen. Det får inte tappas bort att målet kan vara ett men sätten att nå det många.

En aspekt av måluppfyllelsen är att målet ska vara begripligt för dem för vilka det gäller. Det måste också tolkas på samma sätt oberoende av bakgrund och intresse. Ofta behöver de som ska uppfylla målen diskutera vad målen i praktiken innebär för dem. Vilka åtgärder leder säkrast till att målen uppfylls? På kort sikt ska målen vara realistiska men också utmanande. Utan krav och utmaning får vi ingen utveckling (Kylen 2000, s 34–35).

Graden av måluppfyllelse, dvs. studenternas framgång i studierna, blir i hög grad beroende av hur väl lärosätet fungerar som den samarbetsarena där nationella mål omsätts i en för studenterna stimulerande verksamhet.[2] Ledningen har ett stort ansvar att stödja och möjliggöra för personalen att utveckla sådana arbetssätt och undervisning i sådan anda som genomsyrar styrdokumenten.

Pihlgren & Svensson (s 97) menar att den offentliga sektorns övergripande målformuleringar i lagstiftning och policybeslut tenderar att mer uttrycka ideal än mål, mot vilka man kan stämma av de konkreta och praktiska resultaten. Uttalandet drabbar, enligt vår mening, inte det som sägs om informationskompetens i 1 kap. 9 § högskolelagen. Det är ett mål som är relativt klart formulerat och som också kan utvärderas. Att det sedan kan uppstå frustration och irritation, när det konfronteras med begränsade ekonomiska resurser är en annan sak.

Normer, värderingar och attityder är viktiga styrmedel i en organisation. I ”portalparagrafer” och i målparagrafer anges ibland den värdegrund som ska genomsyra verksamheten. Sannolikheten för att lagstiftningens intentioner ska få genomslagskraft är större om medarbetarna också omfattar dessa värderingar. Resultat uppkommer ur människors handlingar. Våra attityder och värderingar påverkar våra handlingar. Om vi inte

[2] Inspirerat av Elevens framgång – skolans ansvar. Ds 2001:19, s. 1

tror att det lönar sig att göra extra ansträngningar kommer vi inte heller att göra det.

Mål som formuleras på olika nivåer hänger ihop som en kedja, och därför är det viktigt att alla engageras i arbetet med att beskriva målen för de olika verksamheterna. Lika viktigt är det att se till att det finns en levande dialog för de olika verksamheterna och att skapa goda förutsättningar för medarbetarna att göra ett bra jobb. En slags förhandling mellan dem som ska tilldela resurserna och dem som ska utföra arbetet behövs.

En väl fungerande process bygger på vissa principer. Alla anställda på alla nivåer i organisationen måste engageras i processen. Alla måste känna till helheten och hur den egna insatsen påverkar måluppfyllelsen. Spelregler och förutsättningar måste vara tydliga och givna på förhand. En enhetlig begreppsapparat underlättar kommunikationen.

Förändringsprocesser tar ofta lång tid att genomföra eftersom det handlar om både grundläggande attitydförändringar och genomgripande förändringar i styrsystemets tekniska konstruktion. Vissa mål är svårtolkade, allmänt formulerade, konturlösa, luddiga eller motsägelsefulla. Det kan finnas skillnader i måluppfattning mellan olika nivåer i organisationen och ibland saknas koppling mellan målformuleringar och de ekonomiska realiteterna.

Litteraturen om implementering är överflödande rik. Vi nöjer oss här med att utgå från en ordboksdefinition och sedan referera ett resonemang som återfinns i Rolf Sandahls "Resultatanalys". En ordboksdefinition finns i Nationalencyklopedins nätupplaga, där implementering sägs ha att göra med att förverkliga, fullborda, genomföra.

Sandahl skiljer mellan å ena sidan mellanhänder och interorganisatoriska nätverk och å andra sidan gräsrotsbyråkrater. Mellanhänders inställning kan både främja och hämma ett framgångsrikt resultat. Gräsrotsbyråkraternas beteende inver-

kar på utfallet. Gräsrotsbyråkrater är de handläggare som kommer i direkt kontakt med klienterna längst ner i implementeringsförloppen. Exempel på gräsrotsbyråkrater är lärare i offentliga skolor. Gräsrotsbyråkraterna anammar överlevnadsstrategier. Sandahl ser en tendens att gräsrotsbyråkrater agerar enligt gräddskummarteorin och föredrar lätta, väl definierade fall framför svåra, konturlösa och kraftödande. Vissa implementeringsforskare menar att sådana överlevnadsstrategier är så vanliga att genomförandet förrycks på ett systematiskt sätt, vilket inverkar på utfallet.

Oklara mål gör det svårt att skaffa sig en korrekt bild av de styrandes intentioner och ingrepp. Styrningen kan få större genomslag bland vissa adressater beroende på förekomsten av eldsjälar, människor med starkt personligt engagemang i den företeelse som politiken gäller. Om eldsjälarna försvinner ebbar kanske det önskvärda utfallet ut, om eldsjälarna kommer in skjuter det fart (Vedung 1997, s 275–283).

Att jämföra en viss verksamhet med uppställda mål kan vara svårt. Målen kan vara oklara och det kan saknas bra metoder för att mäta måluppfyllelse. Slutliga eller övergripande mål måste ofta operationaliseras för att det ska gå att mäta måluppfyllelsen dvs. man måste ta reda på vad som menas med lydelsen i t.ex. en lagtext. (Sandahl 1991, s 18f).

Olika typer av styrmedel kan användas beroende på mot vilka nivåer inom organisationen de riktas. Exempel på styrmedel är verksamhetsplaner, kursplaner och kompetensutveckling.

3.2 Allmänt om informationskompetens och bibliotekens roll

Begreppet informationskompetens har sedan länge en given plats inom biblioteksvärlden. Det har diskuterats flitigt och det finns en uppsjö av definitionsförslag. Litteraturen om information literacy är i dag närmast oöverskådlig. Några ex-

empel på föreslagna innebörder av begreppet ges i en av oss författad rapport (Hansson & Rimsten 2003). Vi anger där nio punkter som särskilt är värda att uppmärksammas när det gäller innebörden av informationskompetens. En informationskompetent person:

- är medveten om sina informationsbehov
- formulerar frågeställningar utifrån informationsbehovet
- identifierar lämpliga informationskällor
- utvecklar effektiva sökformuleringar
- använder olika typer av källor
- utvärderar information
- organiserar information för praktiskt användande
- integrerar ny information med befintlig kunskap
- använder information i kritiskt tänkande och vid problemlösning.

Informationskompetens handlar enligt Bruce om en helhetssyn på lärandet som innefattar både innehåll och metoder, både kunskaper och attityder, både färdigheter och förhållningssätt: "the what and how of learning" (Bruce 1997, s 30).

I debatten om informationskompetens har bl.a. skillnaden mellan informationskompetens och bibliotekskunskap (eller informationssökning) diskuterats. Sedan många år tillbaka har den undervisning biblioteken ger kallats bibliotekskunskap, informationssökning eller användarutbildning. Då det rör sig om bibliotekskunskap är det bibliotekarien som ansvarar för och planerar den utbildning studenterna får. Utbildningen fokuserar på informationskällor och sökstrategier dvs. redskap. Det handlar om enstaka inplanerade tillfällen med ett biblioteks- och lärcentrerat perspektiv (bibliotekarien som lärare). Vid informationskompetens, såsom definitionerna idag ser ut, ligger däremot fokus på problemlösning, tolkning och användning av information i ett vidare perspektiv än det som det egna biblioteket erbjuder. Perspektivet är studentfokuserat

och integrerat i det behov som respektive ämne har. En samverkan mellan bibliotekarien och läraren aktualiseras.

Kuhlthau beskriver fem olika nivåer på vilka bibliotekarien kan arbeta. På nivå 1 organiserar bibliotekarien samlingar, webbsidor, guider, skyltsystem etc. i syfte att användaren själv ska kunna nyttja biblioteksresurserna (organisatör). På nivå 2 ges referensservice med enkla faktasvar och hänvisning till en specifik källa (lokalisatör). På nivå 3 identifieras olika källor inom ett ämne, men användarens behov identifieras inte (identifierare). På nivå 4 sker ämnessökningar utifrån ett processorienterat perspektiv. Grupper av källor rekommenderas i en särskild ordning utifrån det behov som användaren själv identifierat. Bibliotekarien guidar steg för steg och förklarar (rådgivare). Nivå 5 innebär en processorienterad involvering från bibliotekariens sida. Utgångspunkten är användarens behov, kunskaper och erfarenheter (Kuhlthau 1993, s 9).

Frågan om informationskompetens inom den högre utbildningen hade redan innan den senaste lagändringen aktualiserades diskuterats i olika sammanhang. Några svenska bidrag ska uppmärksammas först.

I ”Studenternas bibliotek” (Hagerlid 1996, s 43–44) konstateras i ett avsnitt med överväganden och förslag att det i ett mer självstyrt och individualiserat lärande är avgörande för en hög utbildningskvalitet att studenterna kan ta till vara information. Informationskompetensen är också central för det livslånga lärandet. Både kunskapers snabba utveckling och kraven på rörlighet och förnyelse på den framtida arbetsmarknaden gör att de rena fackkunskaperna blir relativt mindre värda i förhållande till förmågan att effektivt utveckla ny kunskap. En kraftfull utbyggnad av utbildningen i informationssökning och bibliotekskunskap för studenterna förordades – i större omfattning, i fastare former och bättre integrerat i ämnesutbildningen.

För att nå målen om höjd informationskompetens måste bibliotekens potential utnyttjas i grundutbildningen. Trots en positiv utveckling, där biblioteken alltmer används medvetet som en pedagogisk resurs, återstod, enligt utredningen, en lång väg att gå. Bibliotekets integration i den pedagogiska processen måste fullföljas. Det kräver att biblioteken ses som utbildningsinstitutioner snarare än serviceinrättningar. Biblioteket måste komma in på ett självklart sätt i högskolans planering. Som en avgörande fråga sågs att få till stånd ett djupare samarbete mellan bibliotekarier och lärare. Lärarna måste ta en väsentlig del av ansvaret för studenternas informationskompetens.

I sina förslag och rekommendationer framhöll utredningen att biblioteket bör finnas med, där det faller sig naturligt, i alla typer av dokument som styr eller informerar om högskolans verksamhet (Hagerlid 1996, s 48). Högskolorna bör se till att biblioteken informeras i god tid och involveras i planeringen av nya kurser och utbildning. Detta gäller i synnerhet vid pedagogiska försök. Samarbetet mellan lärare och bibliotekarier bör aktivt understödjas av högskolorna och vid behov ges mer organiserade former. Utredningen ville se informationskompetens som ett mål för högskolans utbildning och att det tas upp i alla högskolors måldokument. Användarutbildningen för studenter bör integreras bättre i undervisningen. Utbildningen i informationssökning/bibliotekskunskap måste ges en fastare ställning inom grundutbildningen, t.ex. genom poängsatta kurser vid flera tillfällen under utbildningen.

I ett följebrev till rektorerna vid samtliga universitet och högskolor, med anledning av slutrapporten "Studenternas bibliotek", utvecklade dåvarande statssekreteraren vid utbildningsdepartementet Göran Löfdahl några tankar rörande informationskompetens. Han understödde särskilt utredningens slutsatser angående vikten av en förstärkt informationskompetens hos studenter och lärare, bibliotekens integration i

den pedagogiska processen, högskolans IT-policy samt ökade resurser till biblioteken.

Gellerstam (Gellerstam 2001, s 10) talar om ett nytt samarbete lärare-bibliotek. En utbildning som tar sikte på informationskompetens måste vara direkt knuten till den konkreta undervisningen, till ämnets innehåll, vetenskapliga metoder och problem, och utgå från användarnas situation. Den kräver att bibliotekets medarbetare samverkar med sina kolleger – lärarna på institutioner och utbildningsprogram. Idén är inte ny. Den förekommer i såväl Grundbultens biblioteksutredning som i Studenternas bibliotek. Förverkligandet av samarbetet har emellertid haft många förhinder. Generellt samarbete mellan lärare/institution och bibliotekarie/bibliotek för att utveckla utbildning kring informationskompetens eller annat stöd för studenterna förekommer enligt bibliotekscheferna sparsamt och har inte fått något allmänt genomslag. Från lärarhåll saknas ofta erfarenhet att dra in andra medaktörer i undervisningsprocessen. Det innebär att även där olika inslag av användarutbildning, som berör aspekter av informationskompetens, äger rum i utbildningar, betraktas detta från lärarhåll som en avgränsad verksamhet. Bibliotekarien ses som en utifrån kommande expert på vissa färdigheter som ska bibringas studenterna.

Gellerstam menar att det förmodligen finns flera vägande skäl till att den svenska högskolan ännu inte har några bra förebilder där studenterna får ett allsidigt stöd för att utveckla sin lärandekompetens. Högskolan är fortfarande starkt sektioniserad i uppdelningen mellan vem som ska göra vad. I besparingstider förstärks reviren. Bara projekt som snabbt kan lyckas får stöd. Och aktörerna har alla fullt upp med det egna. Lärarna har fått fler arbetsuppgifter, men mycket lite stöd och stimulans för att utveckla dem. Biblioteken betraktas fortfarande som en isolerad inrättning som ska låna ut böcker och sköta sitt servicejobb. Det finns också betydande motsättningar

mellan vad som anses vara god pedagogik och ibland naiv tro på att tekniken löser alla problem, alternativt en bottenlös okunskap om ICT-redskapen. Det förefaller som lärarnas pedagogiska grundsyn har en viss betydelse för förståelsen för bibliotekets roll i det pedagogiska arbetet.

Gellerstam påpekar att det vid de flesta lärosäten numera finns särskilda aktionsgrupper med ICT och lärande på sin agenda. Men det räcker inte för att stödja lärarnas användning av teknik i det pedagogiska arbetet. Det är självklart att dessa stödinsatser för lärarna också måste innehålla delar som rör innehåll och metoder i den vetenskapliga informationsförsörjningen (Gellerstam 2001, s 31). Han refererar till undersökningar som pekar på att stora grupper bland lärarpersonalen saknar kunskap om – eller inte tillräckligt allsidigt kan hantera – den nya informations- och kommunikationstekniken. Informationsresurserna är ofta dåligt kända. Konventionell personalutbildning när det gäller erfarna lärare är sällan en framgångsrik metod. De som redan är intresserade kommer, men inte de som behöver bäst. De pedagogiska stimulansinsatser som stått öppna för lärarpersonal bör riktas också mot bibliotekarier. Bibliotekets integrering i moderorganisationen behöver generellt breddas. Lokala projekt och konkret arbete med kvalitetsutveckling kring hur man formar utbildning i informationskompetens bör initieras på lärosätesnivå i samverkan mellan ämnesföreträdare i program vid flera universitet och högskolor. Bibliotekets kvalitetsutveckling måste bli en angelägenhet som angår alla planeringsorgan i utbildning och forskning. Ett ökat samarbete i utbildningen bör kunna breddas till andra anknytande samverkansfrågor. Förändringsarbetet skapar osäkerhet om bibliotekets plats eller roll i högskoleorganisationen. Är biblioteket ett tjänsteproducerande serviceföretag inom sitt lärosäte eller är det en integrerad del av utbildnings- och forskningsverksamheten? (Gellerstam, 2002).

Gellerstam menar att biblioteken att vid de större lärosätena ses mer och mer som utförare av service och att det blivit allt svårare för de stora huvudbiblioteken att fungera som integrerade delar av den akademiska verksamheten. Paradoxalt sker detta samtidigt som biblioteken mer än någonsin blivit utbildningsinstitutioner och viktiga delar av den lärande miljön. Gellerstam ser ett samband mellan denna förskjutning och införandet av det ”akademiska ledarskapet”, verksamhetens ekonomisering och marginaliseringen inom högskolan av allt som inte anses relatera till eller höra hemma i den direkta forsknings- och undervisningsprocessen.

I det nya informationslandskapet behöver både lärare och studenter lära sig att orientera på egen hand. Globala informationsresurser ställer kvalificerade krav på sina användare. Det gäller inte bara de allmänt tillgängliga informationsresurserna på Internet utan handlar även om att kunna hantera de vetenskapliga informationsresurser som biblioteken ordnar och tillhandahåller. Det har blivit komplicerat att orientera sig i den växande informationsfloden även för kvalificerade forskare. För studenterna, som ska utbildas för att arbeta i ett informationstekniskt präglat samhälle, är förmågan att hitta rätt i det nya informationslandskapet en nödvändig del av utbildningen. Enligt Biblioteksbarometern 2000 använde så många som en fjärdedel av alla studenter inte några elektroniska bibliotekstjänster alls. Utvecklingen har säkert gjort siffran inaktuell, men en kommentar i anslutning till den har fortfarande sitt intresse. Studenternas biblioteksanvändning antas spegla etablerade äldre lärandemönster i grundutbildningen, där stark styrning i undervisningen, koncentration på kurslitteratur och kompendier motsvarar låg biblioteksanvändning. Mycket sägs hänga på lärarnas attityder.

Biblioteken har tagit på sig ett delvis nytt utbildningsuppdrag för någon form av generell informationskunskap – tyvärr ofta dåligt uppmärksammat inom andra delar av res-

pektive lärosäte. Man brukar tala om det nya behovet av ett slags generell typ av informationskompetens, en utvidgning och utbyggnad av informationssökningens färdigheter och förhållningssätt. Det handlar om en helhetssyn på lärandet som innefattar både innehåll och metoder, både kunskaper och attityder, både färdigheter och förhållningssätt. Gellerstam finner det uppenbart att biblioteken inte ensamma klarar en sådan utbildningsuppgift. Användarutbildning och utbildning i informationssökning är informationsspecialistens och bibliotekariens specialiteter och har en fortsatt given plats i bibliotekens utbud, men bibliotekarien saknar i regel den nödvändiga kopplingen till den kontextuella lärandeprocessen. En utbildning som tar sikte på informationskompetens måste vara direkt knuten till den konkreta undervisningen, till ämnets innehåll, vetenskapliga metoder och problem, och utgå från användarens situation. Det kräver att bibliotekets medarbetare nära samverkar med sina kolleger, lärarna, på institutioner och utbildningsprogram. Det har, som tidigare påpekats, från bibliotekens sida byggts upp en stor egen verksamhet på användarutbildningens område. Det finns i dag ett stort intresse från bibliotekens sida för en bättre integration mellan lärare och bibliotekarie, men det är svårt att finna bra former för hur ett mer strukturellt samarbete bör fungera. Från lärarhåll saknas ofta egna erfarenheter av att dra in andra medaktörer i undervisningsprocessen. Bibliotekarien – eller datorspecialisten – ses som en utifrån kommande expert på vissa färdigheter som ska bibringas studenterna och inte som en kollega i lärandeprocessen. Från bibliotekens sida finns i dag goda förutsättningar för ett sådant ökat samarbete. Under 90-talet har en stor del av bibliotekens personalresurser växlat över från traditionell litteraturhantering till ordnande och hantering av elektroniska resurser och till information och utbildning i det nya informationslandskapet för olika användargrupper. Här

har under senare år skett en betydande kompetensutveckling och breddning av bibliotekspersonalens arbetsuppgifter.

Sammanfattningsvis kan konstateras att högskolebiblioteken i dag inte bara erbjuder traditionellt tryckt material utan i ständigt ökande omfattning elektroniskt tillgängliga medel. Samtidigt kan konstateras att det brister i kännedom om och utnyttjandet av de enorma informationsresurser som finns. Lärosätenas ledningar och chefer på lägre nivåer har ännu inte nått förståelse för och kunskap om hur bibliotek och bibliotekarier skulle kunna utnyttjas som viktiga resurser i grundutbildning och fortbildning.

3.3 Informationskompetens och lagen

Även på lagstiftarhåll har det funnits en medvetenhet om de nyss berörda frågorna. Ett synsätt likartat det som redovisats ovan förekom redan i SOU 1991:72 *En kreativ studiemiljö: Högskolebiblioteket som pedagogisk resurs*. Där förslogs bl.a. att informationshantering skulle göras till ett av målen för högskolans utbildning. Kunskaper och färdigheter i att söka, hantera och kritiskt värdera information och litteratur borde ingå som mål för all utbildning. Högskolebiblioteket skulle ses som en pedagogisk resurs som medverkade med lärarna i undervisning, inlärning och examination. Utredningen ville se en ökad integration och ett mer utvecklat samarbete mellan högskolans lärare och biblioteken inom hela högskolan med en breddning av såväl lärarnas som bibliotekspersonalens kompetens. Insatser skulle göras i personalutbildning och utvecklingsarbete, bl.a. gemensamma projekt.

Högskolebiblioteket skulle arbeta utåtriktat och i nära kontakt med företrädare för studenterna och de ansvariga för utbildningen inom högskolan. Man såg framför sig nya former för samarbete och utveckling av tjänster inom biblioteket.

I högskolelagens målparagraf, 1 kap. 9 §, föreskrivs i dag dels vad den grundläggande högskoleutbildningen ska ”ge”

studenterna, dels vad studenterna inom respektive utbildning ska "utveckla". I första stycket beskrivs generella förmågor. I andra stycket anknyts till det område som utbildningen avser.

> "Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt beredskap att möta förändringar i arbetslivet.
>
> Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå, följa kunskapsutvecklingen, och utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området."

Lagen talar alltså om dels kunskaper och färdigheter, dels förmågor samt i ett fall om beredskap.

Målparagrafen hade tidigare följande lydelse:

> "Den grundläggande högskoleutbildningen skall, utöver kunskaper och färdigheter, ge studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område som utbildningen avser. Utbildningen bör också utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå."

En jämförelse mellan tidigare och nu gällande lydelse ger vid handen att det främst är fyra områden som uppmärksammats av lagstiftaren (Prop 2001/02:15, s 87ff).

- Den tidigare skrivningen som innebar att studenten skulle ges förmåga att "självständigt lösa problem" har kompletterats med förmågorna att identifiera (i lagtexten "urskilja") och formulera problem. Det ansågs att den tradi-

tionella synen på studenten som enbart en problemlösare inte var tillräcklig.
- Det ansågs också viktigt att vara inriktad på att ständigt lära nytt och klara förändringar. Den högre utbildningen ska därför ge beredskap att möta förändringar utifrån ändrade yttre villkor.
- I ett samhälle med stort informationsflöde är det viktigt att högskoleutbildningen ger studenterna fördjupad förmåga att själva söka information och att sedan också kunna värdera den.
- Slutligen lyftes även fram förmågan att kommunicera med personer utan specialkunskaper inom ett område.

I lagstiftningen ligger ett krav på det enskilda lärosätet att möjliggöra för den student som genomgår grundläggande högskoleutbildning att bli informationskompetent. I propositionen anges att målen ”bör återspeglas i undervisning och examination” (Prop 2001/02:15, s 89). Det sägs också att genomförandet bör beaktas i Högskoleverkets kvalitetsbedömningar. Det måste tolkas som att implementeringen är viktig för det enskilda lärosätet.

Propositionen till 2002 års lagändring bygger på SOU 2001:13. Där talas bl.a. om ”… det fundamentalt viktiga i att som student och som lärare vara förtrogen med [informations- och kommunikationsteknik] för att kunna bruka det för pedagogiska syften”.

Förarbetena är knapphändiga när det gäller frågan om informationskompetens. I syfte att få en bättre bild av det synsätt som låg bakom betänkandet har genomförts en intervju med ensamutredaren Anders Fransson (8 november 2004). Därvid framkom följande.

> I utredningsuppdraget ingick att omforma portalparagrafen. Termen informationskompetens förekommer varken

i lagtext eller i förarbetena men var välbekant för Fransson som tidigare var rektor på högskolan i Borås (Bibliotekarieutbildningen). Lagtexten ska vara så lite tidsbunden som möjligt och inte kunna användas för särintressen. Formuleringen söka och värdera kan sammanfattas som informationskompetens. Det i lagtexten använda ordet "kunskap" skulle kunna ersättas med ordet "information".

När det gäller de delar av målparagrafen som avser förmåga att identifiera och formulera problem samt att kommunicera med andra än kolleger vägde näringslivets synpunkter tungt. För nyanställda gäller inte bara kravet att kunna lösa problem. Det är också viktigt att kunna identifiera och formulera problem. Man måste kunna hänga med i utvecklingen och ta initiativ för att utveckla sin kunskap t.ex. genom att delta i seminarier, ingå i nätverk, fånga upp det som finns att lära via databaser, fackpress etc., delta i möten samt genomgå kompetensutveckling.

Att lära sig informationssökning ska ingå i utbildningen. Formuleringen av målparagrafen är avsedd att påverka arbetsformerna. Lärarna bör vara restriktiva med att välja ut och ge studenterna material. Möjligheterna till egen sökning av information bör utnyttjas. Det är viktigt att regelbundet träna informationskompetens. Det kan annars finnas en risk att lärarna anser att studenten behöver behärska informationssökning först i samband med uppsatsskrivande. Det ger emellertid för lite träning om det enbart kommer in i detta sammanhang.

Informationskompetens kan inte frikopplas från ämnet/utbildningen. Den ska inte reduceras till en fråga om kurser i informationssökning utan innebära det som man som student måste behärska för att klara sina studier.

> Ofta beslutas hur examinationen ska genomföras innan kursens mål och undervisningsformer. Detta medför att såväl kursens mål och undervisningsformer styrs av examinationen.
>
> Det är alltför vanligt inom undervisningen att bibliotekarier inte tas i anspråk, att de ställs åt sidan. En utveckling av informationskompetensen kräver ett samarbete mellan enskilda bibliotekarier och enskilda lärare. Det är viktigt att bibliotekarierna finns med även i planering och examination.

Hur kan man då maka ihop lärare och bibliotekarier? Eldsjälar har en stor betydelse, men samverkan måste även formaliseras, t.ex. genom den högskolepedagogiska utvecklingen/utbildningen där även bibliotekarier är självklara deltagare och medverkande. Det är viktigt att skapa mötesplatser. Istället för att skriva att kurser och seminarier är för lärare kan man skriva att de är för pedagogiska resurspersoner.

3.4 Informationskompetens och livslångt lärande

> "Life long learning relies on the information skills of learners …" (Lau 2004).[3]

Uttalandet knyter ihop det livslånga lärandet med informationskompetensen. American Library Association uttrycker sig på liknande sätt: informationskompetenta är "those who have learned to learn" (Presidental 1989).

Uttrycket "livslångt lärande" kan ses som en samlingsterm för ett sätt att se på utbildning där varje individs kapacitet att lära under hela livstiden (uttryckets livslånga dimension) och i

[3] Jfr högskolelagens formuleringar "beredskap att möta förändringar i arbetslivet" och "följa kunskapsutvecklingen".

alla de miljöer där hon eller han vistas (uttryckets livsvida dimension) betonas (Prop 2001/02:15, s 69). Livslångt lärande kan då ses som en förutsättning inte bara för demokrati och social integration utan också för samhällets ekonomiska utveckling och tillväxt.

Kopplingen mellan livslångt lärande och informationskompetens är uppenbar. I slutet av 2000 publicerade EU-kommissionen ett memorandum (Memorandum 2000) om livslångt lärande. Medlemsländerna inbjöds att hålla "nationella konsultationer" kring frågan. Syftet var att få till stånd en bred debatt kring det livslånga lärandets innebörd och utmaningar samt att få förslag hur man konkret kan arbeta vidare med livslångt lärande. En av regeringen tillsatt arbetsgrupp för livslångt lärande har i en rapport gjort en sammanställning och analys av den nationella konsultationen. I rapporten konstateras bl.a. att förmågan att handskas med komplexitet bör vara en grundläggande färdighet. Varje individ behöver träna sin förmåga att på olika sätt aktivt kunna använda sig av ett ständigt växande informationsutbud. Att kunna identifiera sina informationsbehov, utföra sökningar och finna lösningar genom att använda olika strategier, källor och tekniska hjälpmedel samt att kunna analysera och utvärdera sina sökresultat, framhålls som viktiga delar i ett aktivt lärande. En mångfald av uttryckssätt, redskap och kommunikationsvägar måste användas, och begreppet läsförmåga ges en mycket vid betydelse. Här kommer informationskompetensen in som en central faktor när det gäller möjligheter till ett livslångt lärande – förmågan att tillgodogöra sig nya kunskaper. I Högskoleverkets skrift *Studentperspektiv på verksamheten vid universitet och högskolor* framhålls att det i kunskapssamhället finns liten plats för repetitivt inlärd kunskap. Det är nödvändigt med en förmåga att på egen hand kunna ta till sig kunskap och värdera dess relevans.

I en sammanfattning av lagstiftningen inom området livslångt lärande tydliggör EU vad som bör ingå i en strategi för livslångt lärande. I en punktlista anges bl.a. ”identifiera arbetsmarknadens behov och behoven hos dem som lär sig med utgångspunkt i kunskapssamhället”, t.ex. genom att inkludera ny informationsteknik. (Ett europeiskt).

I det slutliga dokumentet (KOM 2001) om livslångt lärande uppmanas medlemsstaterna att använda resurser inom skolor, institut för vuxenutbildning och högre utbildning samt andra offentliga inrättningar, exempelvis bibliotek, som mångsidigt centrum för livslångt lärande. Man menar att arbetet med att föra lärandet närmare användarna kommer att kräva omorganisation och omdisponering av resurser för att inrätta lämpliga centra för lärande på platser där människor samlas till vardags och nämner bl.a. bibliotek (Memorandum 2000, s 20).

Skolverket har pekat ut några strategiska frågor inom området. Man konstaterar i en rapport bl.a. följande.

- Kunskapsexplosion och teknologisk utveckling innebär att vi inte en gång för alla kan skaffa den kompetens som behövs för yrkeslivet. Kunskap och kompetens blir en färskvara.
- Förverkligandet av det livslånga lärandet är beroende av individen, och det är statens ansvar att skapa goda förutsättningar.
- Individens förhållningssätt till det egna behovet av vidarelärande är avgörande. Ämnesspecifika kunskaper måste kompletteras med lust att lära, självförtroende och förmåga att behärska förändring. Till de nödvändiga verktygen för att realisera det livslånga lärandet räknar man – förutom att kunna läsa, skriva och räkna – förmågan att kommunicera på olika språk och att kunna använda informations- och kommunikationsteknologi (Det livslånga 2000, s. 2, 11, 13).

En ständigt återkommande diskussionspunkt mellan bibliotekarier från olika typer av bibliotek och inom olika nivåer inom utbildningssektorn är användarutbildning och vilka kunskaper elever/studenter kan förväntas tillägna sig. Länsbiblioteket i Stockholm har tillsammans med folk-, skol-, universitets- och högskolebibliotek i regionen tagit fram ett samordnande förslag om informationskompetens/användarutbildning (Bibliotekens 2004). Man vill med dokumentet bidra till en helhetssyn på bibliotekets roll för individens lärande, från förskola till högskola. Ett syfte har varit att tydliggöra ansvarsfördelningen mellan olika bibliotekstyper. Utgångspunkten för förslaget har varit de nationella styrdokumenten för utbildningsväsendet på olika nivåer. Dessa presenteras också i dokumentet. Målen är uppdelade enligt följande:

- mål som eleverna ska ha uppnått i slutet av förskolan
- mål som eleverna ska ha uppnått i slutet av det femte skolåret
- mål som eleverna ska ha uppnått i slutet av det nionde skolåret
- mål som eleverna ska ha uppnått i slutet av gymnasieskolans tredje år
- mål som vuxenelever ska ha uppnått i slutet av gymnasieutbildningen
- mål som studenter ska ha uppnått efter avslutat grundutbildning, högskolenivå
- kompletterande mål för studenter vid pedagogisk grundutbildning, högskolenivå.

3.5 Att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå

Vad innebär det att utveckla sin förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå (jfr 1 kap. 9 § högskolelagen)?

För att söka vetenskaplig information fordras kunskap om hur information produceras, förståelse för publikationscykeln och i vilket stadium och på vilken nivå en informationskälla är

samt kunskap om hur information sprids och organiseras. Vidare behövs kunskap om vad som kännetecknar olika typer av information t.ex. en vetenskaplig artikel, en populärvetenskaplig artikel, sekundärpublikationer, primärpublikationer och citeringsindex. Det är också viktigt att känna till vetenskapliga kvalitetskriterier och vad sakkunnigbedömning (peer review) innebär. Av särskilt intresse är vad som avses med vetenskaplig nivå och var vetenskaplig kunskap publiceras.

Informationslandskapet ändras ständigt. Egenpublicering ökar t.ex. snabbt. Nationella och internationella initiativ möjliggör publicering i öppna arkiv med gemensamt sökgränssnitt. Forskare och vetenskapliga bibliotek världen över samverkar sedan slutet av 1900-talet i den här frågan och en gemensam standard, som möjliggör samsökning efter vetenskapliga publikationer i öppna arkiv, har utvecklats.

Bibliotekariens syn på innebörden av att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå kan tolkas via de sökguider som finns på så gott som varje biblioteks förstasida på Internet. Sökmetoder, sökprocessen, informationskällor, sökstrategi, sökmetodik, vad är en vetenskaplig artikel?, fritextsökning, fältsökning, ämnesord, frassökning, kombinationssökning samt trunkering är ord som framträder i så gott som alla sökguider som biblioteken framställt.

En enkät som avser att mäta studenters informationskompetens har nyligen utarbetats (EnIL, 2004). Enkätfrågorna ger ytterligare en bild av vad som kan avses med informationskompetens. De avser sådant som

- strategi vid val av sökkälla, t.ex. bok, encyklopedi eller vetenskaplig artikel
- sökordskombinationer
- tolkning av referenser
- innehåll i sökmotor, t.ex. Google
- val av logisk operator för att söka synonyma ord
- sökstrategi för att finna information om en författare
- ämnesdatabasers sökord/ämnesordlista

- sätt att finna de nyaste forskningsrönen inom ett visst ämnesområde
- kriterier för värdering av Internetsidor.

Fler aktörer än biblioteken arbetar med informationsförsörjning, men de vetenskapliga biblioteken fungerar i regel som de institutioner inom vetenskapssamhället som samordnar, strukturerar och förmedlar information och informationskanaler. Om man inte utför egna experiment eller egna observationer är böcker och tidskriftsartiklar de viktigaste källorna. Därför bör biblioteket (fysiskt eller elektroniskt) vara det man börjar med. Studenter med vana att "surfa på nätet" varnas för detta och uppmanas istället börja sin litteratursökning i biblioteket och i kataloger, bibliografier och databaser (Booth 2004). "Det finns naturligtvis oerhört mycket mer digital information än vad Google och andra sökmotorer hittar. Att få studenter och andra sökare medvetna om detta är kanske bibliotekens största pedagogiska utmaning just nu." (Harnesk 2005).

Det nyss sagda visar hur viktigt det är att studenten blir medveten om de möjligheter biblioteken erbjuder. Deras resurser går långt utöver den fria webbsökningen. Studenten får via bibliotekens strukturerade webbsidor ramar som hjälper henne/honom att finna information anpassad till ämnet och på rätt nivå.

4 Beskrivande del

4.1 Allmänt

Som framgick i inledningen (kap.1) omfattar undersökningen landets samtliga 39 universitet och högskolor (Högskoleverket). Projektet avser implementering av lagstiftning i visst avseende. En sådan implementering är svår att föreställa sig utan att ledningen engagerar sig.

För att ge en bild av situationen vid landets lärosäten när det gäller implementeringen av de delar i 1 kap. 9 § högskolelagen som rör informationskompetens har vi samlat in data på följande sätt.

a) Genomgång av lärosätenas webbsidor. Vi har därvid främst intresserat oss för lärosätets förstasida och där sökt efter dokument rörande visioner, strategi(er), presentationer av lärosätet, dokument rörande kvalitetsutveckling och pedagogisk utveckling. Vi har även gått igenom bibliotekets webbsida. Vi har däremot inte granskat enskilda institutioners och ämnens webbsidor och inte heller kurssidor.

Bibliotekens webbplats granskades och där sökte vi även efter begreppet ”informationskompetens”.

Vi sökte således i första hand efter övergripande dokument med uttalanden om lärosätets inställning till informationskompetens och strategier för implementering av lagen. Vi sökte också efter uttalanden om kompetensutveckling och erbjudanden för personalen att delta i sådan.

En viktig avsikt bakom genomgången av webbsidorna var slutligen att få uppslag inför utarbetandet av enkäter och underlag till intervjuerna.

Undersökningen genomfördes i juli 2004.

b) Enkät till samtliga lärosätens rektorer (september 2004).

c) Enkät till samtliga lärosätens bibliotekschefer (september 2004).
d) Enkät till samtliga lärosätens studentkårer samt till SFS (september 2004).
e) Besök vid 6 lärosäten för intervjuer.
   Blekinge Tekniska Högskola
   Högskolan Kristianstad
   Idrottshögskolan i Stockholm
   Högskolan Skövde
   Chalmers
   Högskolan Dalarna

Urvalet av lärosäten gjordes utifrån följande kriterier:

- om lärosätet presenterat någon strategi rörande informationskompetens eller inte
- lärosätets typ av utbildning
- lärosätets ålder.

Besöken syftade främst till att ge oss en uppfattning om hur man ser på informationskompetensens roll vid lärosätet, t.ex.

- frågan om informationskompetens som separerat från eller integrerad i ämnesundervisningen
- lärarens roll när det gäller at utveckla studenternas informationskompetens
- ansvarsfördelning bibliotekarie – lärare när det gäller att utveckla studenternas informationskompetens
- kompetensutveckling av personalen för att möjliggöra implementeringen av föreskrifterna om informationskompetens
- pedagogiska implikationer av att studenterna ska utveckla sin informationskompetens.

f) Intervju med Anders Fransson

4.2 Resultat av genomgången av webbsidor

Redan här blev ett av den decentraliserade målstyrningens kännetecken tydlig – bristen på enhetlighet när det gäller språkbruk och valda lösningar. Den bilden blev sedan tydligare ju längre undersökningen fortskred. Ur undersökningssynpunkt innebär det ett problem när det område som undersöks saknar en gemensam systematik och ett gemensamt språkbruk.

Vi blev också uppmärksammade på studentens och personalens situation när det gäller möjligheterna att få klarhet i ett lärosätes syn på hur målen ska uppnås. Om det ligger ett värde i att lärosätet så tydligt som möjligt klargör sina ambitioner när det gäller de mål som enligt besked från huvudmannen ska uppnås, finns det brister på många håll. Mycket återstår att göra för att de berörda ska kunna ta reda på vad som gäller.

Vi ska exemplifiera hur man inom högskoleväsendet i dag anger sina ambitioner när det gäller informationskompetens.

Biblioteket och Learning Lab vid *Blekinge Tekniska Högskola* har sedan april 2002 bildat en gemensam verksamhet som avser att fungera som en kreativ och dynamisk, virtuell och fysisk mötesplats för informationsutveckling och lärande. Man bedriver gemensamt flera pedagogiska utvecklingsprojekt. Bland dessa kan nämnas Kummelprojektet som syftar till att skapa kursutvecklingsmodeller samt Lilla Sökguiden som är en elektronisk guide för att skapa överblick i sökandet efter information etc.

Vid *Chalmers* drivs projektet ”Integration av utbildning i informationskompetens – en röd tråd genom Chalmers utbildningar”. Projektet utgår från Chalmers Bibliotek och inkluderar som projektmedarbetare kontaktpersoner och lärare vid i projektet ingående sektioner/institutioner/utbildningsprogram.

För *Högskolan i Gävle* anges högskolebibliotekets uppdrag på följande sätt. ”Bibliotekets viktigaste uppdrag är att utveckla informationskompetens vid högskolan.” Senare sägs att

biblioteket ska ge kurser i informationssökning "integrerat i olika ämnesgrupper – vi samarbetar gärna med lärare". Det talas också om "möten mellan student, lärare och bibliotekspersonal i nya och oväntade konstellationer". Längre fram: "medarbetare … som har kompetens inom undervisning".

Högskolan i Halmstad anger som policy för kvalitetsarbetet:

"Biblioteket utgör en särskild och viktig resurs som informationsförsörjare och utbildare i informationskompetens." I Visionsdokument 2004–2008 talas om den gränsöverskridande Högskolan för innovation och kreativitet och vidare Högskolan i Halmstad ska utveckla studenternas informationskompetens genom att tydligt integrera bibliotek och IT i utbildningen.

Vid *Högskolan i Jönköping* framgår i bibliotekets verksamhetsplan för 2004 att fler webbaserade ämnesspecifika kurser och handledningar ska utarbetas. Vidare att programvara för kursutvärdering av webbaserade kurser i informationssökning tas fram samt att man ska verka för att det inom Högskolan i Jönköping tas fram en strategi och ett åtgärdsprogram för hur högskolelagens mål om studenters informationskompetens skall uppnås.

Biblioteket vid *Högskolan i Skövde* ger flera separata poängkurser i informationskompetens för studenter och doktorander.

Högskolan i Kristianstad talar om pedagogisk kompetensutveckling för lärare och övrig undervisande personal (betydelsen av att vidga kretsen utöver kategorin lärare ska inte underskattas!). Andra dokument av intresse från Kristianstad är följande.

Mål för utbildningen, där det anges att studenterna i all utbildning ska få möjlighet att utveckla sin informations- och kommunikationskompetens. I handlingsprogram för utbildning anges att biblioteket som mötesplats och dess funktion som ett centrum för information och lärande ska utvecklas. I

den text som omtalar kvalitetsarbetet nämns att bibliotekets kvalitetsarbete är tvådelat varav ett avser ett fördjupat samarbete med institutionerna. Bland planerade åtgärder för 2003 och 2004–2006 anges utökad utbildning i informationskompetens och lärarutbildningen uppmärksammas speciellt.

I den kurs om Högskolepedagogik 10 p, som ges vid *Karlstads universitet*, ägnas en dag åt informationskompetens. ”Kursen innehåller ett seminarium kring begreppet informationskompetens, att söka information via bibliotekets tjänster och hur man kan utnyttja detta i sin undervisning.

Karolinska Institutets bibliotek gör strategiska satsningar på IT och pedagogik och deltar i en rad IT-relaterade och pedagogiska utvecklingsprojekt.

Vid *Kungliga Tekniska Högskolan* vill man ”stärka satsningen på undervisning i informationskompetens som en integrerad del av KTHs utbildning.” En förutsättning för denna pedagogiska uppgift sägs vara att biblioteket vid KTH ”kan förstärka sin ämneskompetens inom några av KTHs huvudämnen.” Under rubriken personalutveckling och kompetensförstärkning står det att KTHB behöver utveckla och förstärka personalresursen med flera ämnesinriktade informationsspecialister (kontaktbibliotekarier) för att i högre grad kunna tillgodose avnämarnas intresse av ämnesrelaterat stöd inom framförallt informationssökning och informationsförsörjning.

Centrum för biblioteks- och IT-pedagogik vid *Linköpings universitet* bedriver såväl poänggivande som icke poänggivande utbildningar av tvärvetenskaplig karaktär med fokus på *informationskompetens* inom olika vetenskapliga och praktiska kontexter.

Luleå Tekniska universitet ger en obligatorisk 1 p kurs i informationskompetens för program- och arenastuderande. Kursen erbjuds också övriga studenter. Den webbkurs som finns ”Från fråga till dokument” är inte poänggivande.

Lunds universitet talar i Mål och övergripande strategier om att införa nya och mer varierade undervisningsformer med ökad studentaktivitet. Därvid ska särskilt informationsteknologins möjligheter tas till vara. Universitetets UCLC (Utvecklingscentrum för lärande och undervisning) har visst samarbete med biblioteket avseende pedagogisk kompetensutveckling. I en Strategisk plan 2004–2006 Biblioteken och den vetenskapliga informationsförsörjningen vid Lunds universitet sägs att de strategiska målen för universitetets informationsförsörjning ska vara "att stödja utvecklingen av hög informationskompetens hos universitetets forskare, lärare och studenter".

Vid *Mälardalens högskola* ges en 10 p kurs Introduktion till informationssökning och omvärldsanalys. Av Studiehandbok för forskarutbildning framgår under rubriken Handledare och biträdande handledare att det bland doktorandens handledare också kan ingå en av högskolebiblioteket utsedd handledare i informationskompetens.

Vid *Örebro universitetsbibliotek* inrättades i januari 2003 ett Centrum för informationskompetens och bibliotekspedagogik (CIB), vars mål bl.a. är att:

- verka för utveckling av effektiva modeller och metoder för implementering, dokumentation, utvärdering och examination av informationskompetens
- initiera och utveckla utbildningsinsatser och lärandestöd i form av kurser, seminarier, skrivarstuga, webbguider, demonstrationer, handledning etc.
- bygga upp och samordna nätverk inom universitetet samt regionalt för erfarenhetsutbyte kring informationskompetens, lärandestöd och bibliotekspedagogik.

4.3 Enkät rektorer

4.3.1 Om enkäten

Enkäten skickades till de ovan nämnda 39 lärosätena och svar kom in från 26 (67 %). Genom att redovisa vem eller vilka på det enskilda lärosätet som har besvarat enkäten får man en viss uppfattning om var man från ledningens sida har ansett att frågor om informationskompetens hör hemma. I fyra fall var svaret undertecknat av rektor. I tre fall hade enkäten lämnats till utbildningsadministratörer (utbildningsledare, utvecklingschef, avdelningen för utbildnings- och forskningsstöd). Ett svar var anonymt. I övriga 18 fall hade bibliotekspersonal medverkat vid utarbetandet av svaren. I några fall hade man samarbetat med personer från andra delar av lärosätet, t.ex. kvalitetssamordnare, vicerektor för grundutbildningen eller kompetensutvecklingsansvarig. I närmare 70 % av svaren hade alltså biblioteken utsetts att medverka vid utarbetandet av svaren.

I enkäten användes begreppet ”informationskompetens”. Eftersom begreppet inte förekommer i lagtexten var vi tveksamma till att använda det. Det fanns en risk att det skulle vara obekant för åtminstone några av de tillfrågade och att det skulle ges olika innebörd av olika respondenter. Begreppet förefaller emellertid ha fått spridning inom högskolevärlden. Bl.a. förekommer det i ”Vägar för kunskap – behov av en gemensam strategisk nyorientering för högskolorna och deras bibliotek”, en rapport till SUHFs (Sveriges Universitet och Högskoleförbund) styrelse och förbundsförsamling i september 2003. I ett följebrev angav vi också vilken innebörd vi gav begreppet. Det finns inget i materialet som tyder på att det orsakat några problem i samband med enkäten. Det används redan i många styrdokument.

Intrycket från undersökningen av lärosätenas webbsidor står sig. Bristen på enhetlighet när det gäller språkbruk och valda lösningar är påtaglig. Ansvarsfördelningen när det gäl-

ler implementeringen är tydlig: det är biblioteken som antingen pålagts ansvaret eller självmant axlat det. Ofta är det förmodligen frågan om en kombination. Det finns visserligen undantag, men de är ganska få. I svaren lyser lärarna i stort sett med sin frånvaro. Pedagogiska frågor diskuteras sparsamt i samband med informationskompetens.

Redovisningen nedan syftar främst till att ge en uppfattning om några av de skillnader som finns mellan lärosätena när det gäller att ge uttryck för hur man uppfattat sitt uppdrag enligt 1 kap. 9 § högskolelagen. Skillnaderna är påtagliga – men det finns som framgår också vissa likheter.

4.3.2 Resultat

Fråga 1. Finns det vid ditt lärosäte något uttalat om hur målet informationskompetenta studenter ska uppnås? Vi tänker då främst på

- formuleringar i styrdokument (t.ex. visions- och policydokument, verksamhetsberättelser och verksamhetsplaner, studieplaner och kursplaner)
- uttalanden om ansvar för att målet uppnås eller om ansvarsfördelning mellan olika grupper inom lärosätet
- överväganden om vilken strategi som kan vara lämplig för att uppnå målet.

Fråga 1 var, som väntat, ett bra komplement till webbplatsundersökningen (4.2). Vi fick fram ytterligare typer av dokument innehållande material om informationskompetens. Sannolikt är den information om lokala styrdokument som kom fram genom enkätsvaren mer tillförlitlig – eller i alla fall mera fullständig – än den vi fick genom att själva leta på lärosätenas hemsidor. Följande typer av dokument redovisades i svaren.

- vision, mål och strategier
- utvecklingsplan

- verksamhetsplan
- strategisk plan
- verksamhetsberättelse riktlinjer avseende högskolebibliotek och informationsförsörjning
- biblioteksinstruktion
- övergripande mål för bibliotek och IT (BIT)
- mål för bibliotekets undervisning
- mål och handlingsplan för biblioteket
- verksamhetsplan för biblioteket
- bibliotekets verksamhetsuppdrag
- universitetsbibliotekets policydokument
- direktiv för en pågående biblioteksutbildning
- verksamhetsplan för Forum för högskolepedagogisk utbildning och flexibelt lärande
- institutionernas verksamhetsplaner
- utbildningsplaner
- studieplaner
- kursplaner

Högskolan i Skövde anger i ett dokument från 2000, Riktlinjer avseende Högskolebibliotek och informationsförsörjning bl.a. följande.

> ”Biblioteket och dess verksamhet skall ses som en integrerad del av högskolans verksamhet, dvs. inte som en serviceinstitution utan som en central enhet för utbildning och forskning”.

Vid *Uppsala universitet* tolkas de för oss intressanta bestämmelserna i högskolelagen som

> ”studenternas förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar, urskilja, formulera och lösa problem samt att vara beredda att möta förändringar i arbetslivet, uppfylls genom bestämmelser om att undervisningen ska vara

> forskningsanknuten, att den ska bedrivas med pedagogiska metoder som bidrar till studenternas aktiva deltagande som t.ex. PBL, att studenterna inte ska lämna sin utbildning utan avancerade IT-kunskaper samt att studenterna ska ha en god bibliotekservice"

- Ett utdrag ges ur Biblioteksinstruktionen. Där talas bl.a. om "bibliotekets integrering i universitetets hela arbete". I utbildningsledarens kommentar talas om "informationsmedvetenhet" och "kritiskt tänkande".

Högskolan i Trollhättan/Uddevalla pekar på vissa formuleringar i styrdokument som pekar i riktning mot informationskompetens. I Verksamhetsplan 2004–2006 sägs:

> "Att studenterna under sin studietid tillägnar sig färdigheter och insikter som är långsiktigt värdefulla i arbetslivet."
> "Biblioteket skall ge HTU:s studenter, lärare och forskare kvalificerad informationsförsörjning samt samordna HTU:s bildningsarbete mot det omgivande samhället."

I institutionernas mer konkreta verksamhetsplaner sägs inga specifika skrivningar förekomma.

I utbildningsplanerna finns målformuleringar om "förmåga till kritisk granskning", "självständigt tänkande" och "förmåga att urskilja, formulera och lösa problem". Till det närmast föregående fogas en intressant kommentar: "Exempel på hur detta konkret omsatts i kursplanerna är svårt att finna." Man tänker sig att informationskompetensen utvecklas i examensarbetena och i flera andra problem- och projektorienterade arbetsformer och examinationsformer. Ett kritiskt förhållningssätt tror man utvecklas som ett resultat av lärarens pedagogiska förhållningssätt så som det uttrycks i den personliga undervisningen. En annan passus är följande: "Viktiga dokument utgörs också av kursplanens litteraturlistor och

den uppsättning artiklar som regelmässigt skall granskas." "Arbetsintegrerat lärande, HTU:s profilområde, kan också sägas uttrycka ett aktivt förhållningssätt till omvärldens krav på att studenterna skaffar sig informationskompetens."

Idrottshögskolan anger ett antal dokument (en kommande strategi- och visionsplan, verksamhetsberättelse, kursplaner och policydokument) i vilka frågan om informationskompetens berörs.

Vid *Malmö högskola* är frågor rörande informationskompetens koncentrerade till den organisation som rymmer bibliotek och IT (BIT). Enligt Övergripande mål för Bibliotek och IT (BIT) ska man "utveckla studenters, lärares, forskares samt övrig personals informationskompetens". Det talas också om en "verksamhetsnivå" med "specifika mål" för BIT, t.ex. datorkurser och kurser i informationssökning. Till de specifika målen hör

- att bidra till att utveckla informationskompetens hos personalen
- att ge undervisning som sätter studentens lärande i centrum och är "en integrerad del av lärandeprocessen och ett självklart moment i högskolans ämnesutbildningar". "Vi vill väcka lust till fortsatt kunskapande och uppmuntra ett kritiskt förhållningssätt till informationshantering, informationsteknik och kommunikationsteknik."
- Undervisningen för personalen ska "stimulera till reflektion och fortsatt kunskapsbyggande i informationshantering, informationsteknik och kommunikationsteknik".

Det finns en BIT-pedagogisk grupp för att implementera ovanstående mål. Den träffas en gång i månaden "och välkomnar alla som sysslar med undervisning inom BIT – både tekniker, bibliotekarie och administratörer".

Vid *Södertörns Högskola* har biblioteket uppdraget att driva frågor som informationskompetens och bibliotekspedagogiskt

utvecklingsarbete inom högskolan. Biblioteket har sedan starten 1996 arbetat med frågor av typen "bibliotekets pedagogiska roll" och "studenternas informationskompetens". 1 kap. 9 § högskolelagen uppfattas ge stöd för det arbetet. Den "ger oss möjlighet att ha en fördjupad dialog med högskolans beslutsfattare, forskare och lärare. Ett samtal som vi hoppas ska ge oss instrument att skapa informationskompetenta studenter och doktorander". Man ser till både genomförande och utvärdering av undervisning. Ett intressant uttalande är: "Vi befinner oss i början av en process och en bieffekt av denna enkät är att vi tar ny sats i detta arbete."

I Måldokument från 1999 talas bl.a. om att biblioteket ska "delta i den pedagogiska processen" och "särskilt stimulera lärandet inom områden där biblioteket har specialkompetens". Det talas också om träning i att "söka, hantera och kritiskt värdera information och litteratur".

I "Mål för bibliotekets undervisning" talas om att "stödja lärande- och forskningsprocesserna vid högskolan i enlighet med högskolelagens mål att studenterna ska utveckla förmågan att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå." Följande uppräkning omfattar en del av det man brukar läggas in i begreppet informationskompetens:

- känna till olika strategier vid informationssökning
- ha god kännedom om relevanta informationskällor och hur man använder dem
- aktivt kunna söka, kritiskt granska och hantera informationen.

I samma dokument talas också om att "integrera bibliotekets undervisning i utbildningen" och om att "samverka med enheten för pedagogisk utveckling".

Vid *Danshögskolan* betonas i Måldokument för 2003–2006 utvecklingen av studenternas informationskompetens.

Högskolan Dalarna omnämner i vision, mål och strategier från 2004 1 kap. 9 § högskolelagen. I högskolans kommentar till lagen talas om ”arbetslivet som snabbt föränderligt”, ”självständighet”, ”förmågan till lärande och kommunikation” och om att ”lära sig att lära”. I del 4 talas om‘”en kvalificerad informationsförsörjning”. Om ”tjänster när det gäller värdering, bearbetning och presentation av kunskap”. Även högskolelagens mål att studenter ska söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå samt följa kunskapsutvecklingen inom sitt ämnesområde behandlas. Biblioteket sägs ha ”en central pedagogisk roll att fylla”. ”Bibliotekets nuvarande undervisning i informationssökning bör vidareutvecklas till att vara kurser i informationskompetens på akademisk nivå. Informationskompetensen ska också ingå bland examinationskraven i utbildnings- och kursplaner.” Ansvaret för målen ligger främst hos institutionerna och biblioteket.

I Mål och handlingsprogram 2004 för biblioteken vid Högskolan Dalarna sägs att högskolans studenter, lärare och forskare ska erbjudas undervisning i informationssökning/informationskompetens. Undervisningen ska hålla hög akademisk kvalitet och vara integrerad i högskolans övriga undervisning. ”Informationskompetens bör ingå som ett delmål i högskolans program och kurser och dess utvärderingar.” I ett dokument Resurscentrum för lärande talas om att ”lärares/forskares/studenters lärprocesser ska ses i ett sammanhang”. Bibliotekariers och lärares traditionella roller ska omprövas och studenters och forskares lärande ska ges stöd på nytt sätt. ”Bibliotekspersonalen har långt mer än tidigare fått en pedagogisk roll.” Man noterar en ”ökad användning av problemorienterad pedagogik” och att ”lärarrollen tycks vara i förändring”.

Det talas om ett nära samarbete med IKT-pedagogiskt centrum samt om informationskompetens som den fjärde basfärdigheten och som en förutsättning för livslångt lärande.

Man vill ha resurser att vidareutveckla den nuvarande biblioteksundervisningen till kurser i informationskompetens på akademisk nivå. Undervisningen bör poängsättas.

Mitthögskolan har en Utvecklingsplan 2004–2008. I kap. 4 "Mål och strategier för Mitthögskolan 2004–2208" talas om "pedagogisk medvetenhet". Det innebär att man år 2008

- i lönesättningen uppmärksammat lärare som gör pedagogiska framsteg
- har ett resurscentrum för lärande, en fysisk och virtuell mötesplats för pedagogisk utveckling och informations- och kommunikationsteknik för studenter, lärare och medarbetare
- erbjuder utbildning i informationssökning och informationshantering med målet att nå hög informationskompetens hos studenter och lärare.

I årsberättelsen för 2003 rapporteras om bl.a.

- Utveckling av närbaserade kurser. Den sker i samverkan mellan lärare och personal med kompetens inom IT, media, mediepedagogik, informationskompetens, bibliotek etc.
- Informationskompetens som ingår i en nätbaserad utbildning "Kompetenshöjning för en campusövergripande utbildning".
- Biblioteket som gav en poänggivande kurs i informationskompetens.

I Verksamhetsplan för Forum för högskolepedagogisk utbildning och flexibelt lärande nämns informationskompetens bland de prioriterade områdena.

I direktiven för en pågående biblioteksutredning ges utredningen i uppdrag att belysa "bibliotekets framtida roll som pedagogisk resurs för studenter och lärare" och "lämna för-

slag till hur samspelet mellan bibliotek, utbildningsansvariga och studenter" ska utformas.

Högskolan Kristianstad redovisar ett omfattande material rörande informationskompetens. I Måldokument sägs att studenterna i all utbildning ska "få möjlighet att utveckla sin informations- och kommunikationskompetens". Det upprepas i Övergripande verksamhetsplan för år 2005 och kompletteras med att biblioteket "har ett speciellt ansvar för studenternas utveckling av sin informationskompetens."

I Mål och handlingsplan 2005 för biblioteket sägs biblioteket vara integrerat i Högskolans lärandeprocess. "Alla studenter har god informationskompetens. De är väl förberedda för ett livslångt lärande med tonvikt på kritisk förmåga." "Biblioteksverksamheten handlar numera främst om användarnas informationskompetens och bibliotekariernas roll som informationsspecialister." Under Handlingsprogram sägs att "Arbetet med att öka informationskompetensen inom Högskolan fortsätter. Biblioteket erbjuder fortlöpande kurser och övningar. Ökat samarbete mellan lärare och bibliotekarier eftersträvas."

I Verksamhetsplan 2005 för biblioteket anges att biblioteket deltar i ett projekt "My library" i Lunds universitetsbiblioteks regi. Där deltar kontaktbibliotekarie tillsammans med lärare från institutionen. "Löpande pågår en fördjupad samverkan med institutionerna. Bibliotekarier har t.ex. börjat delta i examinationer av studenternas sökvägar, som redovisas i examensarbeten inom sjuksköterskeutbildningen och inom pedagogikämnet."

För grundutbildningen sägs följande.

> "I både sjuksköterske- och gastronomiprogrammet liksom i lärarutbildningen finns en plan för progression av informationskompetens som löper genom utbildningarna. Samtliga ekonomistudenter möter kontaktbibliotekarien vid flera tillfällen. Vid HUSA får biblioteket en viktigare

> roll under 2005 genom att två bibliotekarier kommer att arbeta gentemot denna mångämnesinstitution. Vid MNA och T erbjuds löpande utbildning i informationskompetens för lärare och studenter. På BET har kontaktbibliotekarien en viktig roll i pedagogikutbildningen. Tiderna för Sökverkstäderna kommer att utvärderas för att erbjuda tillgång till dessa för så många studenter och lärare som möjligt. För de nätstuderande arbetar biblioteket genom ovan nämnda kvalitetsutvärdering, som engagerar alla bibliotekarier. Genom dessa insatser tar biblioteket ansvar för att utveckla studenternas informationskompetens. Biblioteket medverkar i alla högskoleutbildningar i vuxenpedagogik.

Högskolan i Jönköping anger i alla utbildningsplaner för Internationella Handelshögskolan (IHH) från och med ht 03 ett antal "kännetecken". Det talas om att skapa förutsättningar för ett livslångt lärande. IHH arbetar "tillsammans med Högskolebiblioteket, seriöst med att utbilda informationskompetenta studenter. Satsningen på informationskompetens är förankrad inom alla program och väl integrerad i den ordinarie ämnesundervisningen."

"IHH:s mål är att ge studenterna möjlighet till personlig utveckling genom att träna förmågan

- till självständigt och kritiskt tänkande
- till kreativitet och nyskapande
- att uttrycka sig, såväl i tal som i skrift
- att ha handlingsberedskap inför en dynamisk verklighet
- att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå
- att följa och deltaga i kunskaps- och samhällsutvecklingen."

Kungliga Tekniska Högskolan redovisar följande. I utvecklingsplaner och verksamhetsberättelser finns mål (och utfall) för undervisning i datorbaserad informationssökning kopplat till vetenskaplig dokumentation och kommunikation inom tek-

nik med grundvetenskaper. Övergripande mål är att alla studerande oberoende av program ska erbjudas möjlighet att nå kunskap om informationssökning för att utveckla egen informationskompetens, dels för att använda kunskapen i studierna dels för att lägga grunden till ett livslångt lärande. ”De studerande ska kunna identifiera när teknisk vetenskaplig information behövs och kunna lokalisera, utvärdera och effektivt använda denna information.” Utbildningen sker etappvis. Efter en första introduktion ges undervisning ”gärna i samband med projekt eller exjobb.” Utbildningen erbjuds både som klassrumsundervisning och som webbaserad kurs. ”Utbildningen sker i nära kontakt med ämneslärare.”

Högskolan i Kalmar anger i en övergripande strategi informations- och kommunikationsteknologi som ett av de tre temaområden som ska genomsyra all verksamhet vid Högskolan. En arbetsgrupp presenterar ett förslag i december (2004). Högskolans kvalitetsutvecklingsprogram 2004–2006 aktualiserar informationsförsörjning och informationsteknik som centrala kvalitetsaspekter. Bibliotek och informationsförsörjning används som bedömningskriterier vid Högskolans prövning av examensrätt i enskilda ämnen. Utbildnings- och kursplaner sägs följa högskolelagens krav på att ett mål för all högskoleutbildning är att ge studenterna förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå.

Lärarhögskolan i Stockholm har en ”Riktningsangivelse inför Lärarhögskolans fortsatta verksamhet” (LHs vision). Ett uppdrag till Lärum är att främja informationskompetens ”genom att flexibla lärandemiljöer utvecklas som stödjer arbetsformer och kunskapsproduktion för studenter och lärare.” Det förs en diskussion mellan institutionerna och Lärum om bästa strategi för att uppnå målen. I Utbildningsplan för programmet Lärarexamen återges 1 kap. 9 § högskolelagen som ett viktigt mål för studenterna. Varianter av målet återfinns i olika

kursplaner "men målen är inte specificerade som informationskompetens".

Vid *Karolinska Institutet* används inte begreppet "informationskompetens" i övergripande mål, utbildningsplaner, kursplaner handlingsplaner och policydokument. Det finns inga direkt uttalade strategier för hur ett dylikt mål ska uppnås. Men: "I flera av KI:s utbildningar undervisar bibliotekets personal i informationssökning och informationshantering som en integrerad del av den övriga undervisningen. Dessa moment styrs av kurs- och utbildningsplaner."

Vid *Karlstads universitet* har biblioteket i uppdrag att fortsätta processen att bli ett Learning Resource Center. I bibliotekets Organisation och mål sägs att bibliotekariernas pedagogiska roll ska tillvaratas och utvecklas, och tillsammans med lärarna skall de sträva efter att höja studenternas informationskompetens. Biblioteket ger bl.a. en kurs för doktorander i informationssökning. I den kurs i Högskolepedagogik som Karlstads universitet ger ingår informationskompetens i en av kursdagarna. Dessutom erbjuds en kurs för lärare i informationssökning omfattande två veckors arbete.Emellertid saknas "övergripande uttalanden om ansvarsfördelningen i målet att studenterna ska bli informationskompetenta" – men det finns ett stort antal kontaktbibliotekarier "som regelbundet möter lärosätets lärare och studenter". En tankeväckande formulering är följande: "Det saknas en tydlig beställare av informationskompetens och framför allt en genomtänkt och samlad strategi som gäller lärosätet i sin helhet."

Blekinge Tekniska Högskola hänvisar till bibliotekets verksamhetsuppdrag: "Biblioteket skall anordna utbildning för Högskolans anställda för att utveckla informationskompetens samt pedagogisk utveckling och förmåga, bl.a. genom flexibelt lärande."

Vid *Luleå tekniska universitet* finns formuleringar endast i rektors verksamhetsuppdrag till biblioteket. Prefekter och

förvaltningschefer samt överbibliotekarien har i uppdrag att prioritera och tydliggöra begreppet ”kunskapsbyggande”. För biblioteket ingår arbetet med att utveckla studenternas informationskompetens som ett moment i kunskapsbyggandet. UB ska erbjuda alla studenter en poänggivande kurs i informationskompetens. Den är idag nätbaserad och kompletteras med sökverkstäder. Fr.o.m. nästa år ska den ersättas med att prefekterna i samarbete med UB integrerar informationskompetens som ett obligatoriskt, pedagogiskt verktyg i lämplig metodkurs under första läsåret.

Vid *Högskolan i Borås* finns ett förslag till strategisk plan för bibliotek och läranderesurser där värdet av undervisning i informationskompetens lyfts fram.

Linköpings universitet har ett strategidokument ”Ett universitet på tvären – verksamhetsidé för Linköpings universitet”. Där talas om att ”utveckla konceptet livslångt lärande, med stöd i nya undervisningsformer …” och om att ”ge alla anställda och studenter förutsättningar, kunskapsmässiga och tekniska, till effektiv IT-användning i arbete och studier”. I Strategisk plan 2000–2004 talas om ”studentcentrerat lärande”, ”kritiskt tänkande” och ”problemlösningsförmåga”. UBs policydokument ger UB uppgiften att medverka till att universitetets mål om informationskompetens uppnås. I rapporten ”Informationsförsörjning och pedagogisk utveckling” diskuteras informationskompetens i relation till Linköpings universitet.

Högskolan i Gävle nämner högskolans vision, bibliotekets verksamhetsuppdrag, biblioteksnämnden och högskolans kvalitetsutvecklingsprogram.

Fråga 2. Har personalen (främst lärare och bibliotekarier) erbjudits någon kompetensutveckling för att kunna bidra till att studenterna blir informationskompetenta?

Högskolan i Skövde: I den pedagogiska utbildningen för högskolans lärare samverkar biblioteket och Högskolepedagogiskt centrum och informationskompetens ingår som en del.

Vid *Högskolan i Trollhättan/Uddevalla* finns en kurs på 10 poäng som erbjuds personal med pedagogiska uppgifter. Tanken är att man ska "dela erfarenheter kring informationskompetens som innehållsligt begrepp och utveckla gemensamma referensramar".

Idrottshögskolan redovisar kurser för personal anordnade av biblioteket och nämner också "programpunkt på personalmöte". Man har dessutom erbjudanden till lärare och forskare om individuell kompetensutveckling med bibliotekarie.

Malmö Högskola ger en högskolepedagogisk introduktionskurs där ett moment är "Bibliotek & IT som resurs för lärandet". Utgångspunkten är 1 kap. 9 § högskolelagen. Frågor om studentens informationskompetens och om vem som ansvarar för måluppfyllelse diskuteras. Det finns också seminarier och workshops för lärare med teman som praktisk informationssökning och värdering, biblioteket som pedagogisk resurs, samt studenternas informationskompetens.

Mitthögskolan anordnar dels kurser där både bibliotekarier och lärare deltar dels seminarier för båda kategorierna. Därtill kommer att det i all högskolepedagogisk utbildning ingår informationskompetens som ett av momenten.

Högskolan Kristianstad ger en kurs på 5 p högskolepedagogik för bibliotekarier och lärare. Alla bibliotekarier får delta i konferenser om informationskompetens och pedagogik i Sverige och Norden. Lärare och bibliotekarier deltog 2004 i TLS-kursen "Informationskompetens – en utmaning för alla".

Vid *Kungliga Tekniska Högskolan* sägs lärarna ha kunskap om och stor erfarenhet av att använda databaser och informationssökningsteknik. Det ingår i tjänsten att ständigt utveckla den egna kompetensen i takt med den snabba utvecklingen på området. Det förekommer att biblioteket undervisar

”andra lärarkategorier” ”för att dessa ska kunna integrera informationssökningsmoment inom egna program och ämnen.”

Vid *Lärarhögskolan i Stockholm* finns projektet ”IKT-kompetensutveckling för lärare” som syftar till att höja lärarnas IKT-kompetens avseende bl.a. distansundervisning och datorkommunikation. Delmoment rör informationskompetensens innebörd och färdigheter. ”Undervisningsprojektet” syftar bl.a. till att

- utarbeta nya undervisnings- och samarbetsformer för Lärums undervisningsverksamhet som bl.a. syftar till att höja informationskompetensen
- få in informationskompetens som en naturlig del av studierna vid lärarhögskolan
- få lärarna medvetna om det mervärde det innebär för studenterna och deras studier samt studieresultat att ha förvärvat god ik.

Som en bieffekt räknar man med att lärarna själva blir informationskompetenta. ”För detta arbete har en bibliotekarie anställts på 50 % under 1 år som projektansvarig.”

Lärum erbjuder institutionerna att beställa undervisning om olika typer av ik för sina anställda.Bibliotekarierna har fortlöpande kompetensutveckling genom kurser, konferenser och nätverk.

Vid *Karlstads universitet* utbildar kontaktbibliotekarierna regelbundet lärarna i informationssökning ”och försöker motivera dem att använda informationssökning som del i undervisningen”. Kontaktbibliotekarierna har fortlöpande egen kompetensutveckling.

Linköpings universitet ger frivilliga kurser i informationskompetens. Informationskompetens ingår även i kurser för nyanställda lärare och i fortbildningskurser för alla lärare. Lärare och forskare vid LiU erbjuds dessutom att samverka

med biblioteket för att öka studenternas informationskompetens. Personalen vid LiUB fortbildas kontinuerligt.

Fråga 3. Finns det några organ inom lärosätet i vilka lärare och bibliotekarier har möjlighet att träffas och samverka i pedagogiska frågor?

I svaren redovisas såväl särskilda organ som utgör mötesplatser som informella träffar av olika slag, t.ex. "pedagogdagar", informellt samarbete, "möten utanför de officiella organen, ofta i samband med undervisning, kopplad till uppsatsskrivande" och pedagogiska möten, t.ex. pedagogiska caféer och seminarier.
Bland särskilda organ kan nämnas

- biblioteksstyrelse och liknande.
- ämnesgruppsmöten och liknande.
- arbetsplatsträffar
- institutionsnämnd
- ledningsgrupp
- utbildningsnämnd och liknande.
- enhet för pedagogisk utveckling av olika slag, t.ex. distansutbildning.
- grundutbildningsråd
- programnämnd
- pedagogiskt råd.

I några svar nämns ett Learning Lab eller liknande som mötesplats. I flera fall framhålls kontaktbibliotekariernas verksamhet som betydelsefull. "Lärumnämnden" vid Lärarhögskolan i Stockholm ska bevaka frågor rörande IKT inklusive informationskompetens och flexibla lärandemiljöer. Där finns också en handledningsgrupp med bibliotekarier och de tre handledarsamordnarna. Man försöker tillsammans se till studenternas behov av informationskompetens inför examensarbetena. Ett

annat exempel på samarbete som nämns är det som sker kring en gemensam kursplattform.

Fråga 4. Finns det någon samverkan mellan å ena sidan utbildningsanordnarna (ledning och lärare) och å andra sidan biblioteket eller biblioteken inom lärosätet för att nå målen?

I många svar anges en mer eller mindre informell typ av samverkan, t.ex. ”mellan lärare och biblioteket i vardagen”, eller ”informell samverkan mellan institutionerna”. Några exempel:

Karlstads universitet svarar här att det ännu ”saknas ett övergripande mål formulerat hur paragraf 9 ska uppnås på lärosätet.” Det kan emellertid noteras att det i bibliotekets ”Organisation och mål” (s 6f) sägs att kontaktbibliotekarierna ska ”tillsammans med lärarna utveckla och implementera olika arbetsformer i syfte att höja studenternas informationskompetens”.

Linköpings universitet uppger att en hel del undervisning som syftar till informationskompetens ”genomförs i samarbete mellan ämneslärare och bibliotekarie beträffande såväl planering som genomförande och examination.”

Fråga 5. Har några andra åtgärder än de som nämns ovan i punkterna 1–4 vidtagits vid Ditt lärosäte för att nå de i 1 kap. 9 § högskolelagen formulerade målen rörande informationskompetens?

Exempel på svar är följande.

- Åtgärder för att studenterna ska kunna ”skaffa kännedom om forskningsfronten” och ”ta del av kvalitetsgranskat nytt material”. Även om att ”lätt tillgängliggöra de fysiska

samlingarna " och om "de starkt ökande elektroniska resurserna".
- I ett utkast till vision för biblioteket talas om ett högskolebibliotek som "utvecklar och fördjupar informationskompetens hos lärare, forskare och studenter".
- Planer på att ta upp en diskussion i forsknings- och utbildningsnämnderna om hur informationskompetens ska konkretiseras.
- En utredning om "Resurscentrum för lärande" som bars upp av tanken på studenternas informationskompetens.
- Medel för att utveckla webbaserad utbildning i informationskompetens.
- Nära samverkan med folkbibliotek.
- Sökverkstäder.
- Centrum för biblioteks- och IT-pedagogik.
- PBL-profil.
- Olika projekt.
- Vicerektor för distansutbildning och biblioteksfrågor.

Fråga 6. Hur kontrolleras att målen nåtts?

Svaren varierar ganska kraftigt allt från "en kedja av granskningar på de olika nivåerna till fakulteters och institutioners återkommande kvalitetskontroller och självvärderingar till kursutvärderingar. Några ytterligare exempel.

- De flesta examinationer innefattar uppgifter som innebär att studenten "avkrävs en förmåga att kunna hantera och värdera information. Särskilt vid bedömning av examensarbetena på C- och D- nivå, fokuseras på studenternas förmåga i detta avseende."
- Vid den obligatoriska biblioteksintroduktionen får studenterna "inlämningsuppgifter i anslutning till undervisningen".

- Centralt initierade utvärderingar på programnivå. Här används inte ordet informationskompetens aktivt. Begreppet har brutits ner till ”frågor som behandlar vissa allmänna kunskapsområden”:
  – biblioteksintroduktion
  – dator och/eller IKT-kunskaper
  – vetenskaplig metodik
  – träna kritiskt tänkande
  – utveckla den allmänna problemlösningsförmåga.
- Inlämningsuppgifter och bilaga till examensarbetet där sökmetodik och sökvägar ska redovisas.
- I samband med den vanliga examinationen.
- Utförs ”av berörda chefer inom linjen samt genom studenters och lärares reaktioner, förslag etc. Dock införs nu uppföljningar av rektorsuppdragen i samband med budgetdialoger.”
- Undervisning i informationshantering utvärderas med några enkla frågor. Kontaktbibliotekarien för HV examinerar sökvägar i en uppgift som måste vara godkänd för att studenten ska gå vidare. Examination av sökmetodik i C- och D uppsatser förbereds i samverkan mellan lärare i pedagogik och bibliotekarie.
- Många lärare vid Högskolan lägger stor vikt vid studenternas sätt att arbeta med informationssökning och källhantering, vilket märks vid genomgång och betygssättning av examinationsuppgifter. Studenterna förväntas t.ex. redovisa och bevisa sin informationskompetens vid uppsatsskrivning.
- Utvärdering av alla kurser och uppgiftslösning inom vissa, som rättas av bibliotekarier. En pilotenkät är på väg att skickas till ett urval nya studenter.

4.4 Enkät bibliotekschefer

4.4.1 Om enkäten

Den enkät som sändes ut till bibliotekschefer vid landets 39 lärosäten besvarades av 31 vilket motsvarar 79 %. I några av de fall då inget svar inkom från bibliotekschefen var det bibliotekschefen som besvarat den enkät som adresserats till rektorer.

4.4.2 Resultat

Fråga 1. Ingår någon formulering med koppling till högskolelagen 1 kap. 9 § avseende informationskompetens i bibliotekets uppdrag? Om JA, medsänd kopia!

Drygt hälften av landet högskolebibliotek har i sitt uppdrag någon formulering som kan anses ha koppling till högskolelagen 1 kap. 9 §. Formuleringarna skiljer sig naturligtvis åt men syftet är att utveckla studenters, lärares, forskares samt övrig personals informationskompetens. Några av biblioteken har annorlunda formulerade uppdrag vilket ges exempel på nedan.

Lärum vid Lärarhögskolan i Stockholm "har som uppgift att utveckla kunskap kring IKT som tekniskt-metodiskt stöd till institutionernas verksamhet och bidra till nya lärmiljöer vid Lärarhögskolan". I Lärums uppdrag står bl.a. att Lärum ska använda nya pedagogiska modeller, IKT, nya media och nya biblioteksmodeller som samverkar till att skapa en kreativ miljö för informationshantering, lärande och kunskapsutveckling. Flera punkter finns som berör det man vanligen inbegriper i begreppet informationskompetens även om man inte uttryckligen hänvisar till högskolelagen och inte heller använder begreppet informationskompetens.

Karolinska Institutets Bibliotek definierar i strategidokument KIB 2006 sin roll gentemot KI. En sådan roll är att medverka som pedagogisk samarbetspartner. Intressant att

notera i sammanhanget är att KIB får HÅP-ersättning för den undervisningsverksamhet på grundnivå som man bedriver.

Enligt avsnitt 1.1 i Instruktion för *Uppsala universitetsbibliotek* i dess nuvarande lydelse beslutad av Uppsala universitets rektor den 10 mars 2002 ska biblioteket delta i forskning och utbildning genom informationssökning, användarutbildning och annan bibliografisk och biblioteksteknisk service samt delta i informationsteknologiskt utvecklingsarbete. I 4.1 biblioteksinstruktionen, Biblioteksnämndernas uppgifter anges att "Biblioteksnämnden ska vinnlägga sig om bibliotekets ställning som en integrerad del i pågående forskning och utbildning", vilket i vid mening kan kopplas samman med bibliotekets arbete med att uppfylla kraven angående informationskompetens i högskolelagen.

I det årliga beslut, som universitetsstyrelsen (konsistoriet) fattar med uppdrag till universitetsbiblioteket förväntas från och med 2005 följande formulering antas: "att förstärka insatserna för att tillförsäkra en hög informationskompetens hos universitetets studenter (jfr 1 kap. 9 § högskolelagen)".

I målen för *Linköpings universitetsbibliotek* står bland annat följande:

Universitetsbiblioteket har även som mål att:

- utgöra en pedagogisk resurs för universitetet
- medverka i förnyelse av universitetets undervisningsformer
- medverka till att universitetets mål om informationskompetens uppnås
- utveckla och förmedla kunskap om informationssökning.

I de av högskolestyrelsen beslutade riktlinjerna för Högskolebibliotek och medieförsörjning vid *Högskolebiblioteket i Skövde* uttalas att högskolans bibliotek medvetet ska medverka med lärarna som en pedagogisk resurs i undervisning, inlärning och examination. Ett medvetet pedagogiskt tänkande läg-

ger stor vikt vid studenternas ansvar för inlärning. Den allt stridare strömmen av information kräver kunskap att värdera och kvalitetssäkra. Fackkunskaper måste förenas med informationskompetens, dvs. att kunna söka, sovra och värdera information, som grund för ett livslångt lärande. Det är bibliotekets och institutionernas uppgift att förmedla den kompetensen till studenterna. Lärarna skall stimulera till en adekvat biblioteksanvändning och informationssökning; i detta kan ligga såväl stimulans till ökad användning som uppmaning till restriktivitet med hänsyn till att informationsförsörjningen kräver betydande ekonomiska resurser."

I *Södertörns högskolas* måldokument Bibliotekets mål 2000–2004, punkt 3, skriver man om informationskompetens "Biblioteket skall delta i den pedagogiska processen vid högskolorna och särskilt stimulera lärandet inom områden där biblioteket har specialkompetens".

I instruktion och verksamhetsuppdrag till sektioner och enheter vid *Blekinge Tekniska Högskola* avseende 2004, del 2, Enheternas uppdrag anges: "Biblioteket skall anordna utbildning för högskolans anställda för att utveckla informationskompetens samt pedagogisk utveckling och förmåga, bl.a. inom flexibelt lärande."

Fråga 2. Finns någon tjänst inom biblioteket med ansvar för utveckling etc. i anslutning till högskolelagens mål?

Vid flera bibliotek ingår det som uppdrag inom en enhet, funktion, avdelning eller arbetsteam att ansvara för den pedagogiska utvecklingen.

Vid *Luleå tekniska universitet* är biblioteket organiserat i olika arbetsteam för kundtjänst, kontakter med institutioner samt stöd och utveckling. Kontaktteamen består av ett arbetslag med bibliotekarier och assistenter där bibliotekarien har ansvar för informationskompetensutvecklingen. Inom stöd- och utvecklingsteamet finns en grupp med särskilt ansvar för

utvecklingen inom närbaserat lärande där bibliotekets kurs i informationskompetens intar en central plats.

Hela verksamheten vid *Linköpings universitetsbibliotek* (LiUB) genomsyras av högskolelagens mål, men en särskild grupp, UPP-gruppen, har som uppgift att stödja och utveckla frågorna inom informationskompetens. Medlemmarna i UPP-gruppen är undervisningsansvariga på de olika kundtjänstavdelningarna. Inom LiUB arbetar kontaktbibliotekarierna för utveckling av informationskompetens i samarbete med utbildningsprogram och ämnen. Vid LiUB finns Centrum för biblioteks och IT-pedagogik, CEBIT. Centrets övergripande målsättning är att vara ett samlande organ för LiUBs pedagogiska verksamhet och en spjutspets för pedagogisk förnyelse och utveckling.

Vid några bibliotek har man tillsatt en tjänst som pedagogiskt ansvarig, utbildningssamordnare eller pedagogisk utvecklare med ett övergripande ansvar. Vid *Karolinska Institutet* tillsattes 1998 en disputerad inom pedagogik som ansvarig för den pedagogiska utvecklingen. Sedan ett par år ingår i biblioteket vid *Blekinge Tekniska Högskola* även högskolans enhet för stöd och utveckling av flexibelt lärare, Learning Lab samt en tjänst som högskolepedagogisk utvecklare. Tillsammans bildas en gemensam pedagogisk utvecklingsresurs för högskolan, i vars uppdrag det ingår att anordna utbildningar för utveckling av informationskompetens, pedagogisk förmåga och kompetens samt flexibel utbildning. Inom *Örebro universitet* finns en enhet för utveckling av informationskompetens ”Centrum för informationskompetens och bibliotekspedagogik” där förutom ansvarig 1:e bibliotekarie även en tjänst som språkkonsult är placerad.

Organisationer med kontaktbibliotekarier är idag mycket vanligt förekommande på landets lärosäten och ansvaret för utveckling av informationskompetens kan även ligga direkt på respektive kontaktbibliotekarie.

Fråga 3. Förs diskussioner om implementering av de delar i högskolelagen som rör informationskompetens inom ditt lärosäte (vi avser ej inom biblioteket)? Om JA ange i vilka sammanhang och mellan vilka.

De diskussioner om implementering av informationskompetens som förs är ofta ett resultat av initiativ från bibliotekens sida. Man kan se exempel på mötesplatser på olika nivåer inom organisationen där möjlighet finns att samtala kring detta.

På övergripande nivå anges att diskussioner förs i rektors ledningsgrupp, i dialog med rektor och prorektor, i biblioteksrådet, i samband med överläggningar om lärosätets mål- och strategidokument, i en strategigrupp samt inom de enheter för pedagogisk utveckling (eller högskolepedagogisk grupp) som numera finns vid landets lärosäten.

Mellan lärare och bibliotekarier förekommer diskussioner om implementering i samband med handledarträffar på institutionerna samt vid informella samtal mellan lärare och kontaktbibliotekarier.

I samband med kompetensutveckling för lärare, t.ex. högskolepedagogisk utveckling, anger flera bibliotek att det förs diskussioner om implementering av informationskompetens.

Vid några lärosäten har man diskuterat implementering av lagen vid personalmöten där all personal varit inbjuden att delta. Det gäller *Idrottshögskolan i Stockholm* och vid *Högskolan Dalarna*.

Vid *Linköpings universitet* har man nyligen tillsatt en strategigrupp bestående av dekaner och överbibliotekarien för att se över informationsförsörjningen för hela universitetet. I det arbetet ingår implementeringen av högskolelagen.

Fråga 4. Har någon form av kompetensutveckling för bibliotekets personal ansets behövlig för att nå målen i högskolelagen avseende informationskompetens?

Bibliotekets personal deltar i ökad utsträckning i den högskolepedagogiska utbildning som bedrivs vid landets lärosäten. Från att tidigare ha riktat sig enbart till lärare anger idag flera lärosäten att den interna pedagogiska utbildningen riktar sig till personal med pedagogiska uppgifter. Andra former av kompetensutveckling som förekommit vid flera bibliotek är nordiska, nationella och egna arrangemang kring informationskompetens. Kurser och seminarier om kunskapsbegrepp, lärandeprocessen, uppsatshandledning och bibliotekspedagogik anges av flera lärosäten. Många bibliotek arrangerar själva kurser eller deltar i kurser arrangerade av organisationer såsom NORDINFOlitt. Kurser i bibliotekspedagogik, sommarskola och pedagogiska bord, anges av flera lärosäten. Mer traditionell fortbildning som även tidigare förekommit är inom områden som Internetsökning, presentationsteknik och databasfördjupning. Medverkan i undervisningsprojekt och framarbetande av kvalitetsdokument anges också som exempel på kompetensutveckling. Samverkan med andra bibliotek inom regionen anges av ett lärosäte som kompetensutveckling inom ovanstående område.

Vid *Malmö högskola* finns BITpedagogiska gruppen som träffas en gång i månaden och är öppen för alla som jobbar med undervisning inom Bibliotek och IT. I gruppen diskuteras bibliotekets pedagogiska uppdrag samt praktiska och strategiska frågor kring undervisning.

Växjö universitetsbibliotek har sedan en tid tillbaka en utbildningsplats reserverad för bibliotekets personal vid varje kurstillfälle av kursen i inledande universitetspedagogik (5p). Från och med ht 2004 har kursen ett nytt moment: Bibliotekets roll i högskoleutbildning med studentaktiva arbetsformer.

Växjö universitetsbibliotek bedriver även intern kompetensutveckling. Hösten 2003 gavs en seminarieserie med tre tillfällen om informationskompetens med inbjudna föreläsare.

Karolinska institutets bibliotek har kontinuerlig kompetensutveckling inom området pedagogik och pedagogisk medvetenhet i form av dagliga diskussioner, seminarier, kurser, konferensdeltagande och pedagogiska utvecklingsprojekt. Särskilt betydelsefull är samarbetsprojektet med den pedagogiska institutionen på KI, Lime. De undervisande bibliotekarierna använder också en Webblog för reflektioner kring undervisning och undervisningsproblematik. På senare tid har begreppet informationskompetens diskuterats med referens till nationella diskussioner angående standarder och forskning inom området. I nuläget testar KIB användbarheten av ANZILs (Australian and New Zeland Information Literacy) framework.

Örebro universitetsbiblioteks personal har uppmuntrats att delta i den högskolepedagogiska utbildning som ges inom universitetet. Där ges såväl poängsatt utbildning i pedagogik som seminarieserier. Det pågår dessutom en fortlöpande utbildning inom universitetsbiblioteket för referensbibliotekarier. Tillsammans med länsbiblioteket har en serie seminarier getts för bibliotekspersonalen för att öka kompetensen inom området.

Fråga 5. Har det inom ditt bibliotek framställts någon folder eller dylikt i anslutning till högskolelagens mål avseende informationskompetens?

Marknadsför biblioteken sitt ansvarsområde, sin kompetens och sin roll gentemot utbildningen via tryckta medier eller är det numera enbart via sin webbplats? Några bibliotek har valt att parallellt med information på webbplatsen även framställa en tryckt informationsfolder. Innehållet och formen skiljer sig åt men lärare är den primära målgruppen för foldrarna.

Lärarhögskolan i Stockholm fokuserar i samband med det undervisningsprojekt som genomförts bl.a. på vad lärare kan ha för nytta av Lärum. Man informerar om att samarbete är viktigt för att nå målen, att informationskompetens är centralt och att Lärum höjer studenternas kompetens.

Uppsala universitetsbibliotek har en tryckt folder med titeln Uppsala universitetsbibliotek erbjuder undervisning i litteratur- och informationssökning, som riktar sig till lärare och utbildningsansvariga vid institutionerna samt ett informationsblad till studenter kallat Hitta material till PM och uppsatser.

Den folder som *Örebro universitetsbibliotek* förmedlade till samtlig personal våren 2004 fokuserar på ”Lärandestöd i universitetsbiblioteket”. Under teman som ”söka vetenskaplig information”, ”värdera vetenskaplig information”, ”följa kunskapsutvecklingen” samt ”kommunicera i skrift på en vetenskaplig nivå” presenteras det samarbete med lärare och det stöd till studenter som universitetsbiblioteket erbjuder.

Fråga 6. Finns någon skriven policy eller några riktlinjer för användarutbildning?

Det är vanligt att biblioteken har någon form av policy eller riktlinjer för sin användarutbildning. Vad, när och hur presenteras i många av dessa. Målgrupp, innehåll och syfte framgår ofta i riktlinjerna.

I de riktlinjer som finns vid *Almedalsbiblioteket Stads- och högskolebiblioteket på Gotland* framgår att ”Utbildningen planeras och genomförs i nära samarbete mellan bibliotekets ämnesansvariga och lärare, så att kursmomentet kan sättas in i ett relevant utbildningssammanhang.

I kvalitetsprogrammet vid *Lärarhögskolan i Stockholm,* Verksamhetsinriktade mål för biblioteket, skrivs: ”Biblioteksanvändarna skall få god kännedom om de tjänster och

informationsresurser som biblioteket erbjuder, (t.ex. genom kontaktbibliotekarier, webb, seminarier, PR-verksamhet).

Biblioteket vid *Högskolan i Borås* har en skriven policy för användarutbildningar. "Alla studenter som tar examen på Högskolan i Borås bör efter genomförda studier ha genomgått någon eller några av bibliotekets kurser i informationssökning. Övriga studenter erbjuds kurser i mån av behov och resurser. Utbildningar i informationssökning för studenter skall ske i samarbete med institutionerna och ansvarig kursutvecklare, så att en integrering av bibliotekets utbildningsinsatser med studenternas ordinarie kurser uppnås."

Biblioteket vid *Malmö högskola och IT* har mål för sin utbildningsverksamhet men har medvetet valt att inte använda termen användarutbildning. På Odontologiska fakulteten har man i arbetet med nya utbildningsplaner beslutat att utbildning i informationssökning ska finnas med som ett spår i alla programutbildningar. Bibliotekets förslag på upplägg togs i grundutbildningsnämnden och används som underlag i kursplanearbetet (pågående). Förutom information om biblioteket och dess resurser ingår även kurser i Word och PowerPoint.

Undervisning i litteratur- och informationssökning vid *Uppsala universitetsbibliotek*" är fastställd den 10 mars 2004 och avsedd att i samråd med biblioteksnämnderna revideras årligen. Där presenteras en bakgrund till de mål och strategier man ställt upp. Därefter följer en presentation av övergripande mål, konkreta undervisningsmål, organisation av den undervisning man ger samt en presentation av de strategier man har för att uppnå målen. De sammanfattas under följande rubriker:

- Samverkan och integrering
- Marknadsföring
- Kompetensutveckling
- Utvärdering
- Revision av måldokument

Linköpings universitetsbibliotek har som målsättning för den utbildning man bedriver i informationssökning att verka för en höjd informationskompetens hos studenter, lärare och forskare. Utifrån en av definition av informationskompetens har man som ambition att nå alla kategorier inte bara med en introduktion utan också med fördjupade insatser, poänggivande kurser, specialkurser och forskarkurser som man anger bör ske i nära samarbete med kurs- och programansvariga.

Karolinska institutets bibliotek presenterar i ett dokument på sin webbsida sin pedagogiska plattform, vilka pedagogiska teorier man vilar sin utbildning på, vilken syn på lärande, kunskap, informationskompetens, undervisning, användarundervisning och pedagogisk utveckling man har.

Användarutbildningen vid *Kungliga Tekniska Högskolan* följer i princip den gemensamma policy och inriktning som arbetats fram av Teknologibibliotekens utbildningsgrupp. I dokumentet skriver man bl.a. att ”Det är av stor vikt att integrera utbildning för informationskompetens i den övriga utbildningen. För att åstadkomma en väl fungerande integrering behövs ett nära samarbete mellan bibliotekets och utbildningsprogrammens lärare. Utbildningen för informationskompetens måste kännas ändamålsenlig för teknologerna och behöver integreras där det finns naturligt behov av att söka information, t ex i projektarbeten eller i samband med exjobb. Det är nödvändigt att utbildning för informationskompetens hanteras som varje annan del i utbildningen, det vill säga att denna verksamhet behöver tilldelas ekonomiska resurser, ge poäng i enlighet med reglerna för övriga kurser i utbildningen.”

Biblioteket vid *Södertörns högskola* definierar mål för bibliotekets undervisning, uppdrag samt målgrupp.

Mål: Målgruppen ska känna till olika strategier vid informationssökning, ha god kännedom om relevanta informationskällor och hur man använder dem, aktivt kunna söka, kritiskt granska och hantera information.

Medel: nå ut till alla utbildningar med erbjudanden om undervisning, samarbeta med lärare och administrativ personal för att integrera bibliotekets undervisning i utbildningen, undervisa i olika tekniker för att bearbeta och sammanställa information, om t.ex. referenshanteringsprogram, bildbearbetning, ordbehandling och presentationsprogram, upprätthålla en hög kompetens hos personalen på biblioteket inom området biblioteks- och informationsvetenskap samt följa utvecklingen inom bibliotekspedagogik och samverka med enheten för pedagogisk utveckling.

Den policy för användarutbildning som finns vid *Örebro universitetsbibliotek* anger målgrupper, ger motiv till varför biblioteket ger användarutbildning, vad som ska bibringas målgruppen samt när och hur detta bör ske. Bl.a. anges i riktlinjerna att användarutbildningen ska ske i ett meningsfullt sammanhang när deltagaren är motiverad (relaterat till uppgift, seminarium, examination etc.), stegvis och regelbundet.

Fråga 7. Pågår eller har det genomförts något projekt inom högskolelagens område avseende informationskompetens?

Pedagogisk och teknisk utveckling för att stödja implementeringen av informationskompetens förekommer vid flera lärosäten. Elektroniska sökguider har utvecklats vid flera bibliotek. Uppbyggnad av s.k. learning lab har medverkat till samverkan över gränser och till pedagogisk utveckling.

En typ av utvecklingsprojekt är ett informationstorg som kallas "Sökbar" och som inrättats vid *Almedalsbiblioteket Stads och högskolebiblioteket på Gotland*. Genom att ta bort de gamla informationsdiskarna och skapa ett nytt informationstorg hoppas man kunna arbeta med besökarna på ett annorlunda sätt och stärka sin pedagogiska roll genom att göra besökarna delaktiga vid informationssökningen. I januari 2005

öppnade Almedalsbiblioteket ett LRC dvs. en pedagogisk verkstad som inte bara fokuserar på studenters självständiga lärande utan också är ett stöd för personalens lärande/undervisande och fortbildning. Här kommer det bl.a. att finnas

- ett ”Learning Lab” där man kan hålla kurser och utbildning för både lärare och studenter med tillgång till teknik och kompetens när det gäller flexibelt lärande.
- språkverkstad, möjlighet till hjälp vid problem med tal och skrift
- pedagoger som vissa tider ger handledning
- ”drop-in hjälp” i olika ämnen, fotokopieringsservice med hjälppersonal, teknisk support, biblioteksstöd.

Biblioteket vid *Lärarhögskolan i Stockholm* är involverade i ett undervisnings- och IKT-kompetensutvecklingsprojekt som båda drivs av Lärum.

I mars avslutade biblioteket vid *Malmö högskola* ett BIBSAM-finansierat projekt för att ge biblioteksstöd till lärarstuderande på distans. Projektet syftade också till att anlägga ett pedagogiskt förhållningssätt på bibliotekets informationssökningssidor.

Vid *Chalmers* tekniska högskola pågår sedan några år tillbaka ett projekt som syftar till att implementera informationskompetens som en röd tråd i alla utbildningar.

Vid *Växjö universitet* har tre bibliotekarier varit engagerade i utarbetande av en webbaserad guide kallad ”Sökguide” som syftar till att utveckla studenternas informationskompetens oberoende av tid och rum.

Vid *Uppsala universitetsbibliotek* har ett omfattande arbete lagts ned på att skapa portaler för tillgängliga fria Internetresurser – UUB:s del inom humaniora, teologi och geovetenskap samt Internetbaserade ämnesguider som hjälp för i första hand studenternas informationssökning. De är dock inte direkt inriktade på att skärpa studenters förmåga att självständigt och

kritiskt värdera information men utgör goda förebilder för det kvalitetstänkande, som bör genomsyra den som genomgått akademisk utbildning.

Biblioteket och Learning Lab vid *Blekinge Tekniska Högskola* har tillsammans genomfört ett projekt som har syftat till att utveckla en webbaserad sökvägledning. Med hjälp av nya verktyg och genom att kombinera text och bilder har Lilla sökguiden blivit en enkel handledning för informationssökning som bl. a. kan användas vid handledning och utbildning i informationssökning. Arbetet med utveckling av webbaserade sökhandledningar fortsätter i det nu pågående projektet Stora sökguiden. Syftet med Stora sökguiden är dels att skapa ett fördjupat innehåll i Lilla sökguiden och dels att skapa interaktiva kurser i informationskompetens på olika nivåer, såväl enklare kurser som poänggivande.

Linköpings universitetsbibliotek har medverkat i två projekt, finansierade av tekniska och filosofiska fakulteternas program för pedagogiskt utvecklingsarbete. Projekten syftade till ökad informationskompetens genom samarbete med lärare kring kurshemsidor och integrering av undervisning i informationssökning. TekIT (Tekniska Högskolans IT-råd) beviljade medel till Informationskompetens – i ett vidare perspektiv. Det andra projektet: "Informationskompetens på filosofiska fakulteten" är ett projekt för pedagogisk förnyelse inom filosofiska fakulteten. Rapportsammanställning pågår. Insatser görs även inom den pedagogiska kursverksamheten vid CUL, Centrum för undervisning och lärande.

Karolinska Institutets universitetsbibliotek, Institutionen för omvårdnad vid Karolinska Institutet, Högskolan på Gotland har i BIBSAM-projektform utvecklat ett Körkort för information. Informationskompetens för flexibelt lärande (IFL) är ett annat projekt vid Karolinska Institutets universitetsbibliotek med syfte att skapa en nätbaserad kurs i informationssökning.

Målgrupp för projektet har varit sjuksköterskestudenter som läser på distans i Visby och Norrtälje.

Projektet har gått ut på att använda PBL i utbildningen med hjälp av Webbquest, en metod där studenterna med hjälp av ett problembaserat synsätt kan utveckla sina färdigheter i att söka information samtidigt som de förvärvar nya kunskaper för sin framtida yrkesutövning. Man ville också förbättra bibliotekssservicen för distansstudenter och utveckla undervisningen i informationssökning för att passa in i flexibelt lärande på KI. Webbquest körs nu förutom på distansutbildningen också på campus och man har även planer på att införa hela informationssökningskörkortet på campus.

Utveckling av det nationella projektet ”jourhavande bibliotekarie” (finansierad av BIBSAM och Myndigheten för Sveriges Nätuniversitet och genomfört av *Mitthögskolans bibliotek, Jönköpings högskolebibliotek, Kungliga Tekniska Högskolans bibliotek och Lunds universitets bibliotek*) arbetar i den andan dvs. med ett pedagogiskt förhållningssätt i referensarbetet.

Kungliga Tekniska Högskolans bibliotek strävar efter att bygga upp ett resurscentrum för lärande. Inom ramen för denna verksamhet finns flera delprojekt, såsom nya webbkurser, jourhavande bibliotekarier, IKT-verkstad, Mitt kursbibliotek m.m. Dessa leder gemensamt till ökad och kritisk användning av nya informationsresurser och metoder i undervisningen och för det livslånga lärandet menar man.

Lunds universitetsbibliotek driver sedan en tid tillbaka projektet Mitt kursbibliotek”som är ett verktyg utvecklat av biblioteksdirektionen. Mitt kursbibliotek erbjuder lärare och bibliotekarier ett enkelt sätt att ge studenter en samlad ingång till kursrelevanta biblioteks- och informationsresurser. Verktyget ger en möjlighet att strukturera, beskriva och anpassa information till studenternas behov. Stor vikt har lagts vid att

ta fram ett verktyg som är enkelt att administrera och uppdatera, även för IT-ovana.

Örebro universitetsbibliotek har tillsammans med en institution genomfört ett pedagogiskt utvecklingsprojekt med rubriken "Planering och implementering av informationskompetens inom universitetets utbildningar". Förutom rapporten Utbildning i samverkan: implementering av informationskompetens vid Örebro universitet ledde projektet vidare till ett samarbete med en seminarieserie för lärare och bibliotekarier samt ett samarbete kring implementering av informationskompetens i kursplaner och ökat användande av elektronisk kurslitteratur.

Fråga 8. Ingår bibliotekarie i några arbetsgruppar, organ etc. utanför biblioteket? Om JA ange vilka samt tjänst och organisatorisk hemvist för den bibliotekarie som ingår.

Biblioteken tycks ha utvecklat ett allt bredare kontaktnät. Ofta är det bibliotekschefen som ingår i olika arbetsgrupper men även bibliotekarier med någon form av särskilt ansvar för t.ex. funktionshindrade studenter, flexibelt lärande eller en institution, ingår i olika typer av arbetsgrupper.

Exempel på arbetsgrupper och organ där biblioteken finns representerade är ledningsgrupp, dekanmöten, akademiska senaten, styrelsen för forskarutbildning, biblioteksråd/bibliotekskommitté, institutionsnämnd, institutionsmöten, IT-råd Lärande och undervisning, flexibelt lärande, högskolepedagogisk utveckling/råd, introduktion av nya studenter samt funktionshindrade studenter. Kontaktbibliotekarierna medverkar vid institutionsmöten och i utveckling av kursplattformar. Vidare anges att bibliotek har representanter i utbildningsnämnd, grundutbildningskommitté, grundutbildningsnämnd, programråd, kurskommittéer och collegeutbildning.

Vid *Lärarhögskolan i Stockholm i*ngår biblioteksrepresentant i rektors ledningsgrupp, i Lärumnämnden, i LRC-nätverk (projekt som drivs av Myndigheten för Sveriges Nätuniversitet), i GSLG-samverkan (fem universitets- och högskolebibliotek som i ett konsortium äger en licens av ett gemensamt bibliotekssystem, Voyager) samt i nationellt kvalitetsarbete, t.ex. nationella kvalitetshandboken.

Flera av personalen på biblioteket vid *Högskolan i Borås* deltar i arbetsgrupper och organ utanför biblioteket. De organ som kan ha direkt eller indirekt beröring med enkätens område är bl.a. CLU-rådet (Centrum för lärande och undervisning), arbetsgrupper för flexibelt lärande, kvalitetsrådet, datarådet och IT-rådet.

På *Malmö högskola* finns biblioteksrepresenterat i rektors ledningsgrupp, Grundutbildningsberedningen och Nämnden för nätbaserad utbildning. BITs representant i Nämnden för närbaserat utbildning är också Malmö högskolas representant i Nätuniversitetets kompetensgrupp. I planeringen av MAHs högskolepedagogiska kurser har bibliotekets utbildningssamordnare deltagit.

Vid *Luleå tekniska universitet i*ngår en bibliotekarie i en grupp som samarbetar kring studiestarten och nolleperioden då de introduceras i studentportal, bibliotek, kursplattform och förbereds inför kursen i informationskompetens. En bibliotekarie arbetar tillsammans med studievägledare och studenthälsan för att ge studenter med funktionshinder den hjälp som de har rätt till. 2–3 bibliotekarier samarbetar med den grupp som svarar för administration och utveckling av kursplattformen inom universitetet.

Vid *Högskolan Halmstad* är bibliotekschefen adjungerad i Utbildningsnämnden.

Vid *Chalmers tekniska högskolas* bibliotek ingår bibliotekarie från utbildningsenheten i Projektkurs KB, ett utvecklingsprojekt på sektionen Kemi- och bioteknik där man arbetar med

utformning av det kommande kandidatarbetet (10 poäng) där informationskompetens ska ingå som ett obligatoriskt avsnitt. I FNL (Flexible learning Network), nätverk av Chalmerslärare från olika utbildningsområden med avsikt att arbete för ett mer flexibelt lärande. Chalmers bibliotek Lindholmen har även en representant i GRUK, Chalmers grundutbildningskommitté och i Chalmers Linholmens (utökade) programledarråd. Samarbete pågår med lärare från institutionen för fackspråk och kommunikation, där bibliotekarie och lärare har deltagit tillsammans i såväl föreläsningar som vid examinationer.

Vid *Idrottshögskolan i Stockholm* ingår IT-bibliotekarien i IT-rådet och bibliotekschefen i avdelningschefsgruppen.

Den funktionsansvarige för kontaktbibliotekarieverksamheten vid *Växjö universitetsbibliotek* har nyligen bjudits in till en arbetsgrupp som planerar kompetensutveckling för undervisande personal, där även biblioteket ska bidra med en kursmodul kallad Biblioteket som resurs. Biblioteket har också bjudits in till en arbetsgrupp på UPC (Universitetspedagogiskt centrum) som inom kort ska diskutera implementeringen av det pedagogiska handlingsprogrammet vid Växjö universitetet.

Vid *Kungliga Musikhögskolan* i Stockholm kan bibliotekets personal vid behov adjungeras till olika grupper, t.ex. organet för lärarutbildning, konstnärliga nämnden och prefektgruppen. Även vid forum som rektors kollegium kan tid avsättas för frågor som behöver ventileras.

Bibliotekschefen vid *Konstfack* ingår i ledningsgruppen och bibliotekspersonal har ingått i olika grupper inom en organisationsöversyn, i mål- och visionsarbete samt redaktionsgruppen för skolans hemsida.

Uppsala universitet, bibliotekets ledningsorgan – bibliotekssty relsen och de tre biblioteksnämnderna – består av lärare- och studentrepresentanter med överbibliotekarien respektive bruksbiblioteksgruppcheferna som huvudfördragande. Över-

bibliotekarien deltar i dekanmöten och akademiska senaten samt representerar biblioteket i universitetets IT-råd, webbstyrgrupp och åtskilliga andra samrådsorgan vid universitetet. I ad hoc-grupper på centralnivå och på fakultets- och institutionsnivå kring informationsfrågor i vid bemärkelse finns ofta biblioteksföreträdare representerade. Vid biblioteksenheterna finns samrådsorgan för diskussioner mellan bibliotek och institutionsföreträdare.

Vid *Blekinge Tekniska Högskolas* Grundutbildningsgruppsnämnd har biblioteket en adjungerad ledamot, f.n. bibliotekschefen. Stora ledningsgruppen är ett ledningsorgan bestående av sektions- och enhetscheferna, fackliga representanter, studeranderepresentanter samt dekanerna för fakultetsnämnden respektive grundutbildningsnämnden och som leds av rektor. Här ingår bibliotekschefen som en av enhetscheferna.

Ett flertal kontaktbibliotekarier vid *Linköpings universitetsbibliotek* deltar i programråd och olika projektgrupper. De är inte formellt utsedda men ingår i arbetsgrupper. Detta gäller ett stort antal kontaktbibliotekarier på samtliga campus. Överbibliotekarie vid Linköpings universitetsbibliotek ingår i universitetets nybildade strategiska grupp för informationsförsörjning. Vid Hälsouniversitetet deltar avdelningschef i Hälsouniversitetets pedagogiska enhets arbete. Ett flertal medarbetare deltar i arbete vid CUL, Centrum för undervisning och lärande, vilket bedriver pedagogiska kurser för alla lärare vid LiU. I TekIT, Tekniska högskolans IT-råd, ingår bibliotekarie i ledningsgruppen.

Bibliotekarier vid *Karolinska institutets bibliotek* medverkar i kurskommittéer inom läkarutbildningen, samverkar med prefekt och studierektorer på Institution för Omvårdnad, samverkar med lärare på den Pedagogisk enheten på KI och samverkar med representanter från Styrelsen för forskarutbildning

på KI. Samtliga bibliotekarier har sin organisatoriska hemvist i kundtjänsten på KIB.

Utbildningsansvarig bibliotekarie vid *Högskolebiblioteket i Gävle* ingår i Pedagogiska rådet (adjungerad). En del kontaktbibliotekarier ingår i lärarlag. Distansbibliotekarien ingår i Learning Center, som under 4 år varit projekt och från 2005 integreras i bibliotekets organisation. Alla bibliotekarier har biblioteket som sin organisatoriska hemvist.

Vid *Högskolan i Kalmar* ingår bibliotekschefen i biblioteksrådet, som är ett rådgivande organ, där även representanter för lärare, forskare och studenter ingår. På samma sätt ingår bibliotekschefen i IT-rådet, som har motsvarande sammansättning. Bibliotekschefen ingår också i en referensgrupp för strategisk uveckling.

Personal från *Kungliga Tekniska Högskolans bibliotek* har medverkat i olika grupperingar för att biträda med kompetens om informationssökning inom vetenskap och teknik under åren. Överbibliotekarien representerar området i övergripande organ (KTHs ledningsgrupp och Fakultetsberedningen). Chefen för Ämnessökning – IDC ingår i olika projektledningar t.ex. styrgrupp för BILDA-projektet, som syftar till att stödja användningen av interaktiva kursverktyg vid KTH och IKT-projektet som syftar till att skapa ändamålsenlig datormiljö med rådgivning och verktyg för de studerande. Ett av Lunds universitet initierade projekt att göra Mitt kursbibliotek tillgängligt för KTHs bibliotekarier och informationsspecialister om informationsresurser speciellt anpassade till KTHs olika kurser. Chefen för ämnessökning-IDC deltar även i Nätuniversitetets projekt Lärandecentrum på campus där bibliotekets roll som läranderesurs och samarbete mellan bibliotek, pedagoger, IT-pedagoger och ämneslärare diskuteras.

Vid *Örebro universitetsbibliotek* ingår ansvarig bibliotekarie för Centrum för informationskompetens och biblioteks-pedagogik i universitetets styrgrupp för högskolepedagogisk utbildning.

Fråga 9. Vilka delar anser du vara bibliotekets främsta insatser för att medverka till måluppfyllelse av de delar i högskolelagen som rör informationskompetens?

Ett antal insatser från bibliotekens sida återkommer i svaren. Det gäller organisation, pedagogik och kompetensutveckling. Från många bibliotek nämner man i enkätsvaren användarutbildning, samverkan med lärare, informationskompetens integrerat med studenternas vanliga kurser och/eller kopplat till uppsatskurser. Ett pedagogiskt förhållningssätt hos hela bibliotekspersonalen gentemot studenter och övrig personal är ett annat exempel.

Ytterligare exempel är:

- elektroniskt stöd, t.ex. sökguider på Internet och chatt,
- handledning i informationsdisken, sökverkstad och via bokning av bibliotekarie,
- kurser i informationssökning för lärare/doktorander/magisterstuderande/,
- högskolepedagogiska kurser och seminarier för personal med pedagogiska uppgifter kontaktbibliotekarier
- examination av informationssökning
- utvidgat uppdrag – förståelse, insikt hos ledningen dvs. att öka ledningens
- beställarkompetens
- samverkan inom regionen
- marknadsföring
- datorarbetsplatser
- medieuppbyggnad
- Learning Resource Center

Nedan följer ett axplock av insatser som anses angelägna.

Vid *Hälsouniversitetets bibliotek i Linköping* deltar bibliotekarierna i examinationen av informationssökning i läkarstudenternas stadietenta. Studenterna måste klara godkänt på

informationssökningsavsnittet för att få examinationen i sin helhet godkänd.

Almedalsbiblioteket Stads- och högskolebiblioteket på Gotland lyfter fram utbildningens roll och ansvar och menar att en förutsättning för måluppfyllelse av lagen är att högskolans ledning förstår fördelarna med att engagera biblioteket i undervisningen. "Den undervisning som bedrivs på biblioteket måste vara förankrad i tid och rum på institutionerna". Man vill att biblioteket medverkar i planering av kurser, vid val av kurslitteratur, i undervisningsmoment, vid informationssökning samt vid produktion och redovisning. "Biblioteket måste få ett pedagogiskt uppdrag".

Lärarhögskolan i Stockholm ser det som viktigt att påverka ledning och lärare så att de förstår mervärdet för studenterna att uppnå en hög grad av informationskompetens för genomförandet av sina studier vid LHS och i fortsatta yrkeslivet. Att få in obligatoriska kurser i informationskompetens för studenterna vid LHS framhålls i enkätsvaret.

En viktig förutsättning menar biblioteket vid *Malmö högskola* är att det finns en pågående diskussion om bibliotekets pedagogiska roll på alla nivåer och att den rollen inte begränsas till undervisningssituationen. Det pedagogiska förhållningssättet ska även finnas i referensarbetet, på webben och i alla möten med studenter. Ett pedagogiskt perspektiv ska alltså genomsyra all verksamhet på bibliotek och IT. Vid rekrytering bör man anställa personal som har ett pedagogiskt förhållningssätt och engagemang för bibliotekets roll i den pedagogiska processen i högskolan. Dessutom bör en kontinuerlig kompetensutveckling ge personalen förutsättningar att professionellt och pedagogiskt möta bibliotek och IT:s användare.

Biblioteket vid *Luleå tekniska universitet* har traditionellt arbetat med bibliotekskunskap – användarundervisning och nu det bredare konceptet undervisning i informationskompetens, främst genom att erbjuda studenterna undervisning.

Kurs har under föregående år utvecklats inom den gemensamma kursplattformen Fronter och erbjuds nu huvudsakligen on-line. Biblioteket har inlett en verksamhetsförändring mot ett Learning Resource Center vilket innebär att biblioteket med begreppet informationskompetens som grund kommer att arbeta för stödresurser inte bara inom informationssökning, utan även annan IKT-hantering, multimedieproduktion, skrivstöd etc. Det ger ytterligare möjligheter att integrera de olika stegen inom informationskompetens-begreppet i flera skilda verksamheter riktade främst mot studenter men även lärare.

Idrottshögskolan i Stockholm poängterar koppling av undervisningen till uppsatsskrivande som sker på A, B och C-nivå. Biblioteket är den instans som håller denna fråga aktuell inom högskolan, bl.a. genom en skriven policy. Många nyckellärare har ett aktivt engagemang vad gäller detta, så samarbetet är inte svårt att få till stånd. Lärare och forskare får vid behov individuell undervisning i sökmetodik av bibliotekarie, vilket ger optimal effekt.

Växjö universitetsbibliotek presenterar ett flertal strategier:

- kurs i informationssökning för doktorander
- bibliotekspersonalens egen kompetensutveckling
- användarutbildning
- sökguide och ämnesguider
- bibliotekets moment ”Bibliotekets roll i högskolebildning med studentaktiva arbetsformer” i kursen Inledande universitetspedagogik, 5 p.
- kontaktbibliotekarieverksamheten för studenter, lärare och forskare, kompletterad med möjlighet att boka tid för fördjupad ämnessökning.

För närvarande pågår arbetet med att göra en ny utvecklingsplan för *Växjö universitet*. Biblioteket har bl.a. lämnat följande förslag till text under rubriken pedagogisk förnyelse: ”Satsningen på studentaktiva arbetsformer och flexibla studieformer

kräver att biblioteket i samverkan med utbildningen kan erbjuda ett kvalificerat pedagogiskt stöd som syftar till att utveckla studenternas förmåga att söka och värdera information. En förmåga som också ger möjlighet till fortsatt lärande i arbetslivet". Den nya utbyggnaden av Växjö universitetsbibliotek kommer under sitt tak att inrymma flera verksamheter som UPC (universitetspedagogiskt centrum), textverkstaden, multimediesal, språklabb m.m. Förhoppningen är att detta ska bidra till att bibliotekets verksamhet alltmer integreras i övriga verksamheter som syftar till att stödja studenternas lärandeprocesser. Nya arenor för samverkan kan bildas och därigenom underlätta utvecklingen av informationskompetens som ett gemensamt uppdrag för bibliotek och utbildning på Växjö universitet.

Karolinska Institutets bibliotek arbetar på flera parallella nivåer för att medverka i måluppfyllelsen, från att samverka med enskilda lärare (när det gäller integrering av informationsökning) till att delta i högre utbildningsorgan. Kunskap om högskolekulturen, pedagogiska processer och ett odramatisk men medvetet förhållningssätt till informationskompetens kan, menar man, vara nyckelfaktorer till framgång.

Karlstad universitetsbibliotek lyfter fram sitt deltagande i den kurs i högskolepedagogik 10 p som är obligatorisk för all undervisande personal och man menar att den är av stort strategiskt värde eftersom man på sikt kommer att nå all undervisande personal. I alla möten med användare i biblioteket strävar hela personalen efter ett pedagogiskt förhållningssätt.

Biblioteket vid *Operahögskolan* framhåller att biblioteket måste tillhandahålla datorarbetsplatser och referenslitteratur som kan höja informationskompetensen. Ledning och lärare måste hela tiden uppmuntra och stimulera studenterna menar man.

Högskolan i Jönköping ser integration av användarundervisningen i program och kurser som ett viktigt strategiskt mål.

Mälardalens högskola poängterar vikten av att vid så många tillfällen som möjligt skriftligt eller muntligt informera om paragrafen i lagen samt om behovet av informationskompetens.

Kungliga Tekniska Högskolans Biblioteks främsta insatser för området är:

- att verka för ett fortsatt och utvidgat uppdrag från Rektor för verksamhetens finansiering
- att verka för att en kvalitativ beställarroll utvecklas inom fakulteten för att nå högskolelagens mål avseende informationskompetens
- att verka för att undervisningen i informationssökning ökas till att omfatta alla studerande vid KTH oberoende av vilket kursprogram man följer
- att de teknikkomplementära ämnena med bl. a. undervisning i informationssökning samlas inom en utbildningsnämnd för att skapa ökad integrering i högskolans kurser.
- att utveckla och bedriva undervisning inom området med hög ämnesrelevans för KTH

Biblioteksundervisning i samarbete med lärarna och att biblioteken måste få in foten i institutionernas traditionella undervisning är viktiga insatser menar man i *Lund*.

Högskolan i Kristianstad lyfter fram det regionala samarbete, Fördjupat biblioteksamarbete i nordöstra Skåne, som pågår. En gemensam arenakonferens hölls på högskolan i Kristianstad hösten 2003. Samverkan inåt högskolan och utåt folkbibliotek och lärcentra tillsammans ger störst möjlighet till god informationskompetens till alla studenter framhåller man.

4.5 Enkät studentkårer

Fem svar inkom. Frågan om informationskompetens förefaller inte ännu ha tilldragit sig studentkårernas intresse. I två av svaren relateras frågan om informationskompetens till begreppet ”bildning”.

4.6 Intervjuer

4.6.1 Inledning

För att komplettera fynden på respektive lärosätes webbsida och i enkätsvaren har ett antal besök på lärosäten genomförts. Vi var intresserade av att dyka djupare och få tillfälle att ställa följdfrågor, att utvidga och komplettera det material vi fått fram via enkäterna.

Besöken planerades med hjälp av bibliotekschefen på respektive lärosäte. Vi träffade olika konstellationer vid de olika tillfällena. Intervjuerna var ostrukturerade och pågick i cirka två timmar. I de olika intervjuerna deltog:
bibliotekschefer
bibliotekarier
dekan
studentkårer
lärare
doktorand
prorektor med ansvar för grundutbildningen
ordförande för grundutbildningsnämnd
lektor från grundutbildningsnämnd
vicerektor för grundutbildningen
prorektor med ansvar för bl.a. biblioteksverksamheten
chef för utbildnings- och forskningskansliet, tidigare vicerektor för grundutbildningen
biträdande ämnesansvarig
samordnare

En mångfacetterad bild växte fram under samtalen. Synpunkter från olika lärosäten och representanter för ledning, lärare, studenter och bibliotek har blandats. Vi presenterar de ofta vitt skilda uppfattningar, funderingar, idéer och problem som ventilerades vid besöken under följande rubriker:

- tolkning, implementering och dokumentation
- nyckelpersoner

- mötesplatser
- pedagogik
- framgångsstrategier
- hinder/problem.

4.6.2 Tolkning, implementering och dokumentation

Begreppet informationskompetens uppfattas av några som otydligt. Man menar att ordet information rymmer så många olika saker vilket gör det otydligt och öppet för tolkningar. Någon menade att ordet information har varit ett positivt laddat ord men hur är det nu? En annan menade att det är slutet i ordet, nämligen kompetens, som komplicerar tolkningen.

1 kap. 9 § högskolelagen har stötts och blötts i en lång process som involverat personalen. Flera remissomgångar har förekommit där personal och studenter involverats. Nu återstår ett personalmöte där de beslut som tagits ska föras ut i organisationen och resurser tillsättas och konkreta handlingsplaner tas fram. Detta ska sedan filtreras ner genom hela maskineriet och gå igenom utbildningsplaner, kursplaner m.m. Det är viktigt att lagen synliggörs och diskuteras, annars blir det lätt en lag på myndighetsnivå. Lagen måste brytas ned för att man ska kunna se hur ansvarsfördelningen ska se ut.

1 kap. 9 § är det övergripande målet med hela utbildningen och det involverar hela utbildningen! Informationskompetens är ett nödvändigt medel för att klara studierna!

Informationskompetens ingår bland de generella kompetenserna. Progression behövs. Ge *generic skills* på bredd med progression, t.ex. skrivande och informationskompetens.

Publiceringen inom ett ämne och behovet av information skiljer sig åt mellan ämnen. I vissa kursplaner är informationskompetens synligt. Ämnets behov samt personliga kontakter avgör om informationskompetens och bibliotek integreras. Bibliotekarierna söker aktivt efter avsnitt i kurser där det lämpar sig att implementera informationskompetens. Program-

utbildningar som helhet kan innehålla informationskompetens men inte varje enskilt ämne. Svårt inom t.ex. algebra.

Som bibliotekarie vill man att alla ska förstå vikten av informationskompetens och önskar större medvetenhet. Vägen för att uppnå lagens mål är att skapa en större medvetenhet och att väcka frågeställningar.

Det är viktigt att processen inom högskolan avseende måluppfyllelse av högskolelagen sker parallellt uppåt-nedåt samt nedåt-uppåt. Draghjälp från ledningen är viktigt. Det är viktigt att det även synliggörs i budgetprocessen.

Många eldsjälar i biblioteket gör att lagen uppfylls.

Det finns en stark ambition att uppfylla lagen inom hela högskolan. Lagen uppfylls inte av en slump via enskilda lärare utan via undervisningens struktur och via dokument.

Utmaningen är att konkretisera lagen. Det behövs morötter för lärarna. Mervärde för lärare och studenter. En modell behövs med konkreta tankar på olika nivåer i olika kurser. Det får inte bli en konstruktion som inte passar in i alla kurser.

Lärarna är viktiga – hur kan man som ledare stötta dem? Goda exempel är viktiga och det är viktigt att stanna upp. Hur får man igång en dialog med lärarna och hur får man ett intresse för kompetensutveckling hos lärarna? Det är svårt för lärare att erkänna att de inte är informationskompetenta. Svårt att få ut till alla lärare i hela systemet vad en konkretisering av högskolelagen verkligen innebär. Det är trångt i utbildningen – mycket ska beaktas, t.ex. genus och mångfald.

Tidsbrist är ett problem. Mycket stöd och uppmuntran behövs till de som griper sig an att konkretisera lagen. Omdisponering av tid måste till.

I verksamhetsberättelsen kan ingå frågor kring hur man arbetat med 1 kap. 9 § högskolelagen och hur man säkerställer att målen nås.

Mål ska vara avtryck av det som är väsentligt och det ska dokumenteras. Det är viktigt att målen i 1 kap. 9 § högskolelagen finns nedskrivna.

Lagens intentioner finns i alla kursplaner men olika detaljerat. Intentionerna ingår även i vissa institutioners handlingsprogram.

Lagen finns inte synliggjord i några styrdokument. Det är inte inbyggt i kursen utan beror på den enskilde läraren om det ingår.

I vissa program ingår informationskompetens. Då är det ofta biblioteket ensamt som ansvarar för användarutbildningen.

4.6.3 Nyckelpersoner

Målstyrning fordrar drivande personer vår bibliotekschef. Samtliga prefekter är medvetna om SUHF-utredningen. Det är självklart att bibliotekschefen ingår i ledningsgruppen. Lärosätets ledning markerar tydligt vikten av informationskompetens. Det finns en lyhördhet i högskolans ledning samt en direktdialog mellan bibliotekschefen och rektor och förvaltningschef. Ledningen uppmärksammar projekt mellan lärare och bibliotekarier som goda exempel på samarbete. Biblioteksnämnden är ett viktigt forum. Information sprids omedelbart ut i verksamheten dvs. till institutionerna, av de institutionsrepresentanter som ingår i biblioteksnämnden.

Grundutbildningens ledningsgrupp, examensansvariga samt programansvariga bör uppvaktas av biblioteket. Prefekter är nyckelpersoner – de har stor möjlighet att forma dokument. Programansvarig är den som tar initiativ till kontakt med biblioteket.

Lärarna är kunniga i relevanta informationskällor och kan ge stöd åt studenterna. Alla bibliotekarier är kontaktbibliotekarier och ansvarar för kontakt med vardera cirka 30–40 lärare.

4.6.4 Mötesplatser

Det är små avstånd mellan all personal – man stöter på varandra och all personal på högskolan har ett gemensamt perso-

nalrum där vi träffas. Informella vägar är viktiga som en ingång till samarbete mellan lärare och bibliotekarier. Ett öppet och aktivt förhållningssätt från biblioteket och samarbete med strategiska personer är värdefullt. Bibliotekets personal deltar i många olika typer av möten och i oväntade sammanhang. Det ger kompetensutveckling och positiva effekter när man visar intresse för ämnet. Informella vägar för att få information är viktiga! Genom att ta del av kursplaner och av att delta i ämnesmöten utvecklar bibliotekarien egen ämneskunskap. Pedagogik är prioriterat inom biblioteket. Biblioteket har en flexibel organisation som tillåter deltagande i möten.

4.6.5 Pedagogik

När i respektive ämne börjar man att problematisera? Ämnesområden med rätt och fel gör det svårare att problematisera och integrera informationskompetens än ämnen där en problematisering och många synsätt finns. I de fall då läraren inte är informationskompetent blir kurser i informationskompetens som en isolerad kurs liknande den i studieteknik. Det är A och O att läraren engagerar sig. Om PBL tillämpas blir det ett naturligt inslag. Svårare att implementera i vissa teoretiska ämnen som t.ex. algebra.

Informationskompetens ska utvecklas via uppgifter som läraren står för. Bibliotekarien kan medverka i att identifiera kurser där informationskompetens passar in. Flera exempel på samverkan mellan lärare och bibliotekarie finns.

Samarbetet har växt fram och genom möten och samtal har man utvecklat en samsyn och enats om målen. En inledning i samtalen som fungerade bra var att diskutera vad informationskompetens betyder. Man samverkar kring kursutveckling och kring uppgifter som innebär progression för studenterna. Biblioteket är alltid med vid planering av nya program och utbildningar. Sociala möten i samband med luncher och fester är viktigt.

Studentkårens representant menar att informationskompetens inte är integrerat i utbildningen men att det måste genomsyra hela utbildningen. Varför inte ingå basalt i allt som görs? Lärarna har inte förmåga att förmedla och entusiasmera studenterna till att bli informationskompetenta. Bibliotekets introduktionskurs känns oviktig. Om informationskompetens är integrerat i kursen/ämnet ger det en helt annan motivation. Informationskompetens behöver vävas in redan i högskolans grundutbildningsstrategi. Studenternas attityd är – kommer detta på tentan?

Bibliotekets undervisning är styrd till uppsatsarbete på A, B, C och D-nivå. På A-nivå får studenterna en sökuppgift från biblioteket som vävs in i betyget.

Examination i grupper om 7 studenter som får återkoppling från såväl handledare som bibliotekarie vid uppsatsarbetet.

Studenter väljer att inte delta i vissa lektioner t.ex. bibliotekets användarutbildning. De väljer bort det de tror att de redan vet vilket kan vara fallet om de redan har deltagit i en första biblioteksintroduktion. Studenter ifrågasätter ofta om de ska gå till biblioteket en andra gång för att få information. De tror att de vid introduktionen lärt sig allt som finns att lära om biblioteket.

Studentkåren menar att studenterna börjar söka först när de behöver vilket oftast är i samband med uppsatsarbete. Som det är idag uppfattas den användarutbildning som biblioteken ger som något vid sidan av.

För studenterna är det viktigt att:

- det finns behov av informationssökning i utbildningen/kursen
- att lärare och bibliotekarie ger stöd
- att sökguider finns tillgängliga via kursplattformen.

Studenter anser sig vara informationskompetenta. De gör det som krävs för att klara studierna. Studenter lägger inte ner tid

på sånt som inte krävs. Om det inte krävs att informationssökningen och information om källor ska anges gör man inte det. Som student lägger man krut på det som behövs! Den första introduktionen man får i biblioteket kommen man inte ihåg. Det är inte bra att biblioteket kommer in i början när det är så mycket annat nytt. Det försvinner i mängden.

Många studenter uppfattar biblioteket som en fysisk lokal med tryckta samlingar. Man är omedveten om allt elektroniskt innehåll och lärandestöd. Som student använder man biblioteket bara när man måste. Man får ingen handledning av läraren avseende informationssökningen utan enbart feedback på ämnesinnehållet. Lärarna har kanske inte tillräcklig kompetens inom området för att kunna ge feedback! Informationskompetens måste integreras i ämnet. Ämneskopplingen gör studenten motiverad av informationskompetens. Studenternas motivation och attityder skiljer sig stort.

Stor frihet råder gäller vid val av pedagogiska metoder. Det är ofta mycket bunden kurslitteratur. Studenterna vill ha klara besked om vilken litteratur de ska läsa, vilka sidor och vad som kommer på tentamen. Det är svårt att ändra traditioner och ett annat synsätt behövs. Ska man lära för att klara tentan eller för att lära? En del studenter säger att de inte vill lägga ner tid på att söka fram information själva. För läraren är det lättare att göra kompendier och dela ut. Det förekommer mycket lärarledd undervisning och laborationer inom vissa utbildningar. Kan vara upp till 30 timmar i veckan som är lärarlett. Från lärarhåll saknas ofta ett helhetsperspektiv på en kurs eller utbildning, man ser på "sin egen" delkurs. Bibliotekarien ser ofta till helheten och fördjupar sig inte i delarna!

Den bundna kurslitteraturen är begränsad vilket ger möjligheter för studenterna att bygga upp egna litteratursamlingar. Studenterna får uppgifter där de tvingas söka information. Studenterna får lärandestöd kring sökstrategier, problemformulering och man stävar efter en progression vid valet av

informationskällor. På A-nivå ges stöd och bunden kurslitteratur, på B-nivå mer självständigt sökande.

Informationskompetensen är ämnesintegrerad. Det är alltid den ingången!

Oftast är kurslitteratur detsamma som en statisk lista med begränsat utrymme att självständigt söka och välja litteratur. Som student vill man ha en mer öppen kurslitteraturlista med utrymme för eget sökande. Detta förutsätter dock att man får hjälp med avgränsning. Studenterna saknar kännedom om bibliotekets ämnesguide och de nationella ämnesportalerna. Information om de ämnesguider som biblioteken framställer måste komma via läraren och via ämnets webbsida. Det räcker inte att nå fram till studenterna enbart via bibliotekets webbplats. Lägg länk till ämnesguiden längst ner i varje kurslitteraturlista!

Exempel: I kursplanen anges att ett visst antal sidor ska sökas. Det ges instruktioner till vilka informationskällor som är lämpliga att använda. Utrymmet för att söka individuellt kan anges som 200 sidor.

Man måste som lärare visa på behovet inom ämnet. Man lär sig inte informationskompetens av egenintresse. Man måste skapa ett intressant problem som är ämnesintegrerat och få feedback på såväl sökning som ämnesinnehåll.

4.6.6 Framgångsstrategier

Det är strategiskt klokt att biblioteken och arbetet med implementering av informationskompetens hakar på Bolognaprocessen! Det gäller att vara snabb! Bibliotek och andra måste erbjuda sina tjänster nu då det är viktigt att komma in i planeringsstadiet av t.ex. kandidatprogram. Biblioteken bör erbjuda ett samlat koncept med progression.

Sälj in bland lärarna! Säg inte att det ingår i högskolelagen! Ämnets behov är viktigare samt att studenten har behov i sitt kommande yrkesliv. Visa att kvaliteten i utbildningen höjs. Goda exempel är viktiga – de sprider sig som en löpeld!

Fokusering på måluppfyllelse av lagen skulle vara kvalitetshöjande och kunna genomsyra hela högskolan. Sälj in detta som en kraftfull kvalitetsförbättring som ger stolthet och fungerar som ett verktyg för att nå mål på ett annorlunda sätt.

Studentkåren vill inledningsvis ha ordentlig genomgång av informationskällor. Tankesättet måste ändras så att detta kommer in i utbildningarna hela tiden i alla kurser. Det är programansvarigs ansvar att se var informationskompetens passar in.

Det ska vara en progression. Trygghet i ämnet dvs. vissa grundläggande kunskaper och kunskap om ämnesområdets terminologi är en förutsättning för ett fritt sökande och användande av information. Specifika krav behövs från lärare, t.ex. att läraren anger vilken typ av information studenten förväntas kunna söka fram via specifika informationskällor eller att informationskompetens integreras som en osynlig tråd i hela kursen.

Ett friare sätt att arbeta bygger på grundläggande ämneskunskaper där läraren introducerar forskare inom området samt grundläggande informationskällor inom ämnet. Förändrade arbetsformer behövs och ett upplägg av utbildningen så att kunskap om informationskällor, sökstrategier och användning av information behövs, dvs. man behöver tänka om pedagogiskt och arbeta mer process- och problemorienterat med uppgifter som ska lösas.

Studentkåren föreslår att de själva anordnar workshops kring detta samt att frågor kring detta tas upp i kursvärderingar.

Man skulle önska att det fanns datorer överallt inom skolans lokaler så att studenterna kan söka vid rätt tillfälle och i rätt sammanhang.

Det virtuella biblioteket blir allt viktigare.

Ämnet och informationssökning är ett.

Drivande krafter från lärarkåren- formaliserat via ledningen är nyckeln till framgång.

Studenter önskar en inledande introduktion och att få ett ansikte på kontaktbibliotekarien. Under utbildningen vill de få mer tid att vara i biblioteket och även ha schemalaga uppgifter. Examination och hemuppgifter i informationskom petens ska ingå. Viktigt att läraren visar intresse för informationssökning och stimulerar studenten! I samband med uppsatsarbetet dyker behovet av informationskompetens upp och blir väl inarbetat men det kommer då som en överraskning. Utbildning i informationskompetens bör finnas redan tidigare och även ingå i hemuppgifter och examination. Misslyckat om det kommer in först vid uppsatsen. Det svåraste är att odla intresset för detta hos studenterna. Att tydlig koppla av informationskompetens till den kommande yrkesrollen och framtidens krav vore bra. Det är viktigt att man som student förstår vad man ska ha dessa kunskaper och erfarenheter till. Det är viktigt med ämnesintegration och att frågor kopplade till informationskompetens tas med i kursvärderingen.

Ingen student borde kunna lämna utbildningen utan att ha nått en grundläggande nivå i informationskompetens. En ökad medvetenhet och kompetens bland lärare är viktig. Ett alternativ till att informationskompetens synliggörs i styrdokument menar man är att det ingår i kvalitetssäkringen sektionsvis (självvärderingen) inom den egna högskolan, kvalitetsgranskningens dokument dvs. i uppföljning av den utbildning man ger. I årsredovisning/årsbokslut/årsberättelsen kan det ingå huruvida det finns med något om lagens mål i kursplaner och i kvalitetsmätningen.

Studenten ska inte vara beroende av den enskilde läraren för att bli informationskompetent utan det ska självklart ska ingå i utbildningen och det ska finnas en progression. Bör istället vara en del av en kurs t.ex. vid introduktion av ämnet.

Pedagogiken bör vara på sånt sätt att läraren ger tips och instruktioner om vilka artiklar som ska läsas men studenterna får själva söka fram artiklarna istället för att läraren kopierat

upp och delar ut eller har satt in i ett kompendium. Bibliotekets information och ämnesguider bör finnas på ämnets och delkursens webbsida.

4.6.7 Hinder

- Det är resurskrävande att ha användarutbildning för små grupper av studenter.
- Olika tolkning av begreppet informationskompetens försvårar samverkan.
- Kvalitetsarbete är långsamt.
- Kopplingen till forskning är viktig och att lärare själva har inblick i vetenskapliga frågor.
- Resurser behövs, t.ex. tid och utrymme för reflektion.
- Implementering av högskolelagen får inte ta för mycket energi från läraren.
- Kompetensutveckling ska in i den pedagogiska utvecklingen för lärare men konkurrerar då med mycket annan kompetensutveckling.

5 Diskussion

5.1 Inledning

Vår ambition har varit att skapa en översiktlig bild av situationen vid landets lärosäten när det gäller implementeringen av 1 kap. 9 § högskolelagen i de delar som är av relevans för högskolebiblioteken och deras samarbete med undervisningen för att förverkliga målet om att utveckla studenternas förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå samt följa kunskapsutvecklingen (informationskompetens). Bilden är mycket oenhetlig. Det får till en del skrivas på styrsystemets konto. En målstyrning kommer att (och ska) innebära att olika aktörer väljer olika vägar för att nå målet. När det gäller ambitionen att nå målet finns dock ingen anledning till olikheter.

Hur tolkas och tillämpas lagen? Av dataredovisningen i kapitel 4 framgår att tolkning och tillämpning av bestämmelserna om implementering skiljer sig åt vid de olika lärosätena. Kan den tolkning och tillämpning som förekommer sägas innebära att lagen ”uppfylls”? Vårt intryck av såväl genomgång av webbsidor som av enkäter och intervjuer är att åtskilligt återstår att göra innan bestämmelserna kan anses implementerade.

Tanken var också att genom rapporten främja lärosätenas reflektion över implementeringen av bestämmelserna om informationskompetens. Från flera håll har det vittnats om att redan enkäterna och intervjuerna haft betydelse på det egna lärosätet. Undersökningen har alltså redan bidragit till reflektion och diskussion. De exempel för vilka redogjorts i kapitel 4 bör kunna verka i samma riktning. Vi ska nu bidra med ytterligare stoff.

Målet är alltså att studenterna ska bli informationskompetenta. Vi har stött på olika uppfattningar när det gäller tillståndet för dem som genomgår högskoleutbildning. Många

– inte minst lärarna – förefaller ha höga tankar om studenternas förmåga att hantera information. Andra – inte minst bibliotekarierna – ger en annan, mindre positiv, bild. Bibliotekariers intryck grundar sig ofta på erfarenheter från handledningssammanhang och de frågor som studenter ställer vid kontakter med biblioteket. Där blir bristerna ofta tydliga. Frågan har diskuterats i litteraturen. Några spridda rön ska redovisas.

I SUNETS nyligen genomförda användarstudie anger i stort sett hälften av studenterna att de söker information på nätet kopplat till sina studier endast några dagar i månaden. Nästan var tionde använder aldrig Internet för att söka information kopplat till sina studier (Selg 2004).

I BIBSAM-rapporten Utvärderingar av sökvägledningar (Nygren 2004) framgår att studenter kommer till högskolan med starkt utvecklade sökvanor från Google eller andra liknande söktjänster. De uppfattar annan sökning som omständlig. En student säger ”Man förutsätter nästan att den information man söker inte finns om den inte finns på Google.” ”Vad man än söker så blir det fler klick än om man söker direkt på Google där man skriver in en så exakt sökning som möjligt och sedan klickar enter.” I nämnda rapport framgår skillnader i bibliotekariers och studenters tolkning av ord. Med artikel menar studenten att det handlar om artiklar i dagspress såsom Aftonbladet eller Dagens Nyheter medan bibliotekarien menar artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter med refereegranskning.

Breivik menar att det är typiskt för studenter, när de söker efter information, att de nöjer sig med den mest lättillgängliga information (Breivik 1998). Många studenter har, på grund av för dålig vägledning, dålig kännedom om hur mycket information som existerar inom deras problemområde, hur många infallsvinklar som finns, vilka källor som är mest pålitliga och vilken information som är mest aktuell. De flesta studenter är

nöjda med vilket material som helst som de finner så fort de påbörjat sin informationssökning. Vi känner igen Breiviks bild från de svar som studentrepresentanterna gav vid intervjuerna. Man gör det som krävs för att klara utbildningen. Informationssökning behövs ofta endast i samband med uppsatsskrivning – samtidigt är det då för sent att börja föra in inslag av informationskompetens.

Egna erfarenheter och samtal med studenter ger en bild av studenters sätt att se på informationssökning. Vid en intervju med en student framkom att hon brukar göra sökningar via söktjänster på Internet och via myndigheters webbplatser och skriver ut innehållsförteckningar och litteraturförteckningar från dokument. Detta leder ofta vidare till annan litteratur. Hon säger att hon har funnit litteratur via olika sätt men aldrig tränat metodiskt och att hon inte har med sig kunskap om att söka information strategiskt och strukturerat. Det kan nämnas att studenten i fråga läste sista terminen i ett tre- och ett halvårigt program. På frågan om vilket stöd hon behövde i samband med uppsatsskrivning och för vilket syfte fick intervjuaren följande svar (Hansson 2004).

> ”Lärare som ställer krav.”
> ”Bibliotekarie som hjälper till med att utveckla och förfina sökstrategin.”
> ”Elektroniska biblioteket – webbguider och möjlighet att chatta med bibliotekarier”
>
> ”Fast jag har upptäckt universitetsbiblioteket på senare tid … men tänk om jag vetat det jag vet idag när jag började min första termin.”
>
> ”Svårt med begränsning och att bygga upp en sökstrategi som ger relevant information och sorterar bort onödigt. Vilka knep kan man använda sig av?”

"B-kursen i arbetsrätt är enda tillfälle då informationssökning integrerats i ämnet och lärandestöd getts och där det ställts krav. Den modellen skulle användas inom andra ämnen! Tänk om jag lärt mig detta tidigare i utbildningen!" (I denna kurs tillämpades integration. Läraren och bibliotekarien samverkade i alla delar av relevans för utveckling av informationskompetens.)

"Tidigare erfarenheter av biblioteksundervisning har varit utan koppling till ämnet, uppgifter och behov i utbildningen. Den undervisningen har känts meningslös då läraren inte kopplat vidare från detta genom att ge oss uppgifter där informationssökning och informationsanvändning utgör en förutsättning och där läraren ger feedback genom seminarier eller examination. Det är en allmän uppfattning bland studenter att det är onödigt att ödsla tid på dessa tillfällen i biblioteket om inte utbildningen ställer krav på att man ska använda sig av sina färdigheter om informationsresurser, informationssökning och värdering."

"Jag har saknat ämnesintegrerad undervisning i informationssökning och om informationskällor. För det mesta får man bara "lära" sig hur man hittar i ett bibliotek (inga oviktiga kunskaper i och för sig) men sen tar det slut."

"C-uppsatsen är viktig som en sammanfattning och som ett resultat av de erfarenheter och kunskaper som utbildningen lett fram till, såväl ämneskunskaper som metodkunskaper och informationskompetens. Borde knyta samman det man tränat på och utvecklat under studietiden."

"Jag har upptäckt vilken enorm mängd användbar information det finns och vill medverka till och poängtera hur viktigt jag tycker det är att läraren ställer krav, ger återkoppling och examinerar även denna typ av färdigheter och kunskaper."

5.2 Empiri

5.2.1 Strategier och centrala styrdokument

Diskussionen om målet informationskompetens och dess uppnående förefaller ännu så länge ha varit av begränsad omfattning på flertalet lärosäten. På vissa håll finns emellertid tecken i främst övergripande styrdokument på mer långtgående ambitioner. Ett exempel är Högskolan Dalarna som i Vision, mål och strategier från 2004 relativt ingående behandlar 1 kap. 9 § högskolelagen. Vid en intervju med företrädare för högskolan framgick också att det finns en ambition att engagera anställda på olika nivåer i organisationen i arbetet med att uppnå målet om informationskompetens. Högskolan i Kristianstad anger i Måldokument att studenterna i all utbildning ska få möjlighet att utveckla sin informations- och kommunikationskompetens. Vid en intervju framkom uppfattningen att målen för att bli styrande måste brytas ned och synliggöras på olika nivåer inom organisationen.

Ett exempel på hur man tagit ett nationellt grepp om frågan *hur* informationskompetens ska uppnås kan hämtas från Finland. I det finska undervisningsministeriets utvecklingsplan för utbildning och forskning 2003–2008 (Utbildning 2004) sägs det vara viktigt att biblioteken är med om att utveckla undervisnings- och studiemetoder, och sålunda för sin del bidrar till att de som examineras från högskolorna har god informationskompetens. Universitetsbiblioteken i Finland har initierat ett riksomfattande projekt för att utveckla en studieplan för informationskompetens. Undervisningsministeriet finansierar projektet som löper under tiden 2004–2006. Målet med projektet är att skapa en gemensam verksamhetsmodell för universitetsbiblioteken. De förändringar i undervisningsplanerna som Bolognaprocessen förutsätter och som träder i kraft år 2005 samt den kärnämnesanalys som ska föregå förändringen erbjuder möjlighet att tätare och på ett mer koordinerat sätt koppla ihop informationskompetens med ämnes-

undervisning. Ett centralt mål är att integrera informationskompetens i de akademiska studierna. Integrering i studierna förutsätter att man definierar en gemensam målnivå och att ekonomiska resurser anvisas till undervisningen i informationskompetens även i fråga om biblioteksundervisningen. Inom projektets ram har man sammanställt en rekommendation om att ta med informationskompetens i de nya examensstrukturerna. Studieplanen för informationskompetens syftar till att de studerande då de utexamineras från sitt universitet ska uppfylla målen för internationell informationskompetens. Studieplanen är utarbetad i tre nivåer.

I Nya studenter – grunderna i informationsanskaffning.
II Kandidatstudier – informationskompetens i ämnesstudierna
III Magisterstudier – informationskompetens inom de fördjupade studierna.

Omfattning, ansvarig enhet, praktiskt genomförande samt innehåll rekommenderas. Som ansvarig enhet rekommenderas på nivå I fakultet eller motsvarande nivå, på nivå II och III rekommenderas ämnesinstitutionen vara ansvarig men i det praktiska genomförandet anses samarbetet mellan den ansvariga läraren och biblioteket vara centralt.

En ordning som kanske passar ett decentraliserat system som det svenska bättre än den finska centralstyrningen har prövats vid universitetet i Tromsö. Där har man från universitetets ledning beslutat att inslag av informationskompetens ska finnas med i utbildningen. Universitetsdirektören underströk i brev från den 28 april 2003 "vikten av att alla studieprogram vid universitetet innehåller undervisning i informationskompetens". ("Undervisning og veiledning i informasjonskompetanse", ref: 200302236-1/JBA). I ett brev en månad senare meddelade universitetsbiblioteket att man med anledning av universitetsdirektörens besked kommer att genomföra un-

dervisning i informationskompetens av i brevet närmare angiven omfattning. (”Opplaering i informasjonskompetanse i studieprogrammene – orientering vedrörende universitetsbibliotekets opplaeringstilbud”). Åtgärderna är ett led i implementeringen av en kvalitetsreform av den högre utbildningen i Norge som trädde i kraft hösten 2002.

5.2.2 Webbsidorna

Det var stora skillnader mellan olika lärosäten när det gäller att uppmärksamma frågan om informationskompetens på central nivå.

Dokumenten innehöll endast undantagsvis besked i sådana viktiga frågor som hur det närmare ska gå till att skapa informationskompetenta studenter (och lärare), vilka särskilda resurser för att utveckla informationskompetensen som finns till förfogande samt hur ansvarfördelningen mellan olika personalkategorier för att skapa informationskompetenta inom lärosätet ser ut .

Sökningen på webbsidorna gav en bristfällig bild av verksamheten så som den bedrivs vilket visade sig i samband med enkäter och intervjuer. De centrala dokumenten sa inte mycket om vad som faktiskt pågick inom lärosätet. Det kan finnas mycket ambitiösa formuleringar som vid närmare påseende (t.ex. en intervju) visar sig sakna täckning i den verksamhet som bedrivs. På andra håll finns inget i de centrala dokumenten som visar på något intresse för informationskompetens – samtidigt som en avsevärd aktivitet förekommer i den undervisande verksamheten.

Det är påtagligt hur stort ansvar som läggs på biblioteken. En fråga som uppkommer är om biblioteken har fått de resurser och det inflytande som behövs för att arbeta effektivt med implementeringen av målet om informationskompetens?

5.2.3 Rektorer

Åtskilligt har tänkts och gjorts på svenska högskolor och universitet när det gäller informationskompetens. Men det finns stora skillnader mellan lärosätena när det gäller implementeringen av bestämmelserna i högskolelagen.

Intrycket av att man överlämnat ansvaret för frågor om informationskompetens till biblioteken förstärks. Bl.a. överlämnades i 70 % av fallen till biblioteken att utarbeta svaren (i några fall visserligen tillsammans med personer verksamma inom andra delar av lärosätet än biblioteket).

Uppdelat på olika frågor fann vi följande.

Fråga 1. (Finns det vid ditt lärosäte något uttalat om hur målet informationskompetenta studenter ska uppnås? Vi tänker då främst på

- formuleringar i styrdokument (t.ex. visions- och policydokument, verksamhetsberättelser och verksamhetsplaner, studieplaner och kursplaner)
- uttalanden om ansvar för att målet uppnås eller om ansvarsfördelning mellan olika grupper inom lärosätet
- överväganden om vilken strategi som kan vara lämplig för att uppnå målet.

I enkätsvaren lyser lärarnas ansvar och insatser i stort sett med sin frånvaro. Ett stort ansvar verkar ha lagts på biblioteken. Men uppfattningarna om bibliotekens uppgifter skiljer sig åt. Det är ganska vanligt att man i ett eller annat dokument (eller flera) nämner informationskompetens som ett mål, men att man inte går in på *hur* det ska uppnås? I den mån hur-frågan behandlas redovisas olika uppfattningar.

Fråga 2. Har personalen (främst lärare och bibliotekarier) erbjudits någon kompetensutveckling för att kunna bidra till att studenterna blir informationskompetenta?

Ett intryck är att bibliotekspersonal ofta *genomgår* utbildning för att förbättra sin kompetens, medan lärarna *erbjuds* utbildning. I vilken utsträckning de senare utnyttjar möjligheten framgår inte. När lärarna erbjuds att utveckla sin informationskompetens verkar det ofta vara biblioteket som ansvarar för den. Biblioteken verkar erbjuda annan personal mycket utbildning men man har inga befogenheter att tvinga någon att delta. Borde ledningen trycka på och ange informationskompetens som ett prioriterat område?

Fråga 3. Finns det några organ inom lärosätet i vilka lärare och bibliotekarier har möjlighet att träffas och samverka i pedagogiska frågor?

Bilden är mycket oenhetlig, vilket kunde förväntas med tanke på styrsystemet. Det har lämnats åt varje lärosäte att själv finna medel för att uppnå målen.

Fråga 4. Finns det någon samverkan mellan å ena sidan utbildningsanordnarna (ledning och lärare) och å andra sidan biblioteket eller biblioteken inom lärosätet för att nå målen?

Kontaktbibliotekarier verkar ha en viktig roll när det gäller samverkan. Deras roll och potential som brygga mellan undervisning och bibliotek får inte underskattas. Samtidigt finns en svårighet att nå det djup i samverkan som vore önskvärt. Kontaktbibliotekarien ska ofta arbeta mot ett stort antal lärare och ha ansvar för flera olika ämnen.

Fråga 5. Har några andra åtgärder än de som nämns ovan i punkterna 1–4 vidtagits vid Ditt lärosäte för att nå de i 1 kap. 9 § högskolelagen formulerade målen rörande informationskompetens?

Svaren tillförde inte mycket information.

Fråga 6. Hur kontrolleras att målen nåtts?

I flera svar talas allmänt om utvärdering och examination, dock utan besked om detaljerna i genomförandet.

5.2.4 Bibliotekschefer

Medvetenhet om målet informationskompetens, en hög ambitionsnivå och en uttalad önskan om en utökad samverkan med ledning och lärare genomsyrar svaren. Intresserade lärare och studenter har goda möjligheter till samverkan med biblioteken.

5.2.5 Intervjuer

Värdet i att samla olika kategorier deltagare i implementeringsprocessen blev tydlig. Många upplevde det som positivt att samtala över professionsgränserna. Olika perspektiv belyste varandra. Bibliotekens centrala roll framträdde ytterligare.

Endast vid fyra av besöken fanns studenterna representerade. Det var påtagligt hur närvaro av studenter bidrog till att nyansera bilden. Personalen hade ofta en positiv bild när det gällde studenternas informationskompetens och de egna bidragen till att utveckla den. Studenterna kunde förmedla en helt annan – och mindre positiv – bild. Studenternas bild stämmer väl överens med vad vi funnit i litteraturen.

En sak som framkom vid intervjuerna var den betydelse många tillmätte nyckelpersoner eller funktioner vid lärosätet, t.ex. ledningen, biblioteksnämnden, prefekten, grundutbildningens ledningsgrupp, programansvarig, lärare, kontaktbibliotekarie och examensansvarig. För närvarande är nog situationen snarare den att ett stort ansvar faller på (och tas av) kontaktbibliotekarien eller motsvarande.

5.3 Samverkan

5.3.1 Allmänt

Högskolelagens mål om att studenterna efter genomgången utbildning ska vara informationskompetenta aktualiserar frågan om samverkan mellan olika personalgrupper inom högskolan. Vi ska främst intressera oss för samverkan mellan lärare och bibliotekarier. Som framgår i avsnittet med åtgärdsförslag (2) är det vår övertygelse att en samverkan dem emellan behövs för att man ska nå målet. Frågan är hur den ska utformas. Det finns skillnader i de två kategoriernas bakgrund och arbetsvillkor som kan försvåra samverkan. Inget säger dock att en samverkan skulle vara omöjlig att åstadkomma. Skillnaderna kan visa sig vara en bra utgångspunkt för ett samarbete där yrkesgrupperna kompletterar och berikar varandra. I SUHFs rapport ”Vägar för kunskap – behov av en gemensam strategisk nyorientering för högskolorna och deras bibliotek” ges ett kraftfullt stöd för det nyss sagda. Man talar om informationskompetens som både nödvändig för att effektivt uppnå primära kunskapsmål inom grundutbildningen och som ett värde i sig för individens framtida lärande inom yrkeslivet (Vägar, 2003).

> ”Högskolorna har tenderat att se denna ’informationskompetens’ som en fråga enbart för biblioteken, som självständigt, och mer eller mindre frikopplat från övrig undervisning, avgjort hur de vill lägga upp sin biblioteksundervisning.
>
> Högskolorna måste snarare fråga sig hur de ska samordna olika insatser för att leva upp till högskolelagens nya utbildningsmål. Det är sannolikt enbart genom ett nära samarbete mellan lärare och bibliotekarier som målet kan uppnås. Lärarna har sin ämneskompetens och en varie-

> rande grad av aktuell pedagogisk skicklighet. Bibliotekarien kan tillföra sin specialkompetens i hur den vetenskapliga informationen är organiserad och i hur man söker fram den i alltmer komplexa system. I det tvärvetenskapliga mötet mellan de akademiska lärarna och de numera akademiskt utbildade bibliotekarierna kan högskolelagens nya mål uppfyllas. För att åstadkomma ett effektivt samarbete krävs emellertid att högskoleledningarna tar ett samlat grepp om frågan och drar nödvändiga slutsatser i form av styrmekanismer, organisationsformer etc."

Frågan om samverkan har diskuterats i litteraturen. Westrin utgår från fyra olika nivåer av samverkan (Westrin 1986, s 7–9).

- Koordination, dvs. enkel additiv samordning, t.ex. att läraren bokar in användarutbildning utan någon tydlig koppling till kursplanen, uppgifter eller behov.
- Konsultation, dvs. en yrkesgrupp från en organisation, t.ex. bibliotekarier, gör tillfälliga insatser inom en annan organisation, t.ex. undervisning.
- Kollaboration, dvs. samverkan sker i vissa former och kring specifika, avgränsbara frågor. Här har respektive yrkesgrupp sitt eget ansvarsområde men man träffas och diskuterar problem, samordnar och har en återkoppling.
- Integration eller sammansmältning, dvs. två eller flera verksamheter slås samman och alla eller de flesta uppgifter blir gemensamma.

Danermark har diskuterat några förutsättningar för att samverkan ska bli framgångsrik: synsätt, regelverk och organisation (Danermark 2000, s 46ff)

1. Allmänt

- att samverkan har en klar och tydlig ledning

- att samverkan har ett klart uttalat mål
- att tillräckliga resurser ställs till förfogande
- att skillnader mellan de samverkande avseende synsätt, organisation och regelverk kan identifieras
- att hindrande skillnader undanröjs eller om detta inte går, sätt att hantera dem utvecklas

2. Synsätt

- att det bakom vårt konkreta handlande finns en rad antaganden om verkligheten
- att människan är en helhet och i arbetet med andra människor möts flera olika synsätt
- att det är viktigt att synsätten klargörs och diskuteras det ligger i sakens natur att synsätten skiljer sig åt
- att visa respekt och lära av varandras synsätt
- att tänka på hur man talar, språket kan utestänga och trycka ned

3. Organisation

- att klargöra de organisatoriska strukturerna de inblandande i samverkan kommer ifrån
- att reda ut var det beslutas och vem som har rätt att besluta vad
- att delegera de beslut som går och är lämpliga att delegera
- att ge klara beslutsmandat och tillföra erforderliga resurser
- att redogöra för skillnader i den politiska styrningen

4. Regelverk

- att regelsystemet ibland ger en eller flera inblandade i samverkan stor makt över besluten
- att denna makt ibland kan missbrukas
- att behovet av att tydliggöra vad regelverket egentligen tillåter är stort

- att det i ett tidigt skede är viktigt att gå igenom de skillnader som finns i formella och informella regelverk

> "Att samverka … innebär att man tillsammans med andra, ofta personer med annan utbildning, och som är styrda av andra regelsystem och i annan organisatorisk position, arbetar mot ett gemensamt mål. Samverkan är alltså medvetna målinriktade handlingar som utförs tillsammans med andra i en klart avgränsad grupp avseende ett definierat problem och syfte." (Danermark 2000, s 15).

Samverkan kan ses som medvetna, målinriktade handlingar som utförs tillsammans med andra i en avgränsad grupp. Samverkan kan vara något positivt, att få lära sig nya saker, att få ge andra del av sina egna kunskaper och erfarenheter och att få se verksamheten utvecklas, med det kan också upplevas som oroande. Ansvaret för att samverkan ska bli framgångsrik vilar till stor del på ledningen. "[Den] ska ha såväl insikt som engagemang i de samverkansprocesser som planeras eller pågår. Ansvaret kan inte överlåtas till de enskilda medarbetarna. Deras uppgift är att efter bästa förmåga delta i samverkan, men detta kan man bara förvänta sig under förutsättning att ledningen tagit sitt ansvar." Enligt Danermark är ledningsfunktionen ofta bristfällig.

Några faktorer som kan försvåra samverkan är följande (Danermark 2000).

- bristande förståelse för varandras kompetens
- bristande kunskaper och erfarenheter
- bristande samarbete på chefsnivå som även påverkar samarbetet på övriga nivåer personalomsättning
- bristande helhetssyn och skilda synsätt
- snäv avgränsning av kompetensområdet

Christiansen m.fl. har diskuterat relationen lärare–bibliotekarie. De har funnit en rad faktorer värda att beakta i ett sam-

manhang som detta (Christiansen & Stombler & Thaxton 2004, s 116–121).

Relationen mellan bibliotekarier och lärare är osymmetrisk, vilket har att göra med organisatoriska förhållanden och social status. Exempel på organisatoriska förhållanden av betydelse är

- Olika lokaler/byggnader,
- Läraren har ett flexibelt arbete med flexibla arbetstider och kan jobba hemifrån. Bibliotekarien har 40-timmarsvecka och är bunden till arbetsplatsen under fasta tider.
- Kulturella skillnader innebär att bibliotekarien ser som ett viktigt inslag i sin yrkesroll att dela med sig och att samverka för målet att bistå studenterna i deras lärande. Läraren är vanligtvis mer isolerad.

Skillnaden i social status tar sig enligt samma författare uttryck i bl.a. följande:

- Lärare anser att bibliotekariens arbete är ett serviceyrke att organisera och tillhandahålla medier medan de ser sin egen uppgift att fokusera på att utveckla och förmedla kunskap.
- Lärare har skolats in i att värdera ensamarbete och egen kontroll över undervisning och forsknings projekt. Läraren ser undervisningen och studenterna som sin egen domän.
- Läraren samarbetar inte med bibliotekarien vid kursutveckling. Om bibliotekarien känner till att en ny kurs utvecklas eller en befintlig förändras har bibliotekarien erfarenheter och kunskaper att bidra med. Läraren är inte medveten om detta. Man ser inte bibliotekarien som kunnig i ämnesområdet.
- Bibliotekarien ser läraren som relativt illeterata inom informationsteknik och sökstrategier.
- I vårt samhälle har service lägre status.

Lärarens känner inte till bibliotekariens arbete med t.ex. forsknings- och utvecklingsprojekt, egen publicering, skapande av nya söksystem och utveckling av kurser i informationskompetens.

- Läraren har mer formell makt inom lärosätet i beslutande grupper, arbetsgrupper etc.
- Skillnad i utbildningsnivå där lärare ofta har disputerat, medan bibliotekarier har en kandidat- eller magisterexamen.
- Löneskillnader.

Hamrin och Lundberg har genomfört ett projekt rörande nyttan med samt kriterier och kännetecken för Learning Resource Centres vid svenska lärosäten (Hamrin 2005, s 18). I en inom ramen för projektet genomförd enkät fanns följande fråga: "Vilka kategorier eller kompetenser skulle du ha intresse av att samverka med när det gäller stöd för flexibel utbildning?" Författarna redovisar svaren och kommenterar dem.

> "De kategorier som är mest intressanta att samverka med är IT-pedagog, IT-personal, lärare med stor erfarenhet av flexibel utbildning och distansstudenter. Något lägre intresse fick bibliotekarier och forskarutbildad personal i pedagogik. Det finns dock ett intresse av att samverka med alla de här uppräknade kompetenserna.
>
> Kan det vara så att en del lärare har svårt att inse vikten av en välmotiverad integration av pedagogik och teknik? Om det är så kan man förstås inte poängtera den frågan. Är man inte medveten om möjligheterna med, konsekvenser av och erfarenheter av olika tekniker så har man svårt att ta ställning. Detta kan motivera medvetandegörande insatser. Exempel på sådana är kollegor som presenterar goda exempel vid pedagogiska seminarier."

En möjlighet till ett mer utvecklat samarbete framgår av Bruce (Bruce 2001, s 106–116), när hon urskiljer fem kritiska dimensioner i samarbetet mellan lärare och bibliotekarier:

- Policysamverkan
- Forskningssamverkan
- Kursplanesamverkan
- Samverkan kring uppsatshandledning
- Samverkan i utvecklingsprojekt

Med policysamverkan menar Bruce att det är viktigt att man i lärosätets policydokument behandlar frågor om färdigheter som ska ingå i den examinerade studentens repertoar (graduate attributes), däribland informationskompetens. Bibliotekarier och lärare bör samarbeta vid utarbetandet av sådana dokument för att tillsammans tillgodose studenternas behov. Med forskningssamverkan menar Bruce att samverkan i forskningsprojekt är ett centralt och viktigt led i utvecklingen. Forskare bör involvera bibliotekarier i ansökan om forskningsmedel så att informationssökning och utveckling av biblioteksresurser blir en integrerad del i forskningsprojekt. Med kursplanesamverkan menar Bruce att lärare i samband med att man utarbetar studie- och kursplaner bör utnyttja bibliotekariens specialkunskap. I samband med uppsatshandledning menar Bruce att det finns utrymme för insatser från både lärare och bibliotekarie. Tillsammans kan de båda bidra till att resultatet blir bättre och att studenten får ut mer av sitt arbete. Lärare och bibliotekarier har olika erfarenheter av studenters svårigheter under problemlösningsprocesser. Bibliotekarien möter t.ex. studenten i informationsdisken, vid användarutbildning, i valet av informationskällor, sökstrategier, värdering av källor och tolkning av information. Ett utökat samarbete ger möjligheter till bättre informationssökning och användning av informationskällor och därigenom en högre kvalitet på studenternas uppsatser. Vid olika typer av utvecklings-

arbete, t.ex. pedagogiskt, och i samband med ansökningar om medel för sådant, menar Bruce att det är viktigt att både lärare och bibliotekarier bidrar med synpunkter.

I Storbritannien pågår sedan några år tillbaka ett forskningsprojekt om lärares uppfattning om informationskompetens. Ett resultat av intresse här är att informationskompetens ses som ett viktigt inslag i utbildningen, men att den uppfattas som "someone else's job ".

5.3.2 Ämnesintegration

Det tycks råda enhetlighet i såväl enkätsvar som vid intervjuer och i litteraturen om att lagens mål bäst nås genom att informationskompetens integreras i ämnet. Vad innebär då ämnesintegration av informationskompetens? En absolut nödvändig komponent är någon form av samverkan mellan lärare och bibliotekarie. Att detta inte är lätt att få till stånd framgår i såväl litteraturen som i enkätsvar och vid intervjuer. Många olika uppfattningar framträder i enkätsvar, vid intervjuer och i litteraturen. Vi ska diskutera frågan utifrån den ovan gjorda uppdelningen i koordination, kollaboration, och integration.

Koordinationen, den enkla additiva samordningen, skulle innebära att bibliotekarien bidrar med det som brukar betecknas som bibliotekskunskap. Läraren bokar in användarutbildning utan någon tydlig koppling till kursplanen, uppgifter eller behov. Det blir ett isolerat tillfälle. Bibliotekarien ansvarar för metod och innehåll. Modellen ger ett begränsat lärande och kan innebära slöseri med såväl studentens som bibliotekariens tid. Inslaget blir något som kan ingå eller – om någon finner skäl därför – utgå. Läraren kan uppfatta det som att man "gjort sin plikt" och erbjudit studenterna information om "biblioteksfrågor". Studenterna förstår inte poängen med inslaget. Det känns främmande i förhållande till kursen i övrigt.

Vid kollaboration har respektive yrkesgrupp sitt eget ansvarsområde men man träffas och diskuterar problem, samordnar och har en återkoppling. En utbildning som tar sikte på informationskompetens måste vara direkt knuten till den konkreta undervisningen, till kursens innehåll, vetenskapliga metoder och problem och utgå från studentens situation. Läraren och bibliotekarien har var och en sitt eget ansvarsområde som fogas ihop till en helhet.

Vid integration kommer alla eller de flesta uppgifterna att bli desamma. Integration är berättigat endast när två verksamheter eller yrkesgrupper har så likartade uppgifter att det bara finns marginellt utrymme för den egna professionaliteten. Integration skulle förutsätta att läraren och bibliotekarien har en mycket likartad roll och kunskapsbas vid utveckling av studentens informationskompetens. Är så fallet? Vilken kompetens har lärare respektive bibliotekarie för att gå in i ett sådant samarbete? Är det så att lärarens och bibliotekariens ansvar och kunskap kring högskolelagens formulering sammanfaller eller kompletterar varandra? Hur bildar man en helhet för studenten? Några skäl som talar mot integration är följande:

- Bibliotekarien kan i normalfallet inte förväntas ha den ämnesfördjupning som krävs för integration.
- Läraren kan i normalfallet inte förväntas ha den informationskompetens som krävs för integration.
- Anställningsvillkoren för bibliotekarier respektive lärare lägger hinder i vägen för ett långtgående samarbete.

Hur kan man koppla det ämnesspecifika till informationskompetens? Kursplan och utbildningsplaner anger ämnets innehåll. Möjligheter till samverkan finns när det gäller val – eller bortval – av kurslitteratur så att utrymme ges för elektroniska medier och för eget sökande. Detsamma gäller utformningen av kursplattformar, informationsguider och sökväg-

ledningar. Uppgifter som förutsätter eget sökande, värdering och val av informationskällor liksom handledning och examination erbjuder också goda möjligheter till samverkan.

5.3.3 Mötesplatser

Att samverkan mellan lärare och bibliotekarier ökar förutsättningarna för att studenter ska utveckla informationskompetens poängteras i såväl litteraturen som i enkätsvar och intervjuer. Det står dock klart att någon närmare samverkan inte förekommer annat än i undantagsfall och då ofta därför att det finns enskilda eldsjälar bland lärare och bibliotekarier som tagit initiativ till samarbete. Det är mer ovanligt att det från ledningen eller i styrdokument framgår något om samverkan mellan lärare och bibliotekarier. I bibliotekens styrdokument kan det förekomma men någon motsvarighet finns sällan i lärares styrdokument.

Det behövs sammanhang där lärare och bibliotekarier kan mötas informellt och formellt. Informella naturliga mötesplatser i samband med lunch- och fikaraster som kan förekomma på mindre enheter och högskolor gynnar samverkan. Lärare och bibliotekarier har då möjlighet att lära känna varandras yrkesroller och kompetens på ett informellt sätt. Ett gemensamt synsätt och en helhetssyn har möjlighet att utvecklas vilket ökar förutsättningarna för samverkan. Många nya bibliotek är separerade från utbildningslokaler och lärarrum. Vilka konsekvenser detta får för samverkan som inte har formellt stöd är lätt att inse.

Formellt kan samverkan ske via kompetensutveckling och arbetsgrupper. En viktig förändring under senare tid har föranletts av att alla lärosäten har skyldighet att erbjuda lärare högskolepedagogisk utbildning. I samband med att man vid respektive lärosäte har byggt upp organisationer kring detta har vid flera lärosäten även bibliotekens personal involverats, dels i den organisation som ansvarar för den pedagogiska ut-

vecklingen dels som inbjudna deltagare i de kurser och seminarier som erbjuds. Numera är det vanligt att man i inbjudan till kurser och seminarier riktar sig till personal med pedagogiska uppgifter istället för till enbart lärare.

Vid flera lärosäten ingår biblioteksrepresentant i arbetsgrupper och organisationer som arbetar med stöd till funktionshindrade, med introduktion av nya studenter och med flexibelt lärande och distansutbildning. På institutionsnivå finns exempel på att bibliotekarie deltar i institutionsmöten och institutionsnämnd.

5.3.4 Kompetensutveckling

Har lärare och bibliotekarier den kompetens som behövs för att ta och vidareutveckla sin roll i ansvaret för att studenterna ska bli informationskompetenta?

I SOU 2001:13, s 132 talas om "… det fundamentalt viktiga i att som student och som lärare vara förtrogen med [informations- och kommunikationsteknik] för att kunna bruka det för pedagogiska syften". Utredningen ger därefter uttryck för en optimistisk syn på svenska högskolelärares informationskompetens: "Denna aspekt är sannolikt ett mindre problem för den högre utbildningen. Det har blivit självklart att utnyttja ICT som ett personligt verktyg för att utbyta synpunkter, söka information i databaser och presentera idéer."

Kan det vara så att lärarna redan anses informationskompetenta? I vissa intervjusvar skymtar fram att det skulle ingå i forskarutbildningen att ha skaffat sig informationskompetens. Det snabbt föränderliga informationslandskapet ställer dock krav på ständig uppdatering. Informationssökning på 70–90-talet skedde på andra sätt än idag. I litteraturen finns uttalanden som ger en annan bild av lärares informationskompetens. Gellerstam menar att lärare har behov av kompetensutveckling om den nya informations- och kommunikationstekniken och om informationsresurser. Biblioteken erbju-

der ofta denna typ av kompetensutveckling till lärare men vilka deltar och vad leder detta till? Istället föreslår Gellerstam samverkan kring uppbyggnad av kursplattformar, självinstruerande kurser på nätet samt utveckling och samverkan kring elektronisk kurslitteratur (Gellerstam 2001). I en studie av Penny Moore framkom att lärare värderade informationsfärdigheter högt, men att de inte hade några idéer om hur de skulle undervisa om dem. Samtidigt hade de höga förväntningar på vad deras studenter skulle klara av. Lärarna väntade sig att informationsfärdigheter skulle utveckla sig av sig själva (Moore 1999).

Bibliotekarien är generalist och fokuserar på metoder att söka, bevaka, värdera, välja och organisera information. Då blir portalparagrafen intressant och viktig. IFLA menar i sitt dokument att bibliotekarien måste utveckla sin egen informationskompetens och vidareutveckla sin pedagogiska kompetens, t.ex. kursutveckling, utvärdering samt kommunikation och grupprocesser (Lau 2004). Kompetensutveckling kring mjukvara, hantering av teknisk utrustning samt kursadministration är andra viktiga delar i bibliotekariens kompetensutveckling menar IFLA. Tidsplanering, hur man planerar motivationsskapande undervisning och seminarier samt ständig uppdatering kring databaser och söktjänster anges i IFLAs dokument som andra viktiga områden för kompetensutveckling.

Läraren är ämnesspecialist och får då inte samma intresse för den här typen av generella färdigheter. Man fokuserar på ämnets metoder och kunskapsutvecklingen inom ämnet. Man har svårt att se helheten – fokuserar kanske på t.ex. en delkurs.

Vem ser då till helheten, såväl de ämnesspecifika kunskaper som ska utvecklas som de mer generella kunskapsmålen uttryckta i högskolelagen? Vi menar att det är den kursansvarigas ansvar att helheten beaktas. Det innebär då att åtskilligt

annat än ämneskunskaper ska beaktas, t.ex. genusperspektiv och informationskompetens. Det är då viktigt att den kursansvariga själv är informationskompetent. Risken är annars att behovet av och värdet med sådana inslag inte uppmärksammas.

Kompetensutveckling förutsätter inte särskilda kurser och liknande utbildningsinsatser. I flera av enkätsvaren från bibliotekscheferna framhålls värdet av gemensamma utvecklingsprojekt. Ett exempel är Mitt Kursbibliotek utvecklat vid Lunds universitet. Det presenteras som dels kompetensutveckling, dels som ett forum för erfarenhetsutbyte. Även Karolinska Institutets bibliotek framhåller vikten av gemensamma utvecklingsprojekt, där bibliotekarier och lärare samverkar.

Samma uppfattning redovisas i Limberg m.fl. (Limberg & Hultgren & Jarneving 2002, s 125).

> ”Flera forskare poängterar positiva resultat av kompetensutveckling som åstadkommits genom att lärare och bibliotekarier samarbetar nära i undervisningen…”.

Det är viktigt att man i samband med kompetensutveckling ser till att resurserna används på ett rationellt dvs. måluppfyllande sätt. Det räcker inte med teknik och en förhoppning om en självverkande förändring. Många intressen ska tillgodoses inom ramen för kompetensutveckling. Hur ska man prioritera? Om man t.ex. ska välja mellan att utbilda lärare i powerpoint eller i informationssökning, vilket ska då prioriteras. Powerpoint ska användas i föreläsarrollen. Det ska stärka föreläsarens position. Informationssökningen ska stärka studenten och göra henne eller honom mer självgående.

5.3.5 Pedagogik

Ramsden beskriver tre teorier om undervisning (Ramsden 1992).[4]

1. Undervisning som föreläsning eller överförande. Läraren ser som sin uppgift att överföra kunskap till studenterna. Om studenten inte lär sig något, beror det på studenten. Lärarens ämneskunskap ses som central. Undervisning erbjuds och det är studentens sak att ta den till sig. Innehållet tas för givet och problematiseras inte.

2. Undervisning som ett sätt att organisera studenternas aktivitet. Fokus flyttas från läraren till studenten. Tyngdpunkten ligger på att motivera studenterna till att arbeta aktivt med studierna. Om lärande inte sker beror det på faktorer hos studenterna men också på att undervisningen inte varit tillräckligt väl organiserad eller genomförd.

3. Undervisning för att möjliggöra lärande. Lärare och studenter samarbetar. Läraren tar reda på vad studenterna kan och inte kan och lägger upp undervisningen därefter. Kursens innehåll är centralt och studentens problem att tillgodogöra sig detta styr sättet att lägga upp undervisningen.Vad kan studenten nu? Vad ska studenten lära sig? Hur undervisar man lämpligast för att öka förståelsen? Läraren lär sig ständigt hur undervisningen ska gå till. Undervisningen är beroende av kontexten.

Traditionellt har bibliotekens användarundervisning genomförts på ett sätt som stämmer överens med teori 1 ovan. Bibliotekarier och lärare bör eftersträva undervisningsformer som ligger i linje med teori 3.

[4] Boken har under senare år använts flitigt som kurslitteratur inom svensk högskola.

De förslag som framförs i rapporter och utredningar rör bibliotekens position i organisationen, dess deltagande i olika organ och arbetsgrupper samt samverkan med utbildningen i kursutveckling och lärandestöd. Nedbrutna, konkretiserade exempel på bibliotekets och bibliotekariens pedagogiska roll är svårare att finna men efterfrågas. En närmare koppling finns till de tidigare nämnda förutsättningarna för samverkan samt kompetensfrågan.

Louise Limberg har diskuterat bibliotekens och informationssökningens roll i grundskola och gymnasium. Synpunkterna verkar väl värda att beakta även när det gäller verksamheten inom högskolan. Hon gör följande tolkning av de dokument och den forskning hon tagit del av (Limberg 2002).

- Skolbiblioteket ska fylla en pedagogisk funktion som innebär att höja kvaliteten på elevers lärande i skolan
- För att bidra till elevers lärande måste biblioteket verka genom undervisningen, dvs. via lärare och skoluppgifter eleverna arbetar med. Det är framför allt när biblioteket används som redskap för lärande i olika ämnen och helst under alla skolår, som det fullt ut kan fylla sin pedagogiska funktion.
- Integration mellan biblioteket och undervisningen kan och bör se olika ut i olika skolämnen och på olika stadier i utbildningen
- Integration i undervisningen kräver att lärare och bibliotekarier samarbetar nära och systematiskt i planering, genomförande, bedömning och utvärdering av elevers arbeten.

Saetre (Saetre 2002), bibliotekarie och pedagog från universitetet i Bergen, menar att vi ska ställa frågor såsom:

- Varför har vi biblioteket? (mål)
- Vad ska läras i, eller med hjälp av, bibliotek? (innehåll)
- Hur ska det läras i biblioteket? (metod)

Saetre menar att den biblioteksdidaktiska reflektionen handlar om värderingar och överväganden knutet till olika typer av inlärningsaktiviteter i bibliotek eller med biblioteket som utgångspunkt. Saetre diskuterar bibliotekariens roll som vägledare och samarbetspart till lärare och studenter i planering, genomförande och examination av kursmoment där informationssökning och värdering av information ingår.

Hur kan man inom högskoleutbildningen visa vilka förväntningar och krav studenterna har att svara an på? Ett sätt är att läraren ger seminarieuppgifter som inkluderar informationssökning och värdering av källor, ett annat är att via hemtentamen ställa frågor som sammanför informationskompetens och utveckling av ämneskunskaper. Studenternas ansträngningar och svar måste tas på allvar och muntligt eller skriftlig respons är nödvändigt för lärandet. Högt ställda mål med tydlig dokumentation i kursplaner, uppsatsguider etc. kopplat till lärandestöd via t.ex webbguider och handledning möjliggör för studenterna att nå upp till målen.

Att högskolestudier präglas av digra kurslitteraturlistor, av kompendier och material som delas ut till studenter framkommer i många sammanhang. Vilka förutsättningar finns idag att ge studenten större frihet att själv söka information och att välja informationskällor? Mångfalden av tillgänglig information i böcker, rapporter, avhandlingar, konferensrapporter, uppslagsverk etc. är större än någonsin. Alltmer av medierna finns tillgängliga elektroniskt vilket i princip innebär att de är tillgängliga dygnet runt, året runt, varifrån som helst, för hur många som helst. Problemet med att litteraturen tar slut, är upptagen, förkommen eller inte finns på det egna biblioteket har minimerats. För att den elektroniskt tillgängliga informationen ska komma till användning fordras dock att kursplanen ger utrymme för detta och att studenten har kunskap om hur man finner e-medier. Det tycks råda brister inom bägge dessa områden.

Moderna högskolebibliotek av i dag erbjuder ett fantastiskt informationsutbud genom dels de egna lokala samlingarna, dels som vägledare till globala informationsresurser. Bibliotek är således en viktig samhällsresurs i det pedagogiska arbetet med att vägleda studenter och lärare till det nya informationslandskapet. Detta är, visar undersökningar, resurser och kompetens som i dag utnyttjas ofullständigt och osystematiskt inom den svenska högskolan. Alltför många lärare och studenter saknar i dag kännedom om de elektroniska informationstjänsterna. Beror detta på okunskap, att fel informationsresurser finns tillgängliga, att pedagogiken inte ger utrymme för eget sökande och val av informationskälla?

Det är enligt Biblioteksbarometern 2000 (Lindberg-Sand 2000) så många som en fjärdedel av alla studenter som inte använder några elektroniska bibliotekstjänster alls. Hög koncentration på kurslitteratur och kompendier motsvarar låg biblioteksanvändning.

Kommer den ökande andelen elektroniskt tillgänglig information att förändra pedagogiken inom svensk högskoleutbildning? Hur stark är kopplingen mellan utveckling av informationskompetens och utrymme för eget sökande?

IFLA talar om ett kontruktivistiskt perspektiv: en pedagogik som uppmärksammar studentens sätt att bygga upp sin förståelse genom att aktivt undersöka och reflektera (inte genom att memorera fakta) (Lau 2004, s 7) .

”När man väl har lärt sig ställa frågor – relevanta och ändamålsenliga och väsentliga frågor – har man lärt sig att lära, och ingen kan hindras från att lära det man vill eller behöver veta.” (Postman & Weingartner 1973).

Referenser

Askling, Berit; Christiansson, Ulf & Foss-Fridlizius, Rita (2001): *Livslångt lärande som idé och praktik i högskolan*. Högskoleverkets rapportserie 2001:1 R. Stockholm: Högskoleverket.

Bibliotekens roll i lärandet: mål (2004): Länsbiblioteket i Stockholms län i samarbete med folk-, skol-, universitets- och högskolebibliotek i regionen. http://www.ssb.stockholm.se/upload/L%C3%A4nsavd/Dokument/mal_bibl_infokomp.pdf

Booth, Wayne C.; Colomb, Gregory G. & Williams, Joseph M. (2004): *Forskning och skrivande: konsten att skriva enkelt och effektivt*. Lund: Studentlitteratur

Breivik, Patricia Senn (1998): *Student Learning in the Information Age*. Washington, D.C.: American Council on Education.

Bruce, Christine (1997): *The Seven Faces of Information Literacy*. Adelaide: Auslib Press.

Bruce, Christine (2001): Faculty-Librarian Partnerships in Australian Higher Education: Critical Dimensions. *Reference Services Review* 29(2), s 106–116.

Christiansen, Lars; Stombler, Mindy & Thaxton, Lyn (2004): A Report on Librarian-Faculty Relations from a Sociological Perspective. *Journal of Academic Librarianship* 30(2), s 116–121.

Danermark, Berth (2000): *Samverkan – himmel eller helvete?: en bok om den svåra konsten att samverka*. Stockholm: Gothia.

Ds 2001:19. *Elevens framgång – skolans ansvar*. Stockholm: Utbildningsdepartementet och Fritzes.

Ett europeiskt område för livslångt lärande. Scadplus. http://europa.eu.int/scadplus/leg/sv/cha/c11054.htm

Gellerstam, Göran (2001): *Den första uppgiften: högskole-*

biblioteket som utbildningsinstitution och lärande miljö. Stockholm: Bibsam.

Gellerstam, Göran (2002): *Kvalitetsutveckling och kvalitetsmodeller för högskolans bibliotek: en förstudie*. Högskoleverkets rapportserie 2002:6 R. Stockholm: Högskoleverket.

Hagerlid, Jan (1996): *Studenternas bibliotek: en analys av högskolebibliotekens utveckling. Slutrapport*. Stockholm: Bibsam.

Hamrin, Annika & Lundberg, Lennart (2005): *Projektrapport LRC på campus*. Nätuniversitetet.
http://www.projekt.netuniversity.se/download/2345/x/Projektrapport_LRC.pdf

Hansson, Birgitta (2004): *Uppsatshandledning med fokus på informationssökning*. Örebro universitetsbibliotek. Centrum för informationskompetens och bibliotekspedagogik.
http://www.ub.oru.se/ub/personal_enheter/enhet/cib/uppsatshandledning_granskningsverion_jan_2004.pdf

Hansson, Birgitta & Rimsten, Olle (2003): *Utbildning i samverkan. Informationskompetens vid Örebro universitet*. Örebro universitet.
http://www.ub.oru.se/ub/personal_enheter/enhet/cib/implinfokomp16092003.pdf

Harnesk, Jakob (2005): Google – en utmaning för biblioteken? *Biblioteksbladet* 90(1), s 3–4.

Högskoleverket. *Adresser.*
http://www.hsv.se/svCollectionServlet?select_tree=584-&page_id=1906&view=0

KOM (2001): 678 slutlig. *Att förverkliga det europeiska området för livslångt lärande*. Europeiska gemenskapernas kommission.

Kuhlthau, Carol Collier (1993): *Seeking Meaning: a Process Approach to Library and Information Services*. Norwood, N.J.: Ablex.

Kylén, Jan-Axel (2000): *Mål till nytta: för att styra, leda och utvärdera*. Stockholm: Kylén.

Lau, Jesús (2004): *International Guidelines on Information Literacy*.A draft proposal. IFLA. http://bivir.uacj.mx/dhi/DoctosNacioInter/Docs/Guidelines.pdf

Limberg, Louise; Hultgren, Frances & Jarneving, Bo (2002): *Informationssökning och lärande: en forskningsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Lindberg-Sand, Åsa: *Biblioteksbarometer 2000*. Rapport nr 2001:210. Lunds universitet: Utvärderingsenheten. http://www.evaluat.lu.se/publ/Bibl.baro/Biblioteksbarometer.pdf

Det livslånga och livsvida lärandet (2000): Stockholm: Statens skolverk och Liber.

Memorandum om livslångt lärande (2000): Arbetsdokument från kommissionens avdelningar.
http://www.skolverket.se/vux/dokument/LLL%20Memo%20(SV).pdf

Moore, Penny (1999): Revealing Thinking: Teachers Working Together on Information Literacy. I Lynne Lighthall & Eleanor Howe, red: *Unleash the Power!: Knowledge, Technology, Diversity*. s 133–143. Seattle. International Association of School Librarianship.

Nygren, Else (2004): *Utvärdering av sökvägledningar*. Uppsala: Institutionen för informationsvetenskap.

Pihlgren, Gunnar & Svensson, Arne (1989): *Målstyrning: 90-talets ledningsform för offentlig verksamhet*. Malmö: Liber.

Postman, Neil & Weingartner, Charles (1973): *Lära för att överleva: angrepp på en förlegad undervisning – förslag till en revolution*. Stockholm: Aldus/Bonnier.

Presidential Committee on Information Literacy: Final Report (1989): Washington, D.C.: American Library Association. http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm

Prop 2001/02:15. *Den öppna högskolan*.

Ramsden, Paul (1992): *Learning to Teach in Higher Education*. London: Routledge.

Sætre, Tove Pemmer (2002): *Biblioteket som læringsarena med bibliotekaren som pedagog: et utviklingsarbeid knyttet til bibliotekarutdanning med sikte på å etablere et nytt fagområde kalt "bibliotekpedagogikk"*. Rapport. Høgskolen i Bergen 2002:3.

Sandahl, Rolf (1991): *Resultatanalys*. Stockholm: Riksrevisionsverket.

Selg, Håkan (2004): *Användarstudier inom Sunet. Studenternas användning av Internet i studierna. En kortfattad översikt*. http://basun.sunet.se/aktuellt/studier.pdf

SOU 1991:72. *En kreativ studiemiljö: högskolebiblioteket som pedagogisk resurs: förslag till synpunkter från Högskoleutredningens arbetsgrupp för högskolans biblioteksfunktioner*. Stockholm: Allmänna förl.

SOU 2001:13. *Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen*. Betänkande av Kommittén för pedagogisk förnyelse av den högre utbildningen. Stockholm: Fritzes.

Utbildning och forskning 2003-2008: utvecklingsplan (2004): Helsingfors: Undervisningsministeriet.
http://www.minedu.fi/uvm/utbildning/pdf/utvecklingsplan041203.pdf

Vedung, Evert (1997): Utvärdering och implementering. Särtr. ur *Festskrift till Krister Ståhlberg*, s 275–283. Uppsala: Institutet för bostadsforskning.

Westrin, Claes-Göran (1986): Social och medicinsk samverkan – begrepp och betingelser: Samverkansarbete på 80-talet – socialtjänst, primärvård m fl. *Socialmedicinsk tidskrift* 63(7/8), s 280–285

Vägar för kunskap – behov av en gemensam strategisk nyorientering för högskolorna och deras bibliotek (2003): Rapport till SUHFs styrelse och förbundsförsamling från en arbetsgrupp.
http://www.suhf.se/pdf/Biblioteksrapporten.pdf

Zurkowski, Paul G (1974): *The Information Service Environment Relationships and Priorities*. Washington,

D.C.:National Commission on Libraries and Information Science, National Program for Library and Information Services. Related Paper No. 5. ERIC, ED 100391.

Bilaga 1

Till Rektor

Kungl. Biblioteket, BIBSAM (avdelningen för nationell samordning och utveckling av informationsförsörjningen till högre utbildning och forskning), har initierat och finansierar ett projekt för att kartlägga måluppfyllelse som berör vad vi nedan kallar informationskompetens. Projektets namn är ”Mål och måluppfyllelse. Om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens”. Undertecknade Birgitta Hansson och Olle Rimsten vid Örebro universitet kommer att genomföra projektet under hösten 2004.

Bakgrunden är den nya lydelsen av 1 kap. 9 § högskolelagen. Där föreskrivs sedan den 1 juli 2002 bl.a. följande.

”Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen, och
- utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området.”

I det som föreskrivs ligger bl.a. en skyldighet för det enskilda lärosätet att se till att studenterna under sin utbildning fått tillfälle att utveckla det som allmänt brukar kallas informa-

tionskompetens (se bl.a. ”Vägar för kunskap – behov av en gemensam strategisk nyorientering för högskolorna och deras bibliotek. Rapport till SUHFs styrelse och förbundsförsamling från en arbetsgrupp, september 2003”, s 15).

Några inslag som brukar återkomma i framställningar om informationskompetens är att den som är informationskompetent

- är medveten om sina informationsbehov
- kan formulera frågeställningar utifrån informationsbehovet
- kan identifiera lämpliga informationskällor
- kan använda en effektiv sökstrategi
- kan utvärdera informationen utifrån ett kritiskt förhållningssätt
- kan organisera informationen för praktisk användning

Utifrån en sådan avgränsning av begreppet informationskompetens blir högskolelagens formuleringar om ”självständiga och kritiska bedömningar”, ”förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem”, ”söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå” samt ” följa kunskapsutvecklingen” av särskilt intresse. (Om det som vi här kallar informationskompetens benämns på annat sätt vid Ditt lärosäte, är vi tacksamma om du använder det senare uttrycket – gärna med en kommentar om innebörden om det bedöms behövligt.)

Inom ramen för projektet riktar vi oss till samtliga rektorer inom landets högskoleutbildningar med ett antal frågor, se bilaga 1.

Vi vore mycket tacksamma att få medsända frågor besvarade snarast möjligt och senast 1 oktober till:

Örebro universitetsbibliotek
Att. Birgitta Hansson
701 82 Örebro

Medsänd gärna dokumentation som gäller arbete med att uppnå målet informationskompetenta studenter (t.ex. dokumentation rörande kompetensutveckling, arbetsgrupper och utvecklingsprojekt där både lärare och bibliotekarier medverkar).

Birgitta Hansson
1:e bibliotekarie
Örebro universitetsbibliotek

Olle Rimsten
universitetslektor
Örebro universitet

Frågor till landets högskolerektorer avseende projektet *Mål och måluppfyllelse : om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens*.

1. Finns det vid Ditt lärosäte något uttalat om hur målet informationskompetenta studenter ska uppnås? Vi tänker då främst på

- formuleringar i lokala styrdokument (t.ex. visions- och policydokument, verksamhetsberättelser och planer, studieplaner och kursplaner),
- uttalanden om ansvar för att målet uppnås eller om ansvarsfördelning mellan olika grupper inom lärosätet,
- överväganden om vilken strategi som kan vara lämplig för att uppnå målet.

2. Har personalen (främst lärare och bibliotekarier) erbjudits någon kompetensutveckling för att kunna bidra till att studenterna blir informationskompetenta?

3. Finns det några organ inom lärosätet i vilka lärare och bibliotekarier har möjlighet att träffas och samverka i pedagogiska frågor?

4. Finns det någon samverkan mellan å ena sidan utbildningsanordnarna (ledning och lärare) och å andra sidan biblioteket eller biblioteken inom lärosätet för att nå målen?

5. Har några andra åtgärder än de som nämns ovan i punkterna 1–4 vidtagits vid Ditt lärosäte för att nå de i 1 kap. 9 § högskolelagen formulerade målen rörande informationskompetens?

6. Hur kontrolleras att målen nåtts?

Bilaga 2

21 september 2004

Till bibliotekschefen

Kungl. Biblioteket, BIBSAM (avdelningen för nationell samordning och utveckling av informationsförsörjningen till högre utbildning och forskning), har initierat och finansierar ett projekt för att kartlägga måluppfyllelse som berör vad vi nedan kallar informationskompetens. Projektets namn är ”Mål och måluppfyllelse. Om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens”. Undertecknade Birgitta Hansson och Olle Rimsten vid Örebro universitet kommer att genomföra projektet under hösten 2004.

Bakgrunden är den nya lydelsen av 1 kap. 9 § högskolelagen. Där föreskrivs sedan den 1 juli 2002 bl.a. följande.

”Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen, och
- utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området.”

I det som föreskrivs ligger bl.a. en skyldighet för det enskilda lärosätet att se till att studenterna under sin utbildning fått tillfälle att utveckla det som allmänt brukar kallas informationskompetens (se bl.a. ”Vägar för kunskap – behov av en gemensam strategisk nyorientering för högskolorna och deras bibliotek. Rapport till SUHFs styrelse och förbundsförsamling från en arbetsgrupp, september 2003”, s 15).

Några inslag som brukar återkomma i framställningar om informationskompetens är att den som är informationskompetent

- är medveten om sina informationsbehov
- kan formulera frågeställningar utifrån informationsbehovet
- kan identifiera lämpliga informationskällor
- kan använda en effektiv sökstrategi
- kan utvärdera informationen utifrån ett kritiskt förhållningssätt
- kan organisera informationen för praktisk användning

Utifrån en sådan avgränsning av begreppet informationskompetens blir högskolelagens formuleringar om ”självständiga och kritiska bedömningar”, ”förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem”, ”söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå” samt ” följa kunskapsutvecklingen” av särskilt intresse. (Om det som vi här kallar informationskompetens benämns på annat sätt vid Ditt lärosäte, är vi tacksamma om du använder det senare uttrycket – gärna med en kommentar om innebörden om det bedöms behövligt.)

Inom ramen för projektet riktar vi oss till samtliga rektorer, bibliotekschefer och studentkårer inom landets högskoleutbildningar med ett antal frågor, se bilaga 1.

Vi vore mycket tacksamma att få medsända frågor besvarade snarast möjligt och senast 18 oktober till:

Örebro universitetsbibliotek
Att. Birgitta Hansson
701 82 Örebro

Medsänd gärna dokumentation som gäller arbete med att uppnå målet informationskompetenta studenter (t.ex. dokumentation rörande kompetensutveckling, arbetsgrupper och utvecklingsprojekt där både lärare och bibliotekarier medverkar).

Birgitta Hansson
1:e bibliotekarie
Örebro universitetsbibliotek

Olle Rimsten
universitetslektor
Örebro universitet

Frågor till bibliotekschefer avseende projektet *Mål och måluppfyllelse : om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens*.

1. Ingår någon formulering med koppling till högsklelagen 1 kap. § 9 avseende informationskompetens i biblitotekets uppdrag? Om JA, medsänd kopia!

2. Finns någon tjänst inom biblioteket med ansvar för utveckling etc. i anslutning till högskolelagens mål?

3. Förs diskussioner om implementering av de delar i högskolelagen som rör informationskompetens inom ditt lärosäte (vi avser ej inom biblioteket)? Om JA ange i vilka sammanhang och mellan vilka!

4. Har någon form av kompetensutveckling för bibliotekets personal ansetts behövlig för att nå målen i högskolelagen avseende informationskompetens? Om JA ange vilken!

5. Har det inom ditt biblitoek framställts någon folder eller dylikt i anslutning till högskolelagens mål avseende informationskompetens? Om JA medsänd!

6. Finns någon skriven policy/riktlinjer för användarutbildning? Om JA, medsänd kopia!

7. Pågår eller har det genomförts något projekt inom högskolelagens område avseende informationskompetens? Om JA medsänd gärna dokumentation.

8. Ingår bibliotekarie i några arbetsgrupper, organ etc. utanför biblioteket? Om JA ange vilka samt tjänst och organisatorisk hemvist för den bibliotekarie som ingår.

9. Vilka anser du vara bibliotekets främsta insatser för att medverka till måluppfyllelse av de delar i högskolelagen som rör informationskompetens?

Finns annan information än det som täcks av frågorna ovan är vi tacksamma om du kompletterar och gärna medsänder dokumentation.

Bilaga 3

21 september 2004

Till Studentkåren

Kungl. Biblioteket, BIBSAM (avdelningen för nationell samordning och utveckling av informationsförsörjningen till högre utbildning och forskning), har initierat och finansierar ett projekt för att kartlägga måluppfyllelse som berör vad vi nedan kallar informationskompetens. Projektets namn är ”Mål och måluppfyllelse. Om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens”. Undertecknade Birgitta Hansson och Olle Rimsten vid Örebro universitet kommer att genomföra projektet under hösten 2004.

Bakgrunden är den nya lydelsen av 1 kap. 9 § högskolelagen. Där föreskrivs sedan den 1 juli 2002 bl.a. följande.

”Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen, och
- utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området.”

I det som föreskrivs ligger bl.a. en skyldighet för det enskilda lärosätet att se till att studenterna under sin utbildning fått tillfälle att utveckla det som allmänt brukar kallas informationskompetens.

Några inslag som brukar återkomma i framställningar om informationskompetens är att den som är informationskompetent

- är medveten om sina informationsbehov
- kan formulera frågeställningar utifrån informationsbehovet
- kan identifiera lämpliga informationskällor
- kan använda en effektiv sökstrategi
- kan utvärdera informationen utifrån ett kritiskt förhållningssätt
- kan organisera informationen för praktisk användning

Utifrån en sådan avgränsning av begreppet informationskompetens blir högskolelagens formuleringar om ”självständiga och kritiska bedömningar”, ”förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem”, ”söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå” samt ” följa kunskapsutvecklingen” av särskilt intresse. (Om det som vi här kallar informationskompetens benämns på annat sätt vid Ditt lärosäte, är vi tacksamma om du använder det senare uttrycket – gärna med en kommentar om innebörden om det bedöms behövligt.)

Inom ramen för projektet riktar vi oss förutom till samtliga rektorer och bibliotekschefer inom landets högskoleutbildningar, även till studentkårerna inom högskoleutbildningarna i Sverige med ett antal frågor, se bilaga 1.

Vi vore mycket tacksamma att få medsända frågor besvarade snarast möjligt och senast 8 oktober till:

Örebro universitetsbibliotek
Att. Birgitta Hansson
701 82 Örebro

Medsänd gärna dokumentation som gäller arbete med att uppnå målet informationskompetenta studenter.

Birgitta Hansson
1:e bibliotekarie
Örebro universitetsbibliotek

Olle Rimsten
universitetslektor
Örebro universitet

Frågor till landets studentkårer avseende projektet *Mål och måluppfyllelse : om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens.*

1. Har studentkåren uppmärksammat målen i i högskolelagen 1 kap. 9 § i de delar som rör informationskompetens?

2. Om svaret är JA på ovanstående fråga, har diskussioner förts kring hur målen kan nås?

3. Har några åtgärder vidtagits vid Ditt lärosäte för att nå de i 1 kap. 9 § högskolelagen formulerade målen rörande informationskompetens?

4. Hur kontrolleras att målen nåtts?

Bilaga 4

21 september 2004

Till SFS

Kungl. Biblioteket, BIBSAM (avdelningen för nationell samordning och utveckling av informationsförsörjningen till högre utbildning och forskning), har initierat och finansierar ett projekt för att kartlägga måluppfyllelse som berör vad vi nedan kallar informationskompetens. Projektets namn är ”Mål och måluppfyllelse. Om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens”. Undertecknade Birgitta Hansson och Olle Rimsten vid Örebro universitet kommer att genomföra projektet under hösten 2004.

Bakgrunden är den nya lydelsen av 1 kap. 9 § högskolelagen. Där föreskrivs sedan den 1 juli 2002 bl.a. följande.

”Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen, och
- qutbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området.”

I det som föreskrivs ligger bl.a. en skyldighet för det enskilda lärosätet att se till att studenterna under sin utbildning fått

tillfälle att utveckla det som allmänt brukar kallas informationskompetens.

Några inslag som brukar återkomma i framställningar om informationskompetens är att den som är informationskompetent

- är medveten om sina informationsbehov
- kan formulera frågeställningar utifrån informationsbehovet
- kan identifiera lämpliga informationskällor
- kan använda en effektiv sökstrategi
- kan utvärdera informationen utifrån ett kritiskt förhållningssätt
- kan organisera informationen för praktisk användning

Utifrån en sådan avgränsning av begreppet informationskompetens blir högskolelagens formuleringar om ”självständiga och kritiska bedömningar”, ”förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem”, ”söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå” samt ” följa kunskapsutvecklingen” av särskilt intresse. (Om det som vi här kallar informationskompetens benämns på annat sätt vid Ditt lärosäte, är vi tacksamma om du använder det senare uttrycket – gärna med en kommentar om innebörden om det bedöms behövligt.)

Inom ramen för projektet riktar vi oss förutom till samtliga rektorer och bibliotekschefer inom landets högskoleutbildningar, även till Sveriges Förenade Studentkårer och studentkårerna inom högskoleutbildningarna i Sverige med ett antal frågor, se bilaga 1.

Vi vore mycket tacksamma att få medsända frågor besvarade snarast möjligt och senast 8 oktober till:

Örebro universitetsbibliotek
Att. Birgitta Hansson
701 82 Örebro

Medsänd gärna dokumentation som gäller arbete med att uppnå målet informationskompetenta studenter.

Birgitta Hansson
1:e bibliotekarie
Örebro universitetsbibliotek

Olle Rimsten
universitetslektor
Örebro universitet

Frågor till Sveriges Förenade Studentkårer avseende projektet *Mål och måluppfyllelse : om tolkning och tillämpning av 1 kap. 9 § högskolelagen vid svenska universitet och högskolor med avseende på informationskompetens*.

1. Har Sveriges Förenade Studentkårer uppmärksammat målen i i högskolelagen 1 kap. 9 § i de delar som rör informationskompetens?

2. Om svaret är JA på ovanstående fråga, har diskussioner förts kring hur målen kan nås?

3. Har några åtgärder vidtagits rörande dessa mål?